

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN
FAİZSİZ FİNANS UYGULAMALARINA
YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe BOZTAŞ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet GAYRETLİ

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Din İşleri Yüksek Kurulunun Faizsiz Finans Uygulamalarına Yaklaşımı” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ayşe BOZTAŞ

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FAİZSİZ FİNANS UYGULAMALARINA YAKLAŞIMI

Ayşe BOZTAŞ

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm
Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2021**

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Çalışmamız, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulan, Din İşleri Yüksek Kurulunun faizsiz finans uygulamaları hakkındaki görüşlerini tespit etmek, değerlendirmek ve müstakil bir eserde toplayarak literatüre kazandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada, herhangi bir eserde toplanmamış dağınık olan fetvalar ve kararlar, konular kapsamında kategorize edilerek bir araya getirilmeye çaba gösterilmiştir.

Çalışmamız, iki bölüm şeklinde oluşturulmuştur. İlk bölümde, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulunu tanıttak bilgileri yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Kurulun fetvaları farklı başlıklar altında kategorize edilerek ele alınmış, yalnızca fetvaların zikredilmesiyle yetinilmeyip, öncesinde konuyu izah etmek amacıyla meselenin genel hatlarına değinilmiş, akabinde fetvalara yer verilmiştir.

Çalışma yapılırken nitel araştırma yöntemi kullanılmış, yetkili kişilerle görüşülmüş ve doküman analizi yapılarak veriler toplanmıştır. Kurulun genel itibarıyla faizsiz finans meseleleriyle ilgili çalışmalar yaptığı ve söz konusu meselelerle yakından ilgilendiği tespit edilmiştir. Akabinde ise elde edilen verilerden hareketle Kurulun, söz konusu meseleler hakkında, halkı çeşitli platformlardan bilgilendirdiği görülmüştür. Ancak resmî, yazılı, halka açık ve televizyon programlarındaki fetvaların bazılarının yeterli, açık, detaylı olmadığı ve bir kısmının da güncel ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamadığı kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet, Din İşleri Yüksek Kurulu, Faiz, Katılım Bankacılığı.

**APPROACH OF THE HIGH BOARD OF RELIGIOUS AFFAIRS TO
INTEREST-FREE FINANCE APPLICATIONS**

Ayşe BOZTAŞ

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences Department of
Basic Islamic Sciences**

Master Thesis, December 2021

Thesis Advisor: Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

The thesis in question has been prepared in order to identify and evaluate the views of the High Council of Religious Affairs, established under the Presidency of Religious Affairs, on interest-free finance practices, and to collect them in a separate work and bring them to the literature. In the study, an effort was made to bring together the scattered fatwas and decisions that were not collected in any work, by categorizing them within the scope of the subjects.

The aforementioned study consists of two parts, and in the first part, information about the Presidency of Religious Affairs and the Supreme Council of Religious Affairs is given. In the second part, the fatwas of the Council were categorized and discussed under different headings, not only the fatwas were mentioned, but also the general outlines of the issue were mentioned in order to explain the issue beforehand, and then the fatwa was included.

While conducting the study, qualitative research method was used and applied, interviewed with authorized persons and data were collected through document analysis. It has been determined that the Board generally works on interest-free finance issues and is closely interested in these issues. Subsequently, based on the data obtained, it was seen that the Board informed the public about the aforementioned issues from various platforms. However, it has been concluded that some of the fatwas in official, written, public and television programs are not sufficient, clear and detailed, and some of them do not fully meet the some needs.

Key Words: Religious, High Council of Religious Affairs, Interest, Participation Banking.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1
1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
3.Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	1
4. Benzer Çalışmalar	4
1.BÖLÜM	5
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU	5
1.Diyamet İşleri Başkanlığının Tarihçesi	5
2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Yapısı ve Tarihçesi	7
2.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Görevleri	8
2.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları.....	9
2.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Komisyonları	9
2.4. Din İşleri Yüksek Kuruluna Fetva Sorma Yöntemi.....	10
2.5. Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Usulü ve İlkeleri.....	11
2.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun Din Şûraları	12
2.7. Din İşleri Yüksek Kurulunun İstişare Toplantıları	14
2.7.1. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı I	14
2.7.2. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı II	15
2.7.3. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı III.....	16

2.7.4. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IV.....	17
2.7.5. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı V.....	19
2.7.6. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VI.....	20
2.7.7. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII.....	21
2.7.8. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VIII.....	22
2.7.9. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IX.....	22
2.7.10. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X.....	23
2.7.11. Diğer İstişare Toplantıları	24
2.8. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalıştayları	24
2.9. Din İşleri Yüksek Kurulunun Uluslararası Kongreleri	26
2.10. Din İşleri Yüksek Kurulunun Sempozyumları	26
2.11. Din İşleri Yüksek Kurulunun Konferansları.....	26
2.12. Din İşleri Yüksek Kurulunun Seminerleri	27
2.13. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Toplantıları	28
2.14. Din İşleri Yüksek Kurulu Yayın Faaliyetleri.....	31
3. Değerlendirme	32
2.BÖLÜM	34
DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FAİZSİZ FİNANS	
UYGULAMALARINA YAKLAŞIMI	34
1. Sarf İşlemleri ile İlgili Meseleler.....	34
1.1. Kripto Paralar (Crypto Currencies).....	35
1.2. Altın İşlemleri	41
1.2.1. Veresiye Olarak Altın Gümüş Döviz Alım Satım Meselesi. 46	
1.2.2. Kredi Kartı ile Altın Alım ve Satım Meselesi	47
1.2.3. Altının Borç Verilmesi Meselesi	50

1.2.4.Altına Dayalı Tahvil ve Kira Sertifikası Meselesi	51
1.2.4.1.Altın Tahvili.....	51
1.2.4.2. Kira Sertifikası (Sukûk)	53
2.Konvansiyonel Bankacılık ve İşlemleriyle İlgili Meseleler	59
3.Katılım Bankacılığı ve Uygulamaları ile İlgili Meseleler	61
3.1.Katılım Bankacılığı Tarihçesi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı...	61
3.2.Katılım Bankacılığı Sisteminin İşleyişi	63
3.3.Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalardan Farkları ve Temel İlkeleri.....	64
3.4.Katılım Bankacılığı Uygulamaları.....	67
3.4.1.Murâbaha.....	68
3.4.2.Mudârebe.....	74
3.4.3.Leasing (Finansal Kiralama)	77
3.4.4.Teverruk	80
3.4.5.Katılma Hesabı	85
3.4.6.Altın Hesabı.....	87
3.4.7.Teşvik Kredisi	90
3.4.8.Banka Promosyonları	93
3.4.9.Teminat Mektubu	95
3.4.10.Kredi Kartı.....	98
3.4.11.Bireysel Emeklilik	101
3.4.12.Borsa.....	106
3.4.13.Sigorta	114
4.Konut Edinme İşlemleri ile İlgili Meseleler.....	124
4.1.TOKİ	125
4.2.Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi.....	128
SONUÇ	134

KAYNAKÇA.....	137
İNTERNET KAYNAKLARI.....	147

ÖN SÖZ

Din İşleri Yüksek Kurulu, günümüzde din alanında söz sahibi en yetkin kurum olarak geçmişten günümüze kadar işlevini sürdürmektedir. Çalışmamız, günümüzde fetva alanında hâkim otorite olan, Din İşleri Yüksek Kurulunun faizsiz finans uygulamalarına yaklaşımını tespit etmek ve değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma yapılırken öncelikle Kurulun bu meseleler hakkında verdiği resmî, yazılı, halka açık ve sözlü fetvalar bir araya getirilmiştir. Akabinde bu fetvalar analiz edilip, Kurulun yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu fetvaların daha öncesinde bir arada zikredildiği müstakil bir çalışma olmaması bizi bu alanda çalışma yapmaya yönlendirmiş, yapılan bu çalışmayla literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Öncelikle çalışma sürecini başından itibaren takip eden ve yeri geldikçe gerekli yönlendirmeleri ve düzeltmeleri yapan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ hocama teşekkür ediyorum. Alandaki uzmanlığıyla tezimin hemen her aşamasına katkı sunan kıymetli Prof. Dr. İshak Emin AKTEPE hocama şükranlarımı sunuyorum. Din İşleri Yüksek Kurulu ile gerekli iletişimi sağlamamda yardımcı olan ve yeri geldikçe kendisine yönelttiğim soruları cevaplayan, Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı Seracettin YILDIZ hocama teşekkür ediyorum. Tez sürecimin her aşamasını benimle yaşayan, bugünlere gelmem için sayısız fedakârlıklar gösteren, dualarını hiç eksik etmeyen, her daim maddi manevi desteği ve sevgisiyle beni kuşatan çok değerli anneciğime, babacığım ve geniş ailemin diğer üyelerine sonsuz teşekkürler sunuyorum. Son olarak bu süreçte maddi manevi desteklerini asla esirgemeyen sevgili dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Yaptığımız çalışmamız, netice itibarıyla bir insan ürünüdür ve dolayısıyla da hata ve kusurdan beri değildir. Gayretimiz neticesinde ortaya çıkan bu çalışmanın alana ilgi duyan bireyler için faydalı olmasını ümit ediyoruz. Azim ve gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Ayşe Boztaş

Erzincan 2021

KISALTMALAR

s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
bk.	: Bakınız
Bs.	: Basım
c.	: Cilt
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ÜFE.	: Üretici Fiyat Endeksi
TÜFE.	: Tüketici Fiyat Endeksi
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
DİYK.	: Din İşleri Yüksek Kurulu
BİST.	: Borsa İstanbul
OCI.	: Initial Coin Offering
BKM.	: Bankalar Arası Kart Merkezi
HMVKŞ.	: Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi
IDB.	: Islamic Development Bank
AAOIFI.	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
R.G.	: Resmî Gazete
ÖPP.	: Ödünç Pay Piyasası
DASK.	: Doğal Afetler Sigorta Kurumu
ATM.	: Automatic Teller Machine
TOKİ.	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
DİA.	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
BMD.	: Bizim Menkul Değerler
A.Ş.	: Anonim Şirket

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Çalışmamız, ülkemizde dini alanındaki işleri yürütmek ve insanların bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvaları üzerinde şekillendirdik. Kurulun, birçok alanda çalışmaları ve fetvaları bulunmakta, ancak çalışmamızın temel konusu, Kurulun faizsiz finans meseleleri ile alakalı fetvalarının araştırılması ve değerlendirilmesidir.

Çalışma yapılırken fetva eksenli bir yol izledik ve çalışmada Kurulun fetvalarının olduğu konulara yer verdik. Konuyla alakalı fetvaların bir kısmına Kurulun internet sitesinde yayımladığı yazılı açıklamalardan yola çıkarak ulaştık. Diğer kısmına ise Kurulun televizyon programlarında, uzmanların Kurulun görüşleri olarak naklettikleri bilgilerden faydalanarak ulaştık. Bununla birlikte çalışma yapılırken fetvalara ulaşma noktasında, resmî prosedür gereği, gerekli görüşmeler yapılmış olmasına rağmen Kurulun, söz konusu meselelerle ilgili fetvaları az bir kısmını bizimle paylaşması, çalışmamızı kısıtlayan bir durum olmuştur.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tarihi süreç içerisinde para birimleri, ödeme yöntemleri, ödeme araçları gibi finans alanındaki birçok uygulamada değişiklik görülmektedir. Günümüzde de teknolojinin gelişmesiyle, hayatımıza birçok yeni uygulama girmiş ve bunların dinî yönü ise insanlar tarafından merak edilen bir husus olmuştur. Esasında çalışmamızın temel amacı da işte bu yeni uygulamalara Kurulun verdiği fetvaları, bir araya toplayıp değerlendirerek insanların kolayca başvuracakları bir kaynak oluşturmaktır.

Çalışmamızın, faizsiz finans meseleleri ile alakalı Kurulun fetvalarını bir arada toplayan ve değerlendiren ilk çalışma olması nedeniyle önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra çalışmamızda, yalnızca fetvaları bir araya getirmekle yetinmeyip, bunlarla birlikte konuyu daha da aydınlatacağını düşündüğümüz ekstra bilgilere de yer verdik. Fetvaların temel dayanaklarını daha iyi anlamak adını çalışmamızda sunduğumuz ekstra bilgilerle içeriği daha da zenginleştirdik.

3.Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızın ilk bölümde, fetvalarına yer verdiğimiz ve din hizmetleri alanında birçok faaliyet gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulunu

tanıtacak bilgilere yer verdik. Çalışmanın ikinci kısmında ise konular bağlamında fetvaları sınıflandırarak açıklamaya gayret gösterdik. Her fetvayı, konu bağlamında özel olarak ele alıp, daha iyi anlaşılması için ele aldığımız her meseleyle ilgili tanımlara, tarihçesine, günümüzdeki işleyişine değinip, sonrasında meselenin fetvasına yer verdik. Yeri geldikçe konularla ilgili tartışmalı meselelere de kısaca değindik. Konuyu açıkladıktan sonra ilgili fetvaya yer verip, fetva üzerinden bazı değerlendirmelerde ve çıkarımlarda bulunduk. Bununla birlikte yeri geldikçe Kurulun fetvalarının yanı sıra çağdaş fakihlerin görüşlerine de yer verdik.

Çalışmamızın ilk bölümünde Kurulla ilgili bilgilere ve çalışmalara yer verirken Halil Altuntaş'ın "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu" adlı eserinden çokça istifade ettik. Bunun yanı sıra İrfan Yücel'in "Diyanet İşleri Başkanlığı" adlı ansiklopedi maddesine, Mustafa Bülent Dadaş'ın, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Siyaseti" ve Şamil Dağcı'nın "Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım" başlıklı makalelerinden faydalandık. Bununla birlikte Kurulla ilgili Resmî Gazete'de çıkarılan kanunlardan da yer yer istifade ettik.

Araştırma konumuz hem klasik fıkıh hem güncel fıkıh meselelerini içerdiğinden, çalışmamızın ikinci bölümünü hazırlarken her iki dönemin kaynaklarına da başvurduk. Her ne kadar ele aldığımız konu güncel bir konu olsa da birçok meselede fıkıh mirasımıza başvurmayı ihmal etmedik.

Çalışmamızın üzerinde şekillendiği Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvalarına, internet sitesindeki yazılı açıklamalardan, tarafımıza iletilen yazılı dokümanlardan ve uzmanların televizyon programında Kurulun görüşü olarak naklettikleri bilgiler doğrultusunda ulaştık.

Çalışma esnasında, klasik fıkıhtaki kavramları araştırırken öncelikle İbn Manzûr'un "Lisânü'l-Arab" ve İsfahânî'nin "Müfredât" adlı eserlerine başvurduk. Bununla birlikte Feyyûmî'nin "Misbâhu'l-Münîr", Mehmet Erdoğan'ın "Fıkıh ve Hukuk Terimleri" ve Nezih Hammad'ın "İktisadî Fıkıh Terimleri" ve Ömer Nasuhi Bilmen'in "Hukuku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye" sözlüğüne; iktisatla ilgili meselelerin tanımlarını yaparken de Halil Seyidoğlu'nun "Ekonomik Terimler

Ansiklopedik Sözlük” çalışmasına başvurduk. Bunların yanı sıra birçok kavramı açıklarken “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi” maddelerine müracaat ettik.

Klasik fıkıh meselelerinde ise mezhep içinde önemli bir kaynak olarak bilinen Serahsî’nin “Mebsût”, İmam Şafî’nin “Ümm”, İmam Malik’in “Muvatta’”, İbn Rüşd’ün “Bidâyetü’l-Müctehid”, İbn Kudâme’nin “Muğnî”, Kasânî’nin “Bedâiu’s-Sanâi”, İbn Âbidîn’in “Reddül Muhtar” olmak üzere birincil kaynaklara ulaşmaya gayret ettik.

Yeri geldikçe temel hadis kaynağı olarak kabul edilen, Buhârî’nin “Câmi‘u’-Sahîh”, Müslim’in “Câmi‘u’s-Sahîh”, Tirmizî’nin, “Sünen”, Mergînânî’nin “Hidâye” adlı eserlere başvurduk.

Faizsiz finans fikrinin ve bu alanda finansal enstrümanların gelişmesiyle, akademik anlamda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışma esnasında özellikle bu alanda uzmanlaşan kişilerin çalışmalarına başvurduk. Öncelikle İshak Emin Aktepe’nin “Katılım Finans, İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık, Kredi Kartı Sistemi ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarına ve bunların yanı sıra başka çalışmalarına müracaat ettik. Bununla birlikte Abdülaziz Bayındır’ın “Ticaret ve Faiz” adlı çalışmasına ve Servet Bayındır’ın “İslâmî Finans 2, İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık” gibi bazı çalışmalarına başvurduk. Katılım Bankacılığı ile ilgili kısımları çalışırken ise Mustafa Canbaz’ın “Katılım Bankacılığı”, Hüseyin Tunç’un “Katılım Bankacılığı”, Atilla Yanpar’ın “İslâmî Finans”, Temel Hazıroğlu’nun “Katılım Ekonomisi” gibi bazı çalışmalara müracaat ettik. Bu çalışmaların yanı sıra Dilara Zeki Bağcı’nın “Emek Sermaye Ortaklığı”, Nazan Lila’nın “Katılım Bankalarında Murâbaha İşlemlerinde Malın Teslimi” adlı çalışmalara başvurduk. Borsa ile ilgili kısmı çalışırken sıklıkla Serdar Özalap’ın “Borsada Açığa Satış: İslâm Hukuku Açısından Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasına müracaat ettik. Bunun yanı sıra AAOIFI ve TKBB’nin konularla ilgili standartlarına başvurduk.

Sarf akdi meselelerini ele alırken sıklıkla Yusuf Erdem Gezgin’in “Altın Mübadele İşlemleri” adlı kitap çalışmasına ve makalelerine başvurduk.

Kripto paralar ile ilgili kısmı çalışırken Ali İhsan Karacan-Esra Erişir Karacan’ın “Kripto Varlıklar” ve Vedat Güven-Erkin Şahinöz’ün “Blokzincir Kripto Paralar

Bitcoin” eserlerine; fıkhi yöndeki araştırmalar için ise Süleyman Kaya-Mervan Selçuk-İsmail Bektaş’ın “Kripto Para Birimleri” çalışmalarına müracaat ettik. Bununla birlikte Aslı Civelek’in “İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar” ve Fatih Özden’in “Fıkhi Açısından Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği- isimli yüksek lisans tezlerinden faydalandık.

Tasarrufa dayalı finans sistemleri ile ilgili kısmı hazırlarken Murat Ergüven’in “Tasarrufa Dayalı Finans Sistem ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi” ve “Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi” başlıklı çalışmalara sıklıkla müracaat edilmiştir.

Burada zikrettiğimiz çalışmaların yanı sıra farklı konularda daha birçok kitap, tez, ansiklopedi maddesi, standart ve makaleye başvurarak çalışmamızı gerçekleştirdik.

4.Benzer Çalışmalar

Yaptığımız literatür taraması kapsamında içerik olarak tamamen benzer bir çalışmaya tesadüf edemedik. Ancak birkaç çalışma ile bizim çalışmamızın bazı bölümleri benzerlik göstermekte olup bu çalışmalar şunlardır:

Kadir Kızıltepe tarafından hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Faiz Hassasiyeti (Sakarya Örneği)” başlıklı yüksek lisans tezinin bir kısmında katılım bankacılığı uygulamalarına ve Diyaneti tanıtan bilgilere yer verilmektedir. Çalışmamızın, bu çalışmadan farkı ise katılım bankacılığı meselelerinin, Diyanetten ve çalışmalarından bahseden kısımlarının daha detayla olarak zikredilmesidir. Bunun yanı sıra konu itibarıyla da çalışmamız bu çalışmadan tamamıyla ayrılmaktadır.

Bunun yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı ile alakalı olan ve farklı açılardan ele alınan birçok tez hazırlanmıştır. Bu tezlerin birçoğunda Diyanet İşleri Başkanlığını tanıtan bilgilere yer verildiği görülmüştür.

1.BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU

Kurumlar, insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış ve bu ihtiyaçları karşılamak adına çalışmalarını yürütmüşlerdir. İnsanların, din alanındaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere de çeşitli kurumlar bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde fetva işleri, 16. asra kadar müftüler tarafından ifa edilmiştir. 16. asrın ikinci yarısı itibarıyla bu vazife şeyhülislamlık nezaretinde fetva eminliği kurularak buradan da fetvalar verilmiştir.¹

Önde gelen sûfi ve ulemaya verilen bir unvan olarak ortaya çıkan ve alimlerin en kıdemlisi olarak bilinen şeyhülislâm kavramı, Osmanlı döneminde kurumsallaşarak dinî bir müessese halini almıştır.² Yargı, eğitim, öğretim ve vakıf işleriyle ilgilenen şeyhülislâmın, Tanzimat Dönemi sonrasında yetki alanı daraltılmıştır. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru din işleri, Şer'iyye ve Evkâf Vekâlet'ine devredilmiştir. Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti, milli mücadele döneminde şeyhülislamlıkla birlikte Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'ni temsil etmek üzere Ankara'da kurulan bir bakanlık olarak ortaya çıkmaktadır.³ Daha sonra TBMM hükümeti döneminde, 3 Mart 1924'te 429 sayılı kanun ile Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Artık din işleri yürütülmek üzere bu kuruma devredilmiştir. Daha sonra 5634 sayılı kanun ile bu kurumun adı Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.⁴

Çalışmanın bu kısmında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu tanıtılacak; işleyiş sistemi, faaliyetleri ve bunlarla alakalı bilgilere yer verilecektir.

1.Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihçesi

Diyanet İşleri Başkanlığı, devlet tarafından insanların İslâm dinin ibadet, inanç ve ahlak ile alakalı meselelerde aydınlatılması ve ibadethaneleri yönetmesi amacıyla

¹ Mustafa Bülent Dadaş, "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 25, Aralık 2015, s. 37-74.

² Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c. 39, İstanbul 2020, s. 91-96.

³ Ali Akyıldız, "Şer'iyyeyi Evkaf Vekâleti", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 7-8.

⁴ <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>. (20.08.2021).

ihdas edilen bir kurumdur.⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, 429 sayılı kanun ile kurulmuş ve bu kanunda kurumun görevi “İslâm dininin ibadet ve inanç alanlarındaki işlerini yürütmek ve dinî kurumların idare edilmesi” çerçevesinde belirlenmiştir. Ancak 1925 yılına gelindiğinde, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bunlarla ilgili vazifeler kurumun görev alanının dışına bırakılmıştır. Daha sonraki dönemlerde 5634 sayılı kanun ile Evkâf Umum Müdürlüğünün idaresinde olan mescitlerin, camilerin ve cami görevlileriyle ilgili işlerin yürütülmesi yeniden Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının, 1950 yılında ve 5634 sayılı kanunla oluşturulan teşkilat yapısı 1965 yılına kadar kurulduğu düzen üzere devam etmiştir. Ancak 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile görev ve yetki alanı genişlemiştir. Bu kanunla, inanç ve ibadet alanının yanı sıra ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek de diyanetin resmi görevleri arasına dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra Hac İşleri Müdürlüğü ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü birimleri kurularak görev alanı daha da genişletilmiştir.⁶ İlerleyen dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının yetkilerini ve çalışma alanlarını daha geniş bir zemine yayacak kanunlar çıkarılmıştır.⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı, halihazırda merkez, yurt dışı ve taşra teşkilatları olmak üzere üç ayrı kısımdan müteşekkildir. Merkez teşkilatı bünyesinde, yalnızca başkanlık göreviyle yetinmeyip farklı kollarda ana hizmet birimleri kurulmuştur. Bu ana hizmet birimleri şu şekilde zikredilebilir:

- Din İşleri Yüksek Kurulu
- Mushafları İnceleme Kurulu
- Din Hizmetleri Dairesi
- Din Eğitimi Dairesi
- Hac Dairesi
- Dinî Yayınlar Dairesi

⁵ Halil Altuntaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*, Ankara 2020, s. 11; İrfan Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 466-460.

⁶ RG. 02.07.1965/12038.

⁷ <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyaret-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>. (20.08.2021).

- Dış İlişkiler Dairesi

Yurt dışı teşkilatı, Türkiye dışında Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yani daha çok Orta Asya ve Batı ülkelerinde konsolosluk ve büyükelçilik nezaretinde din hizmetlerini yürütme işleriyle ilgilenmektedir. Yine yurt dışındaki camilerin görevlendirilmesiyle de bu teşkilat ilgilenmektedir. Halihazırda geçici ve sürekli olmak üzere birçok görevli bulunmaktadır.

Taşra teşkilatı ise ilçe ve il müftülüklerinden oluşan kısımla ilgilenmektedir. Aynı zamanda ilçe ve il eğitim merkezleri de bu alana dahil edilmektedir. Bu teşkilat bünyesinde müftü, vaiz, cezaevi vaizi, kayyım, müezzin, imam-hatip ve kuran kursu öğreticisi olmak üzere birçok görevli mevcuttur.⁸

2.Din İşleri Yüksek Kurulunun Yapısı ve Tarihçesi

Din İşleri Yüksek Kurulu, 1965 yılında 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanununun 5. Maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığının en yüksek karar ve danışma organı olarak vasıflandırılan kurumdur.⁹

Günümüzde Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından ifa edilen görev, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Şer'îyye ve Evkâf Vekâleti bünyesinde kurulan “Tedkikât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Heyeti” ve “Fetvâ Heyeti” tarafından yapılmıştır. Daha sonra 3 Mart 1924'te Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde, bu görevi ifa etmek için sekiz üyeden müteşekkil “Müşavere Heyeti” kurulmuştur. 1950 yılına gelindiğinde, bu heyetin adı “Müşâvere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu” şeklinde değiştirilmiştir. Son olarak ise 2 Temmuz 1965'te yürürlüğe giren 633 sayılı kanun ile Din İşleri Yüksek Kurulu adını almıştır.¹⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu, Başkan, Başkanvekili, Kurul Sekreteri, Üyeleri, Uzmanları, Uzman Yardımcıları, astronomlar ve büro personellerinden müteşekkildir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, Diyanet İşleri Başkanı tarafından, seçilmek üzere Aday Tesbit Kurulunun en az lisans seviyesinde dinî yüksek eğitim görmüş ya da dinî ilimlerde temayüz etmiş kişiler arasından belirlediği yirmi dört aday seçilmektedir.

⁸ Yücel, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 466-460.

⁹ RG. 02.07.1965/12038.

¹⁰ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Hakkimizda>. (20.08.2021).

Başkan tarafından heyette belirlenen kişilerden on iki tanesi üye olarak seçilir, diğer dört kişi ise ilahiyat fakültelerindeki öğretim üyelerinden seçilir. Kurul üyeleri, Bakanlar Kurulu Kararı ile atanmakta olup görev süreleri toplam beş yıl devam etmektedir. Görev süreleri dolan üyelerin tekrar seçilme hakkı vardır. Herhangi bir sebepten dolayı kadroların boşalması halinde bu kadrolara otuz gün içinde yeni üye atanmaktadır. Kurul üyeleri tarafından gizli oy kullanılarak, çoğunluğun kararıyla bir başkan bir de başkan vekili seçilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, karar alırken gerçekleştirdiği toplantılarda salt çoğunluğun reyiyile hareket etmektedir.¹¹

2.1. Din İşleri Yüksek Kurulunun Görevleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, ülkemizde sahih dinî bilgilerin referansı olarak kabul edilmiş ve şu görevleri yerine getirmeyi düstur edinmiştir.

- İslâm'ın genel çerçevesi içerisinde ve tarihsel tecrübeden yararlanarak insanların ihtiyaç duyduğu meselelerde onları aydınlatmak, dinî meselelerle ilgili hüküm vermek ve kendilerine yöneltilen soruları cevaplandırmak.
- Dinî meselelerle alakalı araştırma yapmak, tercüme faaliyetlerinde bulunmak, çeşitli çalışma grupları oluşturarak nitelikli çalışmalar ortaya koymak.
- Gerek yurtiçinde gerek yurt dışında İslâm'la alakalı olarak dinî propaganda mahiyetinde yapılan faaliyetleri incelemek, değerlendirmek ve Diyanet İşleri Başkanlığını bilgilendirmek.
- Diyanet İşleri Başkanlığına gönderilen sesli, görüntülü ve basılı eserleri inceleyerek yayını hususunda bir neticeye varmak.
- Din şûralarının düzenlenmesiyle ilgili çalışmalar yapmak.
- Resmi kurum ve özel kişiler tarafından incelenmesi talep edilen eserleri incelemek ve mütalaa etmek.
- Namaz vakitlerini, özel dinî gün ve geceleri, ilgili kurum ve kuruluşlarla irtibata geçerek ilan etmek için gerekli çalışmaları yapmak.
- Kur'ân-ı Kerîm üzerine yapılan meal çalışmalarını inceleyerek dinî açıdan sakıncalı olan mealleri toplatıp imha etmek, internet ortamında olanları ise erişime kapatılması için gerekli kurumlara başvurmak.

¹¹ RG. 02.07.1965/12038.

- Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, yetkili kişilere verilen konular üzerinde çalışmalar yapmak ve görüşlerini ortaya koymak.¹²

2.2. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları

Din İşleri Yüksek Kurulu, üç ayrı birim olarak Başkanlık Makamı, İhtisas Komisyonu ve Kurul Sekreterliğinden müteşekkildir. Kurul, haftada en az bir defa olmak üzere güncel konuları mütalaa etmek ve bunlarla ilgili kararlar almak üzere toplanmaktadır. İhtiyaç halinde, kurul başkanının talebiyle olağanüstü olarak toplantılar da yapılabilmektedir. Olağan süreç içerisinde, kurulun toplantı gündemi, üyelerin tavsiyeleri doğrultusunda belirlenebilmektedir. Kurul toplantılarına, farklı kuruluşlardan temsilciler ve alanında uzman kişiler davet edilebilir. Davetliler fikir beyanında bulunabilirler ancak oy kullanma hakları bulunmamaktadır.

Kurul, üye sayısının salt çoğunluğuna göre karar almaktadır. Kurul toplantılarında alınan kararlar ve yapılan müzakereler bir raportör tarafından kayda geçirilerek raportör ve kurul başkanı tarafından imzalanmaktadır. Kurul toplantısı neticesinde alınan kararları; kurul başkanı, diyanet işleri başkan veya kurul başkanı tarafından yetkilendirilen bir üye açıklayabilmektedir. Kurul tarafından sonuçlandırılmayan kararlar, üyeler tarafından kamuoyuyla paylaşılmamaktadır.¹³

2.3. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Komisyonları

İhtisas komisyonu, herhangi bir kurul üyesi başkanlığında, uzman, uzman yardımcıları ve üyelerden oluşan bir alt kurumdur. Bu kurul, kendi çalışma alanı çerçevesinde yöneltilen sorulara cevap vermekte, başkanlık tarafından araştırılmak ve incelenmek üzere gönderilen basılı, görüntülü ve sesli eserleri dinî anlamda incelemektedir. Aynı zamanda Türkiye'deki ve dünyadaki basın yayın faaliyetlerini incelemekte ve ihtiyaca göre konferans, çalıştay, kongre, sempozyum gibi ilmi faaliyetler düzenlemektedir. Bunlarla birlikte ihtiyaç hasıl olan meselelerde konuya ilişkin mütalaa, karar ve fetva hazırlamaktadır.¹⁴

¹² RG. 02.07.1965/12038.

¹³ RG. 29.05.2013/28661.

¹⁴ <https://kurul.diyamet.gov.tr/Hakkimizda>. (22.08.2021).

Kurul, Diyanet İşleri Başkanının izniyle kurul ve ihtisas komisyonlarına bağlı ve yardımcı olarak mesleki alanda yüksek tahsil görmüş kişilerle özel bir komisyon kurmaktadır. Kurul, kendi bireysel çalışmalarının yanında komisyonlarla da çalışmalarını yürütmektedir. Kurul, “Dinî İrşat Basın ve Yayın Komisyonu”, “Tüzük Yönetmelik, Program ve İdari İşler Komisyonu” ve “Dinî Sorular Komisyonu” ile çalışmalarını yürütmektedir.¹⁵

Bu komisyonların yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu, ihtiyaç duyduğu takdirde farklı alanlarda çalışmalar yapmaya yönelik komisyonlar kurabilmektedir. Şu an halihazırda bu ihtisas kurumları bulunmaktadır;

- İnanç ve Dinî Oluşumlar Komisyonu
- İbadetler Komisyonu
- İktisadî Hayat ve Sağlık Komisyonu
- Sosyal Hayat Komisyonu
- Kur’ân-ı Kerîm Meallerini İnceleme Komisyonu¹⁶

2.4. Din İşleri Yüksek Kuruluna Fetva Sorma Yöntemi

Din İşleri Yüksek Kurulu, Türkiye’de Müslümanların dinî anlamda sorularını cevaplayacak en yetkin kuruldur. Bu kurul fetva faaliyetlerini telefon irtibatı, mektup, e-posta ve internet sitesi gibi çeşitli mecralar üzerinden yürütmektedir. Bunların yanı sıra fetvalarda birliği sağlamak amacıyla internet sitesine sık sorulan soruların cevaplarını yüklemekte ve güncel meselelerle ilgili videolar yayınlamaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu, birçok farklı yolla insanlardan yöneltilecek soruları cevaplamak için hizmet vermektedir. Kurul; <https://kurul.diyamet.gov.tr> adresli resmî sitesinden, E-Devlet üzerinden ya da “Alo 190 Dinî Soruları Cevaplandırma Hattı” ile kolay soru sorma olanağı sağlamıştır. Bunların yanı sıra Kurul, Diyanet TV tarafından hazırlanan “Diyanete Soralım, Mizan ve Sıkça Sorulan Sorular” adlı programlarla da insanların doğru bilgiye ulaşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁷ Kurul, insanların doğru bilgiye

¹⁵ Altuntaş, s. 70.

¹⁶ <https://kurul.diyamet.gov.tr/Hakkimizda>. (22.08.2021).

¹⁷ <https://kurul.diyamet.gov.tr/Hakkimizda>. (23.08.2021).

ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla bu ve benzeri platformlar gibi birçok alternatif sunmaktadır.

2.5. Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetva Usulü ve İlkeleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, bir mesele hakkında hüküm beyan etmeden önce araştırma ve değerlendirme sürecini yürütmektedir. Kurul, fetva görevini ifa ederken şu noktalara dikkat etmektedir:

- Toplumda birliği ve dirliği koruyacak bir üslup kullanmak.
- Siyas anlayış ve çatışmalardan azami ölçüde uzak durmak.
- Görevlerini yasal zemin çerçevesinde ve mevzuata uygun bir şekilde yerine getirmek.¹⁸
- Birleştirici bir dil kullanarak ehl-i sünnet üzere olmaya gayret etmek.
- Geçmişten bugüne gelen fıkıh birikimini göz önünde bulundurmak.
- Dinî meseleleri doğrudan Kur’ân ve sünnete başvurarak çözmek, doğrudan çözüm bulunmadığında dinî delillere ve genel ilkelere başvurarak sonuca ulaşmak.
- zm sürecinde salt akılla hüküm vermekten sakınmak.
- Klasik meselelerde yeni bir ictihad ihtiyaı olmadığı sürece kadim fukhanın görüşlerini aktarmak.
- Türkiye’nin çoğunluğunun Hanefî olması sebebiyle Hanefî fikhına göre hüküm vermek.
- Hanefî mezhebinin görüşlerinin yanı sıra ihtiyaa binaen diğer mezheplerin görüşlerine yer vermek.
- Güncel meseleler hakkında görüş bildirirken gerektiği durumlarda alanında uzman kişilerle irtibata geçip, heyet ctihad sonucunda karar bildirmek.
- Fetva verirken meselenin durumuna göre tahrîc ve inşi ictihad metotlarından birini ya da her iki yöntemi kullanarak hüküm beyan etmek.¹⁹

¹⁸ Dadaş, s. 44-46.

¹⁹ Dadaş, s. 47-61; şamil Dağcı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 4, Ekim 2002, s. 10-20.

Kurul, güncel meseleleri ele alırken, iki farklı yöntem kullanmaktadır. Bunlardan ilki tahrîc metodu; yani konu hakkında mezhep imamları ve fakihler tarafından hükme varılan meseleler inceleyip buradan yola çıkarak çözüm bulmaktır. İkincisi inşâî metod; tahrîc yöntemine başvurmada ihtiyaç, zaruret, maslahat, sedd-i zerâî‘ gibi genel kuralları esas alarak çözüme ulaşmaktır. Kurulun, güncel meseleleri çözüme ulaştırırken ihtiyaca göre her iki metodu da kullandığı görülmektedir.

Netice itibarıyla, Din İşleri Yüksek Kurulu bir mesele hakkında karar verirken Kur’ân ve sünnet merkezli bir yaklaşımla hareket etmektedir. Bunun yanı sıra ilmî birikimi de göz ardı etmemekte, yeri geldikçe fukahânın bıraktığı mirasa başvurmaktadır. Güncel meseleler hakkında ise yine geleneğe bakmayı ihmal etmemekte bununla birlikte alanında uzman kişilerin yardımlarını talep etmektedir. Kurul, fetva verirken klasîği ve modernî mezhepleri suretiyle karma bir yöntem benimsemektedir.

2.6. Din İşleri Yüksek Kurulunun Din Şûraları

Din Şûraları, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen faaliyetlerin daha çok geliştirilmesi hususunda dinî hizmetleri ve bilimsel anlamda yeterlilikleriyle tanınır hale gelen bilim insanlarının iştirakiyle gerçekleşen toplantılardır.²⁰

Din Şûraları, Diyanet İşleri Başkanlığı nezaretinde, kuruluş temsilcisi, bakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığının davet ettiği din ve bilim adamlarından oluşmaktadır.

Üyeler kapsamındaki davetliler;

- Diyanet İşleri Başkanı, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri, 1. Hukuk Müşaviri, ana hizmet birimleri başkanları, kurul başkanları, başkan yardımcıları ve Araştırma Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanı,
- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından belirlenen en fazla yirmi din ve bilim adamı,
- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından belirlenen beş vaiz ve on müftü,
- Yüksek Öğretim Kurulunun üyelerinden seçtiği akademik alanda unvana sahip olan bir üye,
- İlahiyat fakülteleri yetkililerince seçilen bir öğretim üyesi,

²⁰ RG. 30.04.1993/21567.

- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulundan bir üye ve Din Öğretim Genel Müdürü,
- Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenecek beş imam hatip lisesi müdürü,
- Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti üyelerinden bir üye,

Temsilciler kapsamındaki davetliler;

- İçişleri, Dışişleri ve Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Genelkurmay Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından birer üye.

Diğer davetliler;

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından davet edilen yurt içinden ve yurt dışından din ve bilim adamları.

Din şûralarında temsilciler ve davetliler katıldıkları toplantılarda tebliğ sunabilirler ancak oy kullanma hakları bulunmamaktadır.²¹

Din şûraları, Diyanet İşleri Başkanı'nın kararlaştırdığı tarih ve mekânda, beş yılda bir olmak üzere toplanmaktadır. Şûra, gerekli görüldüğü takdirde beş yıldan önce de toplanabilir. Şûrada kararlar oy çokluğuyla alınmaktadır.²²

Din İşleri Yüksek Kurulu, bugüne kadar beş yılda bir olmak üzere toplam altı şûra toplantısı düzenlemiştir. Düzenlenen şûra toplantıları şunlardır;

- İlk şûra toplantısı, “Dinî Yayınlar” başlığıyla 01-05 Kasım 1993 tarihinde, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan'ın sekreterliğinde Ankara Hilton Oteli salonunda gerçekleştirilmiştir.
- İkinci şûra toplantısı, “Dinler Arası Diyalog” başlığıyla 23-27 Kasım 1998 tarihinde, DİYK üyesi Şükrü Özbuğday'ın sekreterliğinde Ankara Hilton Oteli salonunda gerçekleştirilmiştir.
- Üçüncü şûra toplantısı, “AB Sürecinde Din” başlığıyla 20-24 Eylül 2004 tarihinde, Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'ın sekreterliğinde Ankara Dedeman Oteli'nde gerçekleştirilmiştir.

²¹ RG. 30.04.1993/21567.

²² RG. 30.04.1993/21567.

- Dördüncü şûra toplantısı, “Din ve Toplum” başlığıyla 12-16 Ekim 2009 tarihinde, Prof. Dr. Yavuz Ünal sekreterliğinde Ankara Bilkent Otelı’nin salonunda gerçekleştirilmiştir.
- Beşinci şûra toplantısı, “Günümüzde Yeni Dinî Anlayışlar; Dinî Bilgi, Eğitim, Din Hizmetleri” başlığıyla 08-10 Aralık 2014 tarihinde Prof. Dr. Yavuz Ünal sekreterliğinde Ankara Bilkent Otelı’nin salonunda gerçekleştirilmiştir.
- Altıncı olağanüstü şûra toplantısı, “15 Temmuz Darbe Girişimi” başlığıyla 03-04 Ağustos 2016 tarihinde Ankara Bilkent Otelı’nin salonunda gerçekleştirilmiştir.²³

2.7. Din İşleri Yüksek Kurulunun İstişare Toplantıları

Din İşleri Yüksek Kurulu, ihtiyaç hasıl oldukça alanında uzman kişilerle irtibata geçerek istişare ve ihtisas toplantıları gerçekleştirmektedir. Bu toplantılar neticesinde ortaya çıkan çalışmaların kitaplaştırılmasıyla ilim camiasına katkı sunmak hedeflenmektedir. Bu minvalde gerçekleştirilen istişare toplantıları şu şekilde zikredilebilir.

2.7.1. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı I

Bu toplantı, dört ayrı komisyonla sekizer oturum şeklinde gerçekleşmektedir.

İlk komisyonda dinî metinlerin anlaşılmasında, yorumlanmasında modernist ve geleneksel yaklaşımlara yer verilmiş, bunların toplum üzerindeki yansımalarıyla ilgili meselelere değinilmiştir.

İlk komisyonda bu genel çerçevenin yanı sıra özelde “Kur’ân Sünnet I- II- III”, “Klasik Dinî Kaynaklar”, “Zaman ve Mekân Bağlamında Dinî Hükümlerin Değişmesi I-, II” ve “Örf ve Adetlerin Dinî Hayattaki Yeri”, başlıklı çalışmalar sunulmuştur.

İkinci komisyonda, çağdaş dünyada yaşanan kadın problemleri ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Bu kapsamda “Kadın Problemlerine Genel Bir Bakış”, “Kadının Aile ve Toplum İçindeki Statüsü I- II”, “Kadının Evlenmesi ve Boşanması I- II”, “Kadının Gayrimüslimlerle Evliliği”, “Kadının Şahitliği/Mirastaki Payı/Nisâ Suresi 34. ayet ile İlgili Tartışmalar”, “Kadınların Dinî Hayatla İlgili

²³ Altuntaş, s. 156-159.

Problemleri/Kadınlarla İlgili Rivayetlerin Kritiği” başlıklı konular ele alınıp müzakere edilmiştir.

Üçüncü komisyonda, genel olarak hac ibadetiyle ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Bu oturumda “Hac İbadetinin İfa Edilme Zamanı I-II”, “Hac İbadetinin Ertelenmesi/Mikat Mahalleri”, “İhram Yasakları/Müzdelif Vakfesi”, “Şeytan Taşlama/Zemzem Suyu”, “Hedy Kurbanı/Mescid-i Nebvî’de 40 Vakit Namaz Kılmanın Hükümü/Umrenin Dinî Hükümü”, “Hac Organizasyonu İlgili Değerlendirmeler I- II” başlıklı çalışmalar müzakere edilmiştir.

Dördüncü komisyonda, ibadetlerle ilgili güncel tartışmalar başlığı altında çeşitli meseleler ele alınmıştır. Bu oturumda, “İbadet Dili: Namazda Kıraatin Ana Dilde Yapılıp Yapılmayacağı I-II”, “İbadet Dili: Ezanın Türkçe Okunması”, “Namaz Vakitleri ve Namazın Cem’i I- II”, “Kurban: İbadet Olup Olmadığı, İfa Şekli, Bedelinin Tasadduk Edilmesi”, “Zekât ve Fıtır Sadakasının Nisabı ve İfası” başlıklı konular müzakere edilmiştir.

15-18 Mayıs 2002 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen bu toplantı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından 2004 yılında “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı I” adıyla kitap haline getirilmiştir.

2.7.2. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı II

Bu toplantı, üç günde ve sekiz ayrı oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Toplantının ilk gününde, Prof. Dr. M. Şevki Aydın’ın oturum başkanlığında, “Sosyal Hayatla İlgili Problemler I” başlıklı konu müzakere edilmiştir. İkinci oturum ise Prof. Dr. İzzet Er başkanlığında “Sosyal Hayatla İlgili Problemler II” başlığı çerçevesinde müzakere edilmiştir. Üçüncü oturumda, Prof Dr. Emin Özafşar başkanlığında “Dinî Açından Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler I” başlıklı konu müzakere edilmiştir.

İkinci günün dördüncü oturumu, Mehmet Kaya Kurut başkanlığında “Dinî Açından Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler II” başlıklı konu çerçevesinde müzakere edilerek gerçekleştirilmiştir. Beşinci ve altıncı oturumda yine aynı konunun devamı niteliğinde “Dinî Açından Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler III- IV”, Prof. Dr. M. Saim Yeprem başkanlığında, müzakere edilmiştir.

Üçüncü gün, yedinci oturum Prof. Dr. İzzet Er başkanlığında “Ticari ve İktisadi Hayat Kaynaklı Dinî Problemler I” başlıklı konu çerçevesinde müzakere edilmiştir.

Sekizinci oturum ise bir önceki oturumun devamı niteliğinde olup, Prof. Dr. Mehmet Görmez başkanlığında “Ticari ve İktisadi Hayat Kaynaklı Dinî Problemler II” başlığı altında müzakereler gerçekleştirilmiştir.

Toplantı, 16-18 Kasım 2007 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı II” adıyla kitap haline getirilmiştir.

2.7.3. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı III

Bu toplantı altı oturum şeklinde gerçekleştirilmiş olup, ilk oturumda “Banka İşlemleri” ele alınmıştır. İlk olarak, Servet Bayındır tarafından “Kredi Piyasalarındaki Bazı Uygulamaların Fıkî Durumuna İlişkin Değerlendirmeler” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Bunun akabinde Levent Balkan tarafından “Banka İşlemleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturum, “Faiz ve Faiz-Enflasyon İlişkisi” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Dr. Oğuzhan Tan tarafından “Fazlalık Ribâsı Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Hemen akabinde ise Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır tarafından “Faiz Enflasyon İlişkisi ve Faizin Çerçevesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturum, “Katılım Bankası İşlemleri” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Prof. Dr. İshak Emin Aktepe tarafından “Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansman Teknikleri/Müşteriden Alınan Komisyonlar/Vadesinde Ödenmeyen Borçlar ve Mudârip Bankanın Zarara Katılma Hali” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Sonrasında ise Prof. Dr. Ahmet Battal tarafından “Katılım Bankacılığının Yapısı ve İşlemleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Dördüncü oturum, “Borsa ve İnternet Üzerinden Ticaret” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. Abdurrahman Savaş tarafından “İnternet ve İnternette Sözleşme, Network Marketing ve Forex” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Akabinde Prof. Dr. Abdullah Durmuş tarafından “İnternet Aracılığıyla Satış/Forex İşlemler/Network Marketing/Borsada Hisse Senedi Alım Satımı/Likit Fonlar ve Dinî Hükümleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Beşinci oturum, “Altın İşlemleri ile İlgili Dinî Sorunlar” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Prof. Dr. Beşir Gözübenli tarafından “İslâm Borçlar

Hukukunda Altınla İlgili Hükümler” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Sonrasında ise Prof. Dr. Hamdi Döndüren tarafından “Kur’ân ve Sünnete Göre Altınla İlgili Ticaret Muameleleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Altıncı oturum, “Sigorta Konusu” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Hadi Sağlam tarafından “Genel ve Özel Sigortalar Zarar ve Meblağ Sigortalarına Genel Bir Bakış, İslâm Hukukçularının Sigortaya Bakışları ve Sigorta Sözleşmelerinin Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

10-12 Aralık 2010 tarihinde Afyonkarahisar’da gerçekleştirilen bu toplantı, 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı III” adıyla kitap haline getirilmiştir.

2.7.4. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IV

Bu toplantı, üç günlük süre zarfında ve yedi oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Birinci oturum, “Helal ve Haramın Belirlenmesinde Yöntem Sorunu” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve iki tebliğ sunulmuştur. Bu oturumda ilk olarak Prof. Dr. Abdullah Kahraman tarafından “Gıda Ürünlerinde Helâl ve Haramı Belirleme Yöntemi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak ise Prof. Dr. Hamza Aktan tarafından “Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dinî Hükümün Belirlenmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturum, “Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar” başlığı kapsamında gerçekleştirilmiş ve dört tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Sabahattin Özcan tarafından “Genetiği Değiştirilmiş Bitkiler” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak Prof. Dr. Haydar Bağış tarafından “Genetiği Değiştirilmiş Hayvanların Üretim Teknolojisi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Üçüncü olarak Prof. Dr. Erdoğan Küçüköner tarafından “Gıdalardaki Kimyasal Değişim ve Dönüşüm” başlıklı tebliğ ve son olarak Prof. Dr. Orhan Çeker tarafından “İstihale” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturum, “Katkı Maddeleri ve Dinî Hüküm” başlığı kapsamında gerçekleştirilmiş olup üç tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Fatih Gültekin tarafından “Gıda Katkı Maddelerinin Sağlığa Etkileri” başlıklı tebliğ, ikinci olarak Prof. Dr. Yılmaz Bahtiyarca tarafından “Hayvan Yemlerinde Katkı Maddeleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Son olarak ise Prof. Dr. Hamdi Döndüren tarafından

“Katkı Maddeleri ve Gıdanın Helalliği, Gıdalardaki Katkı Maddelerinin Durumu” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Dördüncü oturum, “Hormonlu Gıdalar” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup bu oturumda iki tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Ender Yarsan tarafından “Hayvansal Gıdalarda Hormon Kalıntısı” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay tarafından “Hormonlu ve GDO’lu Ürünlerin Dinî Hükümü” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Beşinci oturum, “Modern Kesim Yöntemlerinin Değerlendirilmesi” başlığı kapsamında gerçekleştirilmiş olup dört tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. M. Ali Şarlı tarafından “Kesim Yöntemleri” başlıklı tebliğ, ikinci olarak ise Prof. Dr. Aşkın Yaşar tarafından “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Hayvan Refahı Kapsamında Kesim” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Üçüncü olarak ise Prof. Dr. Ümit Gürbüz tarafından “Kesim Teknolojisi ve Helal Et Kavramının Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Son olarak ise Doç. Dr. İlker Alat tarafından “Hayvan Kesiminde Boğazlamanın Önemi ve Elektroşok, Anestezi ya da Analjezi Gibi Yöntemleri Haram Kılan Tıbbi Gerçekler” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Altıncı oturum, “Modern Besi ve Kesim Yöntemlerinin Dinî Açıdan Değerlendirilmesi” başlığı kapsamında gerçekleştirilmiş olup iki tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Ahmet Yaman tarafından “Hayvan Kesim Yöntemleri ve Fıkhî Hükümleri” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Hemen akabinde ise Prof. Dr. Adnan Koşum tarafından “Üretimde Besleme ve Helallik” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Yedinci oturum, “Helal Gıda Standardizasyonu” başlığı çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup üç tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Hulusi Şentürk tarafından “Ulusal ve Uluslararası Helal Gıda Standardizasyonu ve Belgelendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak Çağrı Köseyener tarafından “Helal Gıda Sektörü ve Dış Ticareti” başlıklı tebliğ, son olarak da Dr. Hüseyin Kami Büyüközer tarafından “Dünya’da ve Türkiye’de Helal Gıda ve Helal Sertifikalama” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Bu toplantı, 26-28 Kasım 2011 tarihinde Afyonkarahisar’da gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IV” adıyla kitap haline getirilmiştir.

2.7.5. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı V

Bu toplantı, üç gün boyunca altı oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Birinci oturumda, “İbadet Vakitleri ile İlgili Bazı Meseleler” başlığı altında iki tebliğ sunulmuştur. İlk olarak, Prof. Dr. Sacit Özdemir tarafından “Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak ise Prof. Dr. Vecdi Akyüz tarafından “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturumda, Dr. İbrahim Paçacı tarafından “Akşam Namazı ve Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı” ve İrfan Yücel tarafından “İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin” başlıklı tebliğler sunulmuştur. Son olarak ise Soner Duman tarafından “Uzun Süreli Uçak Yolculuklarında Namaz ve Oruç Vakitlerinin Belirlenmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturumda, “Kadınların İbadet Hayatı ile İlgili Bazı Meseleler” başlığı altında tebliğler sunulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı tarafından “Adetli Kadının Namaz Kılması, Oruç Tutması, Tavafe Etmesi ve Mescide Girmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hocaoglu tarafından “Adetli Kadının Mushaf’a Dokunması ve Okuması” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Üçüncü olarak ise Dr. Zeki Koçak tarafından “İddet Bekleyen ve Yanında Mahremi Olmayan Kadınların Sefer Çıkması ve Hacca Gitmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Dördüncü oturumda, Prof. Dr. Ayşe Filiz Yavuz Avşar tarafından “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Tıbbî Keyfiyeti” başlıklı tebliğ sunulmuş ve son olarak Doç. Dr. Rahmi Yaran tarafından “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Abdeste Etkisi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Beşinci oturumda, “Aile Hayatı ile İlgili Bazı Meseleler” başlığı altında iki tebliğ sunulmuştur. İlk olarak, Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay tarafından “Gizli Evlilik, Misyar Nikâhı ve Tescil Edilmeyen Nikâhlar” başlıklı tebliğ sunulmuştur. İkinci olarak, Prof. Dr. Talip Türçan tarafından “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Mali Haklar” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Son olarak ise Doç. Dr. Ali İhsan Pala tarafından “Kürtajın Fıkıhî Boyutu” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Altıncı oturumda ise Uzm. Dr. Sare Davutoğlu tarafından “Kürtajın Tıbbî Boyutu” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Akabinde Uzm. Dr. Metin Kaba tarafından “İsteğe Bağlı Gebelik Sonlandırmanın Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Bu toplantı, 30 Kasım-02 Aralık 2012 tarihinde Afyonkarahisar’da gerçekleştirilmiş olup, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı V” adıyla kitap haline getirilmiştir.

2.7.6. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VI

Bu toplantı, üç günlük zaman zarfı içerisinde beş oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Birinci oturumda, Dr. Fatih Mehmet Aydın tarafından “Toprak Ürünlerine Kıyas Edilmeye Çalışılan Bazı Malların Zekâtı Hususuna Eleştirel Bir Bakış” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturumda, Dr. Bilal Esen tarafından “Güncel Olgular Bağlamında Nikâh Akdiyle İlgili Farklı Bazı Görüşlerin Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Akabinde Dr. Ülfet Görgülü tarafından “Gayrimüslimlerle Evlilik, Taşiyıcı Annelik, Pgt Yöntemi ile Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi Konularındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturumda, Dr. Fatih Yücel tarafından “Adetli Kadının Namaz Kılması, Oruç Tutması, Kur’ân Okuması ve Mushafa Dokunması” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Sonrasında ise Dr. Zafer Koç tarafından “Âdetli Kadının Mescide Girmesi, Tavaf Yapması, İddet Bekleyen Kadının Evden Dışarı Çıkması ve Haccetmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Dördüncü oturumda, Hüseyin İzgi tarafından “İslâm’da Kadının Sosyal ve Hukuk Statüsü ile Kadınların Cemaatle Kılınan Namazlara Katılımı Konusundaki Şaz Görüşlerin Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Devamında ise Dr. Şemsettin Ulusal tarafından “Kadın Erkek İlişkilerine Dair Bazı Fetvaların Evrensellik-Yerellik Bağlamında Tahlili” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Beşinci oturumda, Yavuz Ünal tarafından “Diyanet’in ve Kurul’un Mevcut Stratejisi, Kurul’un Tarihsel Misyonu, Yasal Yükümlülük ve Hizmet Odaklı Kurumsal Yapılaşma” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Sonrasında Doç. Dr. Halil Altuntaş tarafından

“Din İşleri Yüksek Kurulu’nda Toplumsal Beklentiler ve Bunların Karşılama Durumu” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Dr. Mustafa Bülent Dadaş tarafından ise “Fıkıh Meclisleri ve Ürettikleri Fıkıhî Görüşlerin Fetva Usûlü Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Son olarak da Prof. Dr. Ahmet Yaman tarafından “Din İşleri Yüksek Kurulu: Fiilî Durum ve Geleceğe Yönelik Öneriler” başlıklı tebliğ sunulmuş oturma gerçekleştirilmiştir.

Bu toplantı, 13-15 Aralık 2013 tarihinde Afyonkarahisar’da gerçekleştirilmiş olup, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2018 yılında “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VI” ismiyle kitap olarak basılmıştır.

2.7.7. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII

Bu toplantı, üç gün boyunca yedi oturum şeklinde gerçekleşmiştir.

Birinci oturumda, İlker Koç tarafından “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sisteminin İşleyişi” başlıklı sunum yapılmıştır. Akabinde Dr. Fatih Mehmet Aydın tarafından “Tasarrufa Dayalı Yardımlaşma Usulü Finansman Modelleri ve Fıkıhî Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Daha sonra Hasan Hacak tarafından “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemine Yeni Yaklaşımlar” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturumda, Av. İsmail Tuğrul tarafından “Sistemin İşleyişi” başlığıyla bir sunum yapılmış ve akabinde Prof. Dr. Orhan Çeker tarafından “Enerji ve Tarım Sektöründeki Bazı Yatırım Uygulamalarının Fıkıhî Yönü” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturumda, öncelikle Oğuzhan Öztürk tarafından “Gayrimenkul Sertifikası Sisteminin İşleyişi” başlıklı sunum yapılmıştır. Ali Öztürk tarafından “Gayrimenkul Sertifikalarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Bunun akabinde Mehmet Akkuş tarafından “TOKİ Konut Edindirme Uygulamalarının Fıkıhî Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Dördüncü oturumda, ilk olarak Ahmet Ocak tarafından “Sistemin İşleyişi” başlığıyla bir sunum yapılmıştır. Akabinde Prof. Dr. Servet Bayındır tarafından “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulaması ve Fıkıhî Durumu” başlıklı tebliğ sunulmuştur. Akabinde Dr. İsmail Halitoğlu “Katılım Fonlarının Fıkıhî Niteliği” başlıklı tebliğini sunmuştur.

Beşinci oturumda, öncelikle Süleyman Kaya tarafından “Sistemin İşleyişi” başlıklı sunum yapılmış, akabinde Seracettin Yıldız “Alternatif Kredi Kartlarının Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğini sunmuştur.

Altıncı oturumda, Erdem Hurşit tarafından “Katılım Bankacılığı Teverruk Uygulamaları” başlıklı sunum yapılmış ve akabinde Mustafa Çakır “Finansman Aracı Olarak Teverruk ve Fıkhi Tahlili” başlıklı sunum yapılmıştır.

Yedinci oturumda, öncelikle Eren Sümer tarafından “Sistemin İşleyişi” başlığıyla bir sunum yapılmıştır. Sonrasında ise Mehmet Odabaşı tarafından “Kaynak Kuruluşun Devrettiği Varlıklarda Kiracı Olduğu İcâre Sukuk İşleminin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Bu toplantı 12-14 Ekim 2017 tarihinde Kızılcahamam’da gerçekleştirilmiş olup, 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı VII” ismiyle kitap olarak basılmıştır.

2.7.8. Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı VIII

Söz konusu toplantı “Dinin Anlaşılması Meselesi: Sabiteler ve Değişkenler” başlığı kapsamında 12-13 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir.²⁴ Ancak yapılan araştırma neticesinde söz konusu toplanın matbu veya pdf haline ulaşılamamıştır. Dolayısıyla da içeriğine dair detaylı malumata yer verilememiştir.

2.7.9. Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı IX

Bu toplantı, üç günlük süre zarfı içerisinde ve beş oturum olarak gerçekleştirilmiştir. Toplantı, Prof. Dr. Ali Erbaş ve Dr. Ekrem Keleş’in açılış konuşmalarını yapmasıyla başlamıştır.

Birinci oturumda, “Deizm” teması işlenmiş olup, Prof. Dr. Temel Yeşilyurt tarafından “Deizmin Türkiye’deki Etki Boyutu” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

İkinci oturumda, “Ateizm” teması işlenmiş ve bu kapsamda Prof. Dr. Kemal Batak tarafından “Ateizm ve Türkiye” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Üçüncü oturum, “Agnostisizm ve Nihilizm” kapsamında tebliğ sunularak gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda Prof. Dr. Kasım Küçükalp tarafından aynı başlığı taşıyan tebliğ sunulmuştur.

²⁴ <https://www.diyamet.tv/8-guncel-dini-meseleler-istisare-toplantisi>. (05.11.2021).

Dördüncü oturum, “İnanç Karşıtı Akımlara Karşı İç Bünyeyi Güçlendirme” teması işlenmiştir. Bu kapsamda Prof. Dr. Cağfer Karadaş tarafından “İnanç Karşıtı Akımlara Karşı İç Bünyeyi Güçlendirme” başlıklı tebliğ sunulmuştur.

Beşinci oturumda ise son olarak “Güncel İnanç Problemleri ile İlgili Yapılacak Yayınlar” kapsamında müzakereler yapılmıştır. Bunun akabinde bir değerlendirme oturumu yapılarak toplantı sonlandırılmıştır.

Söz konusu bu toplantı 11-13 Eylül 2018 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiş olup 2020 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IX” adıyla kitap olarak basılmıştır.

2.7.10. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X

Bu toplantı, dört oturumda gerçekleşmiş ve iki gün boyunca devam etmiştir. Açılış konferansı olarak Dr. Murat Turgut tarafından selamlama konuşması yapılmıştır. Akabinde Doç. Dr. Rasim Özcan tarafından “Borsanın Ortaya Çıkışı ve Ekonomik Dayanakları” başlıklı sunum ve Doç. Dr. Recep Bildik tarafından “Borsa İstanbul: Genel Yapısı ve Ekonomiye Katkısı” başlıklı sunum yapılmıştır.

Birinci oturum, “Borsada Fiyat Oluşumu” başlığı çerçevesinde “Borsada Fiyat Oluşumu: Gözetim, Denetim, Kredili İşlemler ve Açığa Satış İşlemleri” başlıklı konular Hakkı Akdaş ve Nuri Akar tarafından ele alınmıştır. Akabinde Arş. Gör. Serdar Özalp tarafından “Borsadaki Açığa Satış İşlemlerinin Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı mesele incelenmiştir.

İkinci oturum, “Borsa Borçlanma Araçları ve Risk Yöntemi” başlığı çerçevesinde, Ercan Kıran tarafından “Borsada İşlem Gören Borçlanma Araçları” başlıklı çalışma müzakere edilmiştir. Akabinde Arş. Gör. Batuhan Buğra Akartepe tarafından “Borsada İşlem Gören Borçlanma Araçlarının Fıkhî Analizi” başlıklı çalışma ele alınmıştır. Yine bu oturumda Evren Arık tarafından “Borsada Risk Yönetimi (VİOP)” başlıklı çalışma sunulmuştur. Son olarak ise Servet Bayındır tarafından “Vadeli İşlem Borsalarında Uygulanan Riskten Korunma Amaçlı Sözleşmelerin Fıkhî Açıdan Tahlili” başlıklı çalışma sunulmuştur.

Üçüncü oturumda “Gayrimenkul Sertifikaları, Yatırım Ortaklıkları ve Fonlar-Hisse Senedi Piyasa İşlemleri” başlığı çerçevesinde çalışmalar ele alınmıştır. Birinci oturumda, Dr. Mustafa Yıldız tarafından “Gayrimenkule Dayalı Sermaye Piyasası

Araçları” başlıklı çalışma ve akabinde Doç. Dr. Abdullah Durmuş tarafından “Yatırım Fonlarının Fıkhî Niteliği” başlıklı çalışma ele alınmıştır. Veysel Eraslan tarafından “Hisse Senedi Piyasa İşlemleri” ve Dr. Arş. Gör. Mevlüt Camgöz tarafından “Katılım Endeksleri” başlıklı sunumlar yapılmıştır. Daha sonra Prof. Dr. Mehmet Saraç, Sümeysa Uzun ve Fehmi Aksoy tarafından “Katılım Endeksleri Performans Değerlendirilmesi” başlıklı sunum yapılmıştır. Son olarak ise Dr. Yunus Keleş tarafından “Hisse Senedi Türleri ve Katılım Endeksi Kurallarının Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışma müzakere edilmiştir.

Dördüncü oturum, “Kıymetli Madenler Piyasa İşlemleri–Borsada Kayıt ve Takas İşlemleri” başlığı kapsamında iki tebliğ sunulmuştur. İlk olarak Bülent Şahin tarafından “Kıymetli Madenler Piyasası İşlemleri” başlıklı çalışma sunulmuş, ikinci olarak ise Dr. Özgür Uysal tarafından “Borsadaki Kayıt ve Takas İşlemleri” başlıklı konu müzakere edilmiştir.

Bu toplantı 14-15 Mart 2019 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiş olup, 2020 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X” ismiyle kitap olarak basılmıştır.

2.7.11. Diğer İstişare Toplantıları

Son yıllarda, birkaç farklı istişare toplantısı daha düzenlenmiştir. Ancak henüz kitap haline getirilmediği için içeriğine dair bilgilere ulaşamamıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, 6-7 Eylül 2021 tarihinde öşür hesaplamalarının ele alındığı bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 14-15 Eylül 2021 tarihinde boşanmalardaki nafakaların ele alındığı bir toplantı daha gerçekleştirilmiştir. Bir diğer toplantı ise e-ticaret işlemlerinin fıkhi olarak değerlendirildiği ve 22-23 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

2.8. Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalıştayları

Din İşleri Yüksek Kurulu, yürüttüğü diğer çalışmaların yanı sıra ihtiyaç duyulan meselelerde alanında uzman kişilerin iştirakiyle çalıştaylar düzenlenmektedir. Günümüze kadar düzenlenen çalıştaylar şu şekilde zikredilebilir.

- Altın ve Gümüş Alım ve Satımı Çalıştayı (2010)
- Fetva, Tarihçesi, Üslubu ve Dili Çalıştayı (2011)
- Çağdaş İnanç Problemleri Çalıştayı (2011)

- Din ve Şiddet Çalıştay1 (2011)
- Kadınların Özel Halleri Çalıştay1 (2012)
- Mehdilik Çalıştay1 (2012)
- Muharrem Ayı Etkinlikleri Çalıştay1 (2012)
- Hastanın Yaşam Destek Ünitesinden Çıkarılması Çalıştay1 (2012)
- Takvim Çalıştay1 (2012)
- İslâm'ın Etnisite Konusuna Yaklaşımı Çalıştay1 (2013)
- Dinde Bâtını Yorumların Yeri Çalıştay1 (2013)
- Katılım Bankaları ile İlgili Bazı Problemler (2014)
- Dünyevileşme Olgusu Karşısında Din Hizmetleri (2014)
- Kur'ân Meallerinde Metod Çalıştay1 (2014)
- Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Güncel Dinî Problemler
- Dini Referans Alan Şiddet Yanlısı Hareketler (2016)
- Zihniyet Değişimi, İstismar Edilen Dinî Konular (2016)
- FETÖ/PYD Dinî ve Sosyo-Psikolojik Boyutları (2016)
- Engelli İlmihali Çalıştay1 (2017)
- Hayatın Başlangıcına Dair Etik Meseleler (2017)
- Tasavvuf'un Doğru Anlaşılmasına Yönelik Yayınlar (2017)
- Talak Çalıştay1 (2018)
- Hayatın Sonuna Dair Tıbbi ve Etik Mesele (2018)
- Dinî Soruları Cevaplandırma İlke ve Usulü Çalıştay1 (2018)
- Kur'ân Meallerini Toplatmayı Gerektiren Esasların Belirtilmesi Çalıştay1 (2018)
- Medya Ahlakı Çalıştay1 (2019)
- Gençlik ve Güncel İnanç Problemleri Çalıştay1 (2019)
- Arıtılmış Atık Suların Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi (2019)²⁵
- Diyanet Genç Çalıştay1 I (2021)²⁶

²⁵<https://kurul.diyanet.gov.tr/Hakkimizda>. (23.08.2021); Altuntaş, s. 177-189.

²⁶<https://kurul.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/789/din-isleri-yuksek-kurulu-tarafından--diyanet-genc-calistayi-i--duzenlendi->. (23.08.2021).

Kurul tarafından farklı zaman ve mekanlarda zikredilen çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın odak noktası olmaması hasebiyle bu çalıştayların yalnızca isimlerini zikretmekle iktifa edilmiştir.

2.9. Din İşleri Yüksek Kurulunun Uluslararası Kongreleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, -ülke içerisinde insanların çeşitli meselelerle alakalı problemlerini çözmek adına- istişare toplantıları, dinî şûralar ve çalıştaylar düzenlemektedir. Ancak küresel çapta dinî meselelerde birliği sağlamak adına uluslararası kongreler düzenlemektedir. Bu anlamda, İslâm dünyasında fikir birliğini sağlamak maksadıyla “Uluslararası Hicrî Takvim Birliği” başlıklı kongre, 28-30 Mayıs 2016 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu kongreye alanında uzman fetva kurulu yetkilileri, fakih, astronom, çok sayıda alim ve akademisyen iştirak etmiştir.²⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı önderliğinde, Din İşleri Yüksek Kurulu ve Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi iş birliği içerisinde, ileri enlemlerde yaşayan Müslümanlara takvim birliği sunmak amacıyla “Uluslararası Namaz Vakitleri Kongresi” 26-27 Eylül 2021/19 Safer 1443 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kongre akabinde üç dilde olmak üzere sonuç bildirgesi yayımlanmıştır.²⁸

2.10. Din İşleri Yüksek Kurulunun Sempozyumları

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından gerçekleştirilen “İslâm Dünyasında Din Hizmetleri ve Dinî Kurumlar” başlıklı sempozyum, 11.12.2015 tarihinde, Konya’da Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. İki gün boyunca devam eden programa, üç farklı kıtadan Avrupa, Asya ve Afrika’dan öğrenciler katılım göstermiştir.²⁹

2.11. Din İşleri Yüksek Kurulunun Konferansları

Din İşleri Yüksek Kurulu, diğer faaliyetlerinin yanı sıra kimi zaman da çeşitli meselelerle daha yakından alakadar olarak, bunlarla ilgili konferanslar düzenlemiştir. Bu konferanslar şu şekilde zikredilebilir:

²⁷<https://kurul.diyanet.gov.tr/Hakkimizda>. (23.08.2021).

²⁸<https://kurul.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/831/uluslarasi-namaz-vakitleri-kongresi-sonuc-bildirgesi-yayimlandi>. (01.11.2021).

²⁹Altuntaş, s. 189.

Din İşleri Yüksek Kurulu, periyodik aralıklarla “Kurul Konferansları” adı altında konferanslar düzenlemektedir. Bu konferanslardan bir tanesi de “İslâm İktisadî Konferansı” olup, 22-23 Şubat 2016 tarihinde Prof. Dr. Ali Karadâği tarafından Din İşleri Yüksek Kurulunun konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Başkanlık bünyesindeki personele yönelik gerçekleştirilen bu konferansta, İslâm ve Batı dünyasındaki finans sistemlerine ve yaşanan fıkhi problemlere değinilmiştir.

17.03.2016 tarihinde Prof. Dr. Ali Bardakoğlu tarafından Kurul Konferansları adı altında “Fıkhi Anlamak” başlıklı konferans gerçekleştirilmiştir. Konferans, başkanlık teşkilatına açık olarak düzenlenmiş ve güncel fıkhi meselelerinin ele alınmasındaki usul ve bunların örnekleri üzerinde müzakereler yapılarak sonlandırılmıştır.

Kurulun uzman, uzman yardımcıları ve üyelerinin iştirakiyle, 02.06.2016 tarihinde “Avrupa’da İslâm” başlıklı program, kurul konferans salonunda Dr. Samir Amghar ve Prof. Dr. Ahmet Kavas’ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.³⁰

2.12. Din İşleri Yüksek Kurulunun Seminerleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, diğer programların yanı sıra çeşitli alanlarda ve farklı zamanlarda seminerler düzenlemiştir. Bu programlarla güncel meseleler ele alınmakta ve gündem sürekli takip edilmektedir. Bu kapsamda, farklı konularda şu seminerler gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak, Türkiye’deki farklı inanış biçimlerinden olan, uzak doğu inançlarının konu edinildiği “Türkiye’de Uzak Doğu İnanışları” başlıklı seminer, 14.06.2007 yılında Prof. Dr. Azmi Arslan’ın iştirakiyle Ankara’da düzenlenmiştir.

İkinci olarak, günlük hayatta tüketilen gıdaların ve katkı maddelerinin ele alındığı “Gıdalar ve Katkı Maddeler” başlıklı seminer, 13.02.2018 tarihinde Prof. Dr. Nevzat Artık’ın iştirakiyle Ankara’da yapılmıştır.

Üçüncü olarak, -organ nakli meselesinde önemli bir husus olan- beyin ölümüyle ilgili tartışmalar “Beyin Ölümü Semineri” kapsamında ele alınmıştır. Beyin ölümünün tam olarak ne olduğu hususu irdelenmiş ve organ naklinde nabız ve kalbin çalışmasını esas alan görüşün isabetli olmadığı belirtilmiştir. Bu seminer 20.03.2008 tarihinde

³⁰Altuntaş, s. 190-191.

Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından Ankara’da Diyanet İşleri Başkanlığının konferans salonunda gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü olarak, Türkiye’de mezhep bağlamındaki yeni oluşumların ele alındığı “Türkiye’de Dinî Mezhepler ve Oluşumlar” başlıklı seminer, 10.02.2010 tarihinde Prof. Dr. İlyas Üzüm tarafından Diyanet İşleri Başkanlığının konferans salonunda gerçekleştirilmiştir.

Beşinci olarak, “Kurul Uzman ve Yardımcılar Eğitimi” başlıklı seminer, sekiz uzman yardımcısının yoğun bir programla, eğitimi ve geliştirilmesi amacıyla 11-18 Ocak 2013 tarihinde Bolu’da gerçekleştirilmiştir. Uzman yardımcılarının eğitimlerine destek olmak amacıyla, Prof. Dr. Şevki Aydın, Prof. Dr. Yavuz Ünal, Prof. Dr. Raşit Küçük, Prof. Dr. Bünyamin Erul ve Prof. Dr. İlyas Üzüm tarafından sunumlar yapılmıştır.

Son olarak, Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen dinî soruların cevaplandırılmasında mümkün mertebe ortak bir söylem oluşturmak amacıyla çalışmalar yapılması yönündeki “Dinî Soruları Cevaplandırma Platformu” adlı bu seminer, M. Şemseddin Ünal sunumuyla 21.05.2013 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda seminerde, komisyon tarafından hazırlanan standart metinlerin Kurulun internet sayfasına yüklenmesiyle ilgili çalışmalara da yer verilmiştir.³¹

2.13. Din İşleri Yüksek Kurulunun İhtisas Toplantıları

Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından organize edilen ihtisas toplantıları yedi farklı zamanda düzenlenmiştir. Kamerî aybaşları ve Hicrî Takvim ile ilgili meselelerin ele alındığı toplantılar şu şekilde zikredilebilir.

Uluslararası Rü’yet-i Hilal Konferansı Hazırlık Toplantısı, Diyanet İşleri Başkanlığının, İslâm camiası ve Avrupa’dan resmi heyetler ve sivil kuruluşlar düzeyinde, -astronomi ve din ilimlerinde- uzman ilim adamlarını davet ettiği bu konferans İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı, 18-19 Şubat 2013 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

³¹ Altuntaş, s. 191-193.

Bu toplantıda, Kurban ve Ramazan Bayramının tarihinin belirlenmesinde İslâm aleminde çıkan anlaşmazlıklara dikkat çekilmiş ve bu hususta astronomik hesaplara riayet etmenin daha isabetli olacağı kanısına dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra, birleşik bir hicrî takvim oluşturulması gündeme getirilmiştir. İleri enlemlerde yaşayan insanlar için namaz vakitlerinin belirlenmesi için astronomik ve fıkhi açıdan ilkelerin ortaya konulması için çalışmaların başlatılması talep edilmiştir. Toplantı neticesinde, ileri enlemlerde namaz vakitlerini belirlemek üzere astronomik ve dinî bir heyet kurulması kararlaştırılmıştır.

Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi 1. İlmî Komisyon Toplantısı, belirli bir konu çerçevesinde çözüm odaklı olarak 17.05.2013 tarihinde, Din İşleri Yüksek Kurulunun toplantı salonunda icra edilmiştir. Bu toplantıda, meseleyi çözüme kavuşturacak, astronomi, takvim ve din ilimlerinde uzman olan on beş kişilik bir heyet seçilmiştir. Bu heyetin, çalışmalarını Din İşleri Yüksek Kurulunun gözetiminde yürütmesi kararlaştırılmıştır.³²

Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi 2. İlmî Komisyon Toplantısı, İslâm aleminde, hicrî takvimde birlik sağlamak ve kamerî aybaşlarının belirlenmesi üzere 14 Haziran 2013 tarihinde, İstanbul'da ikinci toplantısını gerçekleştirmiştir.

Toplantı neticesinde Bilim Kurulu şu kararlar almıştır:

- Kongrenin ismi “Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi” şeklinde düzenlenmiştir.
- Kongrenin hedefi ise hicrî aybaşları ve hicrî takvimde İslâm aleminde birliğin sağlanmasıdır.
- Kongrenin hazırlık çalışmaları bilim kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurul, bir yıllık takvim taslağı hazırlamak üzere ilgili uzmanlara davet göndermekte, araştırmacılardan gelen takvim taslaklarını dayanaklarıyla birlikte incelemektedir. Kurul tarafından uygun olan takvim taslakları kongreye götürülmektedir. Kongrenin sekreteri olarak Prof. Dr. Yavuz Ünal seçilmiştir.

³² Altuntaş, s. 160-162.

Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi 3. İlmî Komisyon Toplantısı, hicrî takvimde birlik ve kameri aybaşlarının belirlenmesi çerçevesinde gerçekleştirin toplantıların üçüncüsü olarak 6-7 Şubat 2015 tarihinde Ankara’da icra edilmiştir. Bu toplantıda bilim kurulu üyelerine eklemeler yapılmış, Prof. Dr. Sacit Özdemir, Mustafa Bülent Dadaş Türkiye’den katılmıştır. Suriye’den ise Celaleddin Hanci katılmıştır. Bunların yanı sıra bu komisyona Arabistan ve Mısır’dan birer kişinin eklenmesi kararlaştırılmıştır.

Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi 4. İlmî Komisyon Toplantısı, ihtisas toplantılarının dördüncüsü olarak 1-2 Ocak 2016 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Toplantı neticesinde şu kararlar alınmıştır;

- Toplantıda sunulan takvimlerle alakalı olarak yapılan mülahazaların takvim sahiplerine gönderilmesi,
- Toplantı neticesinde alınan kararların uygulanması hususunda küçük çaplı ilmî heyetler oluşturulması,
- Üzerinde fikir birliği olan takvim projesinin davetli katılımcılara gönderilmesi,
- Heyet tarafından bir sonraki ay tekrar toplanılması üzere kararlaştırılmıştır. Türkiye temsilcisi olarak Prof. Dr. Rahmi Yaran ve Dr. Ekrem Keleş seçilmiştir.³³

Uluslararası Kamerî Aybaşları ve Hicrî Takvim Birliği Kongresi 5. İlmî Komisyon Toplantısı, ilmî toplantıların beşincisi olarak 19-20 Şubat 2016 tarihlerinde İstanbul’da icra edilmiştir. Bu toplantı, Prof. Dr. Mehmet Görmez, Prof. Dr. Ahmet Yaman, Dr. Ekrem Keleş, Prof. Dr. Kaşif Hamdi Okur başta olmak üzere birçok ilim adamının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası Hicrî Takvim Birliği Kongresi, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından organize edilmiş, 28-30 Mayıs 2016 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Malezya, ABD, Fas, Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün’ün dahil olduğu 50’ye yakın ülkeden din alanında uzman kişilerin ve astronomların katıldığı bu kongre üç günlük süre zarfında gerçekleşmiştir. Bu süre içerisinde bu mesele bütün hatlarıyla değerlendirilmiş, üçüncü gün kapanış oturumunda oylama

³³ Altuntaş, s. 163-165.

yapılmıştır. Oylama neticesinde, çoğunluğun kararıyla tekli takvim uygulaması kabul edilmiştir. Bu alanda, üç yıl boyunca süren çalışmaların akabinde böylesi bir sonuca ulaşılmış, uzun yıllardır süre gelen ihtilaf çözülmüştür.

2.14. Din İşleri Yüksek Kurulu Yayın Faaliyetleri

Din İşleri Yüksek Kurulu, dinî alanda insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı organizasyonların yanı sıra, yayın faaliyetleriyle de ilmî çalışmalarını devam ettirmektedir. Yayın politikası kapsamında yayınlanacak herhangi bir çalışma Kurul tarafından incelenmekte ve yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilmektedir. Kurul, dinî konularda yeni projeler hazırlamakta ve Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmesi hedeflenen bu projelerin yapımına yardımcı olmaktadır. Kurul tarafından basılan eserlerin bir kısmı şu şekilde zikredilebilir;

- Din Şûraları Tebliğ ve Müzakereler I- II- III- IV- V-VI
- Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantıları I- II- III- IV- V- VI- VII- VIII- IX- X
- Çağdaş İnanç Problemleri Serisi
- Diyanet İslam İlmihali
- İffet ve Onur
- Kendi Dilinden Fetö Örgütlü Bir Din İstismarı
- Seyahatte İbadet
- Sıkça Sorulan Sorular
- Şiddet Karşısında İslam
- İslam Ahlakı Temel Konular, Güncel Yorumlar
- Fetö/Pdy Dinî ve Sosyo-Psikolojik Boyutları Çalıştayı
- Fetvalar
- Engelli İlmihali
- Dinî İstismar ve Tedhiş Hareketi Deaş
- Şâfiî Mezhebine Mensup Kişilere İmamlık Yaparken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar
- Daiş'in Temel Felsefesi ve Dinî Referansları Raporu
- Farklı Boyutlarıyla FETÖ/PDY

- İslâm'ın Salgın Hastalıklara Bakışı³⁴

3. Değerlendirme

Din İşleri Yüksek Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde birçok dinî alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Kurulun, değişen ve gelişen dünya düzeni karşısında her alanda olduğu gibi iktisadi hayattaki yenilikleri gözeterek bu alanda da çalışmalarını yürüttüğü görülmektedir. İktisadi hayat alanında çalışmalar yapmak üzere Kurul bünyesinde “İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu” kurulmuştur.

Din İşleri Yüksek Kurulu, kurulduğu günden bu yana alanında uzman kişilerle çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışma kapsamında, ulaştığımız kaynaklar doğrultusunda, tespit edebildiğimiz kadarıyla iktisadi hayat ile ilgili çalışmaların sistematik tarzda ele alınması 2000’li yıllara tekabül etmektedir. Bu döneme kadar Kurula yöneltilen sorular cevaplanmakta lakin müstakil bir çalışmaya tesadüf edilmemektedir. Bu minvalde, ilk olarak 07/04/2005 tarihinde sigortanın hükmü ile ilgili karar yayımlanmıştır. Bunun akabinde söz konusu çalışmaların 2007 yılından itibaren daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Sonraki yıllarda bu meseleler daha çok gündeme getirilmekte ve çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

İlk olarak II. Güncel Meseleler İstişare Toplantısında (2007) teşvik kredileri, krediler, vadeli opsiyon borsası, finans kurumları, sanal ortamlarda ticaret, katılım bankaları işlemleri, menkul kıymetler borsası işlemleri ele alınmıştır. Daha sonra III. Güncel Meseleler İstişare Toplantısının (2010) konusu ise banka işlemleri, altın işlemleri, faiz ve faiz enflasyon ilişkisi, katılım bankası işlemleri ile ilgili sorunları kapsamaktadır.

Bunların yanı sıra 2010 yılında altın alım satımıyla ilgili ve 2015 yılında katılım bankalarıyla ilgili problemlerin ele alındığı çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 2016 yılında İslâm İktisadi konferansı yapılmıştır. 2017 yılında gerçekleştirilen VII. Güncel Meseleler İstişare Toplantısı, tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi meseleleri, TOKİ uygulamaları, kira sertifikaları ve katılım bankalarıyla ilgili meseleler ele alınmıştır. Bununla birlikte Kurul, 2017 yılında kripto paralarla ilgili fetva yayımlamıştır. Daha sonraki dönemlerde X. Güncel Meseleler İstişare

³⁴ Altuntaş, s. 193-197.

Toplantısında (2019) ele alınan borsa işlemleri de göstermektedir ki iktisadi hayattaki gelişmeler doğrultusunda, Din İşleri Yüksek Kurulunun çalışmaları da bu doğrultuda arttığı gözlemlenmektedir.

2.BÖLÜM

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN FAİZSİZ FİNANS UYGULAMALARINA YAKLAŞIMI

1.Sarf İşlemleri ile İlgili Meseleler

Para, insanlığın var olduğu günden bugüne kadar değişerek gelen bir değer ölçüsü olarak karışımıza çıkmaktadır. Para, Farsça pâre kelimesinden gelen “parça, gümüş parçası” anlamına gelmektedir.³⁵ Başka bir deyişle para, “devletçe bastırılan ve üzerinde itibari değeri yazılı bulunan tedavül aracı³⁶” olarak tanımlanmaktadır.

Para, kimi zaman değerli madenler, kimi zaman da günlük hayattaki mallar kullanılarak mal-para şeklinde üretilmiştir. Zamanla, yaşanan çeşitli kullanım güçlüklerinden dolayı mal-para sistemi terk edilerek çoğunlukla normal para sistemine geçilmiştir. Bilhassa günümüz akitleri göz önünde bulundurulduğunda trampa usulü büyük ölçüde terk edilmiştir.³⁷ Mal-para sisteminin artık kullanılmamasıyla para birimlerine ihtiyaç duyulmuş, devletler kendi para birimlerini çıkarmışlardır. Bunun neticesinde piyasada birkaç farklı para birimi olduğu dönemler olmuş ve halihazırda da piyasada birçok para birimi bulunmaktadır. Bu durum ise farklı cinsten paraların mübadele edilmesi meselesini gündeme getirmiş ve bu işlem geçmişten günümüze kadar sarf akdi olarak nitelendirilmiştir.

Sarf kelimesi, sözlük anlamı olarak “değiştirmek, savmak, çevirmek, harcamak, altın parayla gümüş parayı değiştirmek³⁸, parayı paraya satma³⁹ ve semeni semen ile bey‘i sureti ile mübadele etmek⁴⁰” gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı olarak sarf, “külçe ya da para halindeki altın ya da gümüşü, yine altın ya da gümüş

³⁵ Ali Akyıldız, “Para”, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, s. 163-166.

³⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. bs., İstanbul 2019, s. 467.

³⁷ Bilal Aybakan, “Trampa”, *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, s. 305-306.

³⁸ Bilal Aybakan, “Sarf”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 137-140; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-‘Arab*, c. 9, 4. bs., Beyrut 1414, s. 190; Nezih Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, İstanbul 1996, s. 290.

³⁹ Erdoğan, s. 495.

⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye*, c. 6, İstanbul, s. 91.

karşılığında satmak”⁴¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra itibari paraların birbiriyle değişmesi de sarf olarak tanımlanmaktadır.⁴²

Çalışmanın bu kısmında günlük hayatta vuku bulan ve sarf akdi bağlamında değerlendirilen meselelere ve Din İşleri Yüksek Kurulunun bu meselelere yaklaşımına dair görüşlerine yer verilecektir.

1.1. Kripto Paralar (Crypto Currencies)

Paranın tarihi süreçteki seyrine bakıldığında, her dönemde farklı bir şekline rastlanmaktadır. Yaşadığımız bu çağda ise para, dijital ve şifreli bir halde yani kripto para şeklinde karşımıza çıkmakta ve para denilen olgu matematiksel işlemlerle üretilen şifrelerden ibaret olmaktadır.

Kriptografi kelimesi, Yunanca’da gizli anlamına gelen “kriptos” ve yazı anlamına gelen “graphi” kelimelerinden türetilmektedir. Türkçedeki karşılığı ise şifre yazmaktır. Kripto kelimesi ise Türkçede “saklı yazı”⁴³ anlamına gelmektedir. Kriptoloji, genelde sayılar teorisi üzerine inşa edilmiş matematik bilimi olarak ifade edilmektedir.⁴⁴ Genel olarak, “*Kripto varlıklar kriptografi ve Distributed Ledger Teknolojiye (DLT) dayanan ve özel kişiler tarafından ihraç edilmiş olan varlıkların bir türü.*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁵

Kripto paraların, 2008 yılında vuku bulan finansal kriz sonrasında Bitcoin ile ortaya çıktığı yaygın olan kanaattir. Ancak ilk kripto para Bitcoin değildir, bundan öncesinde de kripto paralar üretilmiştir. Varlığını uzun yıllar boyunca devam ettirmesi ve gün geçtikçe daha da popüler bir hal alması sebebiyle Bitcoin ilk merkeziyetsiz kripto para olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Bitcoin’i diğer kripto paralardan

⁴¹ Erdoğan, s. 56.

⁴² https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (10.09.2021).

⁴³ <https://sozluk.gov.tr>. “Kripto” (10.09.2021).

⁴⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kriptoloji>. (05.09.2021).

⁴⁵ Ali İhsan Karacan-Esra Erişir Karacan, *Kripto Varlıklar*, İstanbul 2021, s. 12.

ayıran en büyük özelliği, çifte harcama sorununun⁴⁶ çözülmüş olmasıdır.⁴⁷ Bundan sonra çıkarılan kripto paralar Bitcoin’e alternatif olarak çıkarıldığı için Altcoin olarak nitelendirilmektedir. Şu an ise halihazırda 13.671⁴⁸ kripto para birimi bulunmakta ve bu sayı gün geçtikçe artmaktadır.⁴⁹

Kripto paralar, blockchain teknolojisini kullanarak ortaya çıkmış ve bu teknoloji daha çok Bitcoin ile tanınır hale gelmiştir. Blockchain kelimesi Türkçede blokzincir, Arapça’da ise "سلسلة الكتل" ya da "سلسلة الثقة" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Blokzincir, Dünya Ekonomik Forum tarafından “*Blokzincir veya Dağıtık Defter-i Kebir Teknolojisi bir aracıya ihtiyaç duymadan bir verinin iki parti arasında doğrudan değiş tokuşunu mümkün kılan teknoloji protokolü*”⁵⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bu ağ sisteminin temel işlevi ise bilgilerin, güvenli olmayan ortamlarda iki taraf arasında güvenli bir şekilde paylaşılmasını sağlamaktır.⁵¹

Kripto paraların halka arzı, ICOs (Initial Coin Offerings) olarak isimlendirilen yöntemle gerçekleştirilmektedir. ICO, “şirketlerin, girişimcilerin, geliştiricilerin destekleyicilerin kendi yarattıkları kripto varlıklar (çoğunlukla digital tokens veya coins olarak isimlendirilen) karşılığında kaynak bulma faaliyeti”⁵² olarak tanımlanmaktadır. Yani kripto varlıkların dijital ortamlarda halka arz edilmesiyle projeye yatırım yapmak isteyen kişilere satılma sürecini kapsamaktadır.⁵³

Kripto paraların ICO ile halka arz edilmesi, “White Paper” yayımlamakla başlamaktadır. Burada proje, genel hatlarıyla tanıtılmakta token/coin sayısı, uygulama

⁴⁶Dijital paranın kullanıcıları tarafından birden çok satın alımda kullanılmasını ifade etmekte ve bu haliyle satıcılardan birinin dolandırılması ve ödeme alamaması anlamına gelmektedir. <https://www.btcfinans.com/tr/helpdesk/blog/double-spending-cift-harcama-nedir>. (05.11.2021)

⁴⁷Aslı Civelek, *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar*, (Danışman: Prof. Dr. Tevhit Ayengin), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 17.

⁴⁸Bu sayı, piyasadaki kripto paraların yayınlanıp tanıtıldığı en büyük platform olan “CoinMarketCap” sitesinden alınmıştır.

⁴⁹<https://coinmarketcap.com/tr/>. (05.11.2021).

⁵⁰Vedat Güven-Erkin Şahin, *Blokzincir Kripto Paralar Bitcoin*, İstanbul 2021, s. 44.

⁵¹Kevin Werbach, *Blokzinciri ve Yeni Güven Mimarisi*, çev. Ahmet Usta, İstanbul 2021, s. 21.

⁵²Karacan, Erişir Karacan, s. 43

⁵³Bu Konuda bk. Fatoş Eser, *Türkiye Ekonomisi ve Kripto Paraların Önemi*, Ankara 2020, s. 54.

takvimi, özellikleri, sağlayacağı imkanlar gibi bilgiler paylaşılmaktadır.⁵⁴ Bu aşamada kişiler, coin/token satın alabilmekte ve aldığı coin/tokeni ikincil pazarlarda⁵⁵ yine o günkü fiyatı üzerinden satabilmektedir.⁵⁶ Kripto para alım satımı ise kripto para borsaları vasıtasıyla mümkün olmaktadır.

Kripto paralar, iki kişi arasındaki para transferinde aracıya ihtiyaç duymadan işlem yapma olanağı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Ancak zamanla kripto paralar, para transferi ihtiyacından çok yatırım yapmak ve kısa süreli alım satımlarda kazanç elde etmek amacıyla kullanılır hale gelmiştir. Bu şekilde elde edilen kazancın keyfiyeti ise dindar insanlar tarafından merak edilen bir husus olmuştur. Bu mesele hakkında bilgi sahibi olmak isteyen insanlar, Alo 190 Fetva Hattı'nı arayarak ya da yazılı şekilde sorularını Kurula yöneltmişlerdir. Kurulun tespitine göre, soruların çoğunluğu fetva hattı üzerinden yöneltiştir. Bununla birlikte, Kurula kripto paralarla ilgili yazılı bir şekilde ilk soru 03.09.2015 tarihinde sorulmuştur. Bu mesele hakkında gelen sorularda 2017 yılından itibaren bir artış gözlemlenmekte ve bilhassa 2020 ve 2021 yıllarında ciddi bir artış söz konusu olmaktadır.⁵⁸ Bu durum karşısında Din İşleri Yüksek Kurulu 04.12.2017 tarihinde şu kararı yayımlamıştır:

“Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup-olmamasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan, dijital-kripto paralardan her birini kullanmanın hükmünü yukarıdaki genel ilkeler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Buna göre kendi özünde ciddi

⁵⁴ Doğan Özcan, *Blokzincir Mimarisi ve Merkezi Olmayan Uygulamalar*, 2. Bs., İstanbul 2021, s. 5.

⁵⁵ Kıymetlerin ilk ihraç sonrası işlem gördükleri piyasa türüdür.

⁵⁶ Karacan, Erişir Karacan, s. 43-44.

⁵⁷ Bu konuda bk. Fatih Özden, *Fıkıhî Açısından Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*, (Danışman: Abdullah Durmuş), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 8-9.

⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=frCS1h6WA34>. (16.11.2021).

belirsizlikler taşıyan, aldanma ve aldatma riski ileri düzeyde olan, dolayısıyla herhangi bir güvencesi bulunmayan ve kamuoyunda saadet zinciri olarak bilinen uygulamalar gibi belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto paraların kullanımı caiz değildir.⁵⁹”

Din İşleri Yüksek Kurulu, kripto paralarla ilgili aldığı kararda öncelikle garar hususuna değinmektedir. Kripto paraların en çok eleştirildiği hususlardan biri garar barındırdığı gerekçesidir. *Garar*, kelime anlamı olarak “bilinmezlik, belirsizlik, cehalet ve sonu meçhul olan şey”⁶⁰ anlamına gelmektedir. Ancak kripto para sistemi incelendiğinde halka arz edilen kripto para hakkında tanıtım metni denebilecek “White Paper” yayımlanmakta, paranın kim tarafından, hangi yöntemle üretildiği, ortaya çıkış amacı, para adedi gibi veriler yer almaktadır. Blockchain sistemi üzerinden yapılan para transferleri takip edilebilmekte, süreç madenciler kontrolünde ilerlemektedir. Esasında en azından bir kısmında bahsedildiği gibi ciddi belirsizlikler söz konusu olmamaktadır.⁶¹ Ancak bu bahsedilen hususların her kripto para birimi için geçerli olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla da kanaatimizce, sisteme dahil olmadan önce ciddi bir araştırma yapılması gerekmektedir.

Fetvanın devamında, kripto paralar saadet zincirine benzetilmekte ve haksız kazanç elde edildiğinden dolayı eleştirilmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki saadet zinciri, “sisteme katılan bir üyenin başka bir üyeyi sisteme dahil ederek para kazanması şekline dayalı bir iş modeli”⁶² olarak tanımlanmaktadır. Bu şekildeki iş modeli bir kesimin haksız kazanç elde etmesine sebep olur ancak kripto paralar genel olarak değerlendirildiğinde böyle bir benzerlik söz konusu olmamaktadır.⁶³ Çünkü kripto para sisteminde kişi, aldığı para birimi üzerindeki artış veya düşüşlerden gelir elde etmeye çalışmakta, yani başkaları vasıtasıyla değil ortaya koyduğu parası miktarınca kazanmakta ya da kaybetmektedir.

⁵⁹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38212/dijital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZglHlmMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (12.09.2021).

⁶⁰ Erdoğan, s. 154. İbn Manzûr, c. 5, s. 11-12.

⁶¹ S. Kaya-M. Selçuk-İ. Bektaş (edt.), *Kripto Para Birimleri*, İstanbul 2019, s. 45.

⁶² https://tr.wikipedia.org/wiki/Piramiit_sistemi. (07.09.2021).

⁶³ Kaya-Selçuk-Bektaş, s. 47.

Kripto para sistemi, diğer para birimlerine kıyasla henüz küçük ölçeklerde işlem görmektedir. Özellikle sistem içerisinde paraların büyük kısmı “Balina” olarak nitelendirilen kişiler elinde bulunmaktadır. Dolayısıyla onların piyasaya müdahalesiyle ani iniş çıkışlar gözlemlenmektedir. Piyasanın küçük olması bu aşırı dalgalanmalara sebep olmaktadır. Bu durum neticesinde elbette riskler söz konusu olmakta, ancak bu platformda işlem yapmak isteyen kişiler bu durumu bilerek sisteme katılmalıdırlar. Bununla birlikte risk her koşulda söz konusu olmaktadır. Ancak risklerin olması, bir meselenin caiziyeti hususunda hüküm vermek için yeterli bir karine olarak görülmemektedir.

Söz konusu fetvanın yanı sıra, 2017 yılında Bitcoin ve Ethereum’un alım satımıyla ilgili yöneltilen soruya Kurul, çeşitli gerekçelerden hareketle “sanal paraların alım satımını yapmanın şu aşamada dinen uygun olmadığı” şeklinde cevap vermiştir.⁶⁴

Kanaatimizce, Kurulun söz konusu fetvasının bütün kripto paraları kapsamadığı görülmektedir. Son zamanlarda birçok kripto para piyasaya sürülmekte ve bunların bazılarının altına endeksli olarak üretildiği iddia edilmektedir. Çalışma kapsamında tespit edilebildiği kadarıyla bunlarından bir kısmı PAXG⁶⁵, XAUT⁶⁶, DGLD⁶⁷, GOLDp⁶⁸, PMNT⁶⁹ BiGA⁷⁰ ve AWG⁷¹ gibi paralardır. Bunun yanı sıra OneGram⁷², Goldx⁷³, Qintar⁷⁴ gibi kripto paraların ise kurucuları tarafından şeriata uygun kripto para olarak tanıtılmaktadır. Şu durumda bu ve benzeri kripto paralara karşı yaklaşımın nasıl olması gerektiği sorusu gündeme gelmektedir. Kanaatimizce, Kurulun bu

⁶⁴ M. Turan, *İslâmî Finasta Kripto Para ve Blok Zinciri Teknolojisinin Kullanım Potansiyeli*, (edt.), Korkut C., İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale, 295-310, Ankara 2020.

⁶⁵ <https://www.paxos.com/paxgold/>. (07.09.2021).

⁶⁶ <https://gold.tether.to>. (07.09.2021).

⁶⁷ <https://dgld.ch>. (07.09.2021).

⁶⁸ <https://www.pontegold.com/tr/#>. (07.09.2021).

⁶⁹ <https://paymon.org>. (07.09.2021).

⁷⁰ <https://biga.takasbank.com.tr>. (19.09.2021).

⁷¹ <https://aurus.io/tr/>. (07.09.2021).

⁷² <https://onegram.org>. (07.09.2021).

⁷³ <https://goldx.dforce.network/>. (07.09.2021).

⁷⁴ <https://www.qintarcoin.org/?lang=tr>. (07.09.2021).

meseledeki fetvalarını biraz daha özele indirgemesi bu alandaki boşlukları doldurması adına önem arz etmektedir.

Kripto paralar hakkında yayımlanan bu kararda Din İşleri Yüksek Kurulu, kanaatimizce daha ihtiyatlı bir yaklaşımla meseleyi ele almakta ve sedd-i zerâi‘ kapsamında bir değerlendirmeye bu neticeye ulaşmaktadır. Yani bu sistemin avantajları değil dezavantajları ve kusurlu yanları üzerinden fetvanın şekillendiği görülmektedir. Netice itibarıyla kripto para sistemi, bilhassa transfer hususunda birçok kolaylık sağlamaktadır. Ancak verilen kararın tarihinden bu zamana kadar birçok değişiklik yaşandığından, bu karar günümüz itibarıyla ihtiyacı tam olarak karşılamamaktadır. Yeni durumlar göz önünde bulundurularak kararın güncellenmesi ve daha detaylı bir şekilde değerlendirme yapılmasının, güncel ihtiyacı daha çok karşılayacağı kanaatindeyiz.

Konuyla alakalı fetvanın yanı sıra Kurulun, Diyanet TV’de yayınlanan “Dini Gündem” adlı televizyon programında, kripto para meselesini tekrar ele aldığı görülmüştür. Din İşleri Yüksek Kurulunun uzmanlarından olan Dr. F. Mehmet Aydın ve Seracettin Yıldız’ın iştirakiyle 03.11.2021 tarihinde yapılan programda söz konusu fetva detaylı bir şekilde tekrar ele alınmıştır. Bu programda paranın tarihi, işlevi, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki alışveriş sistemi, Müslümanların ilk para birimi, günümüzdeki para sistemi ve nihayetinde de kripto paralara değinilmiştir. Bununla birlikte söz konusu mesele hakkında yazılı fetvada herhangi bir değişiklik yapılmamış, ancak uzmanların kripto paralar hususunda haram fetvasını vermedikleri bilhassa belirtilmiştir. Söz konusu fetvanın da içinde bulunulan durum için geçerli olduğu belirtilmiş, şartların değişmesiyle birlikte hükümlerin de değişme ihtimali olduğu söylenmiştir. Bunun yanı sıra ilerleyen günlerde kripto paralarla ilgili yapılacak bir programa işaret edilmiştir.⁷⁵

Kripto paralarla ilgili yapılan bu çalışmalar, Kurulun kripto para gündemini takip ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Kurul, koşulların iyileştirilmesi halinde fetvada değişikliğe gidilme ihtimalinin olduğunu gündeme getirmektedir.

⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=2fcWohPwhiE&list=PL42SoXPKe4BYeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=89&t=383s>. (05.11.2021).

1.2. Altın İşlemleri

Altın, çok uzun yıllardan bu yana varlığını sürdüren, kimi zaman para olarak kullanılan kimi zaman da kendisindeki değerden dolayı yatırım aracı olarak değerlendirilen kıymetli bir madendir. Bu kelimenin Arapça karşılığı “ذَهَبٌ”⁷⁶ kelimesidir. Altın; sarı ve parlak renkli, kolaylıkla işlenebilecek yumuşaklıkta olan bir madendir. Yeryüzündeki miktarı az olduğundan ortaya çıkarıldığı günden bu yana değerini kaybetmemektedir.

İslâm tarihine bakıldığında, Hz. Peygamber döneminde tedavülde iki para birimi bulunmaktadır. Bunlardan biri İran’ın gümüş dirhemleri diğeri ise Bizans’ın altın dinarlarıdır. Dört halife dönemi ve Emevîler’in ilk yıllarında, Bizans ve İran’dan ganimet ve vergi olarak alınan altınlardan, eski şekillerini korumak kaydıyla yeni paralar basılmaya başlamıştır. Ancak 694 yılında Halife Abdülmelik tarafından İslâm dinarı ve dirhemi bastırılarak tedavüle sürülmüştür.

Sonraki dönemlerde, dünya ticaretinde altının para olarak kullanılması daha çok bölgeye yayılmasına sebep olmuş ve Mısır, Suriye gibi ülkelerde altın darbı devam etmiştir. Selçuklular ise altın ve gümüş para basarak bu geleneği sürdürmüş, aynı şekilde Moğollar da altın para basmışlardır. Osmanlılarda ise altın hem para birimi olarak hem de sanayi ve dokumacılık gibi alanlardaki faaliyetlerde kullanılmıştır.⁷⁷

Altının dinî veçhesine bakıldığında, Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde çeşitli şekillerde zikredildiği görülmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de iyi kişilere cennette altın bilezikler verileceği müjdelenirken⁷⁸ ziynet olarak, altın ve gümüşün biriktirilmesine⁷⁹ değinirken de para olarak bahsedilmektedir. Bu ayetlerde, altının iki farklı yönü üzerinde durulmuş ve metâ ya da semen olarak nitelendirilebileceğinin örnekleri zikredilmektedir. Bunların haricinde başka ayetlerde⁸⁰ yine altın ve gümüşe değinilmektedir. Ancak meselenin odak noktasından uzaklaşmamak adına bu kadarının zikredilmesiyle iktifa edilmektedir.

⁷⁶ İbn Manzûr, c. 1, s. 394.

⁷⁷ Halil Sahillioğlu, “Altın”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 532-536.

⁷⁸ ez-Zuhruf 43/53.

⁷⁹ et-Tevbe 9/34.

⁸⁰ el-Âl-i İmrân 3/10,14; el-Kehf 18/31.

Hadislere bakıldığında, altın ve gümüş ile yapılan alışverişlerde ribâ cereyan etmemesi için bazı hususlara dikkat çekilmektedir. Bunların en meşhuru “esnâf-ı sitte” yani altı sınıf hadisi olarak zikredilen rivayettir. Bu rivayet, “*Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpayla arpa, hurmayla hurma, tuzla tuz aynı miktarda, peşin olarak satılır. Kim artırır ya da artırılmasını isterse bu ribâdır.*”⁸¹ şeklindedir. Bu rivayet birçok farklı tarik ile günümüze ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra bu rivayetle benzer konuları içeren farklı rivayetler de bulunmaktadır. Ancak konunun dışına çıkmamak adına sadece en meşhur olan bu rivayeti çalışmada zikretmekle iktifa ediyoruz. Bu rivayetler genel olarak değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber tarafından dönemin para rejimini düzenlemeye yönelik attığı adımların bir yansıması olarak görülmektedir.⁸²

Burada bir hususa daha değinmek gerekmektedir. Ribâ yasağı, sarf akdi çerçevesinde şekillenmekte, dolayısıyla da sarf akdini hatırlatmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Fakihler tarafından “aynı veya farklı cins semenlerin karşılıklı satımı”⁸³ olarak tanımlanan sarf akdi, şartlarına uyulmadığı zaman ribâ içeren bir akit haline gelmektedir. Sarf akdinin şartları ise şu şekilde zikredilebilir: İki bedel peşin olarak ödenip kabzedilmeli, cins birliği olduğunda miktarlar eşit olarak mübadele edilmeli, şart muhayyerliği bulunmamalı, vade söz konusu olmamalıdır.⁸⁴ Şu durumda sarf akdinde bedellerin aynı veya farklı cins olması fark etmeksizin vadeli olarak yapılan mübadelelerde “ribe’n-nesîe” vuku bulmaktadır. Bedellerin peşin olduğu mübadele işlemlerinde herhangi bir fazlalık olduğu durumda ise “ribe’l-fadl” meydana gelmektedir.

Yukarıda zikredilen “esnâf-ı sitte” hadisine tekrar değinilirse, bu hadiste ribevî mallar bizzat zikredilmiştir. Bunun yanı sıra, bu altı maddenin dışında kalan diğer malların mübadelesinde ribâ olup olmayacağı meselesi gündeme gelmiştir. Bu

⁸¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, c. 3, Beyrut, s. 1587.

⁸² Oğuzhan Tan, “Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf Hadisi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Ağustos 2010, s. 167-187.

⁸³ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, c. 5, 2. bs., 1406/1986, s. 215.

⁸⁴ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, İstanbul 2016, s. 333-336.

durumda ise söz konusu mallar hakkında hüküm verirken aralarındaki illet birliği gözetilmiştir. Bu husus mezhepler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Rivayetteki maddelerin illetleri göz önünde bulundurulurken altın ve gümüş diğerlerinden farklı değerlendirilmiştir.⁸⁵ Hanefiler ve Hanbelîler altın ve gümüşte ribâ illetinin cins ve miktar birliği olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ Şafîî ve Mâlikî mezhebinin yaygın görüşleri, ribâ illetinin semeniyet vasfı ve cins birliği olduğu yönündedir.⁸⁷ İbn Teymiyye ve Mâlikî mezhebinin yaygın olmayan görüşü, buradaki illetin semeniyet olması yönündedir.⁸⁸ Rivayetin ikinci kısmındaki maddelerin illeti ise Hanefî, Caferî, Hanbelî, Zeydî mezheplerine göre miktar ve cins birliği olmasıdır.⁸⁹ Mâlikî ve Şafîî mezhebinin görüşü ise bu illetin gıda maddesi ve cins birliği olması doğrultusundadır.⁹⁰

Altının fikhî mahiyetine gelince, burada altının para veya metâ olmasıyla ilgili hususlarla karşılaşılacaktır. Genel olarak bakıldığında bu kapsamdaki görüşler, altının para veya metâ olduğu şeklinde iki grupta toplanmaktadır. Fakihlerden bir grup, altının tabiatı itibarıyla para olduğunu kabul ederken, sarf akdi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer grup ise ziynet eşyası olan altınları para olarak görmemekte dolayısıyla da piyasada herhangi bir mal gibi işlem görmesi gerektiğini belirtmektedir. Netice itibarıyla de bu altınlarla yapılan işlemleri sarf akdi kapsamında değerlendirmemektedir.⁹¹

Bu konuyu biraz daha detaylandıracak olursak klasik dönemdeki Hanefî alimleri altının sikke ve ziynet eşyası olan her iki halini de para olarak kabul etmektedir. Yani altın hangi amaçla üretilmiş olursa olsun paradır. Dolayısıyla bu bağlamda yapılan

⁸⁵Yusuf Erdem Gezgin, *Altın Mübadele İşlemleri*, İstanbul 2020, s. 90-91.

⁸⁶Kâsânî, c.5, s. 185; Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, Beyrut 1413/1993, s. 113; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Mugnî*, c. 4, Kahire 1388/1968, s. 5.

⁸⁷Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 3, Kahire 1325/2004, s. 151.

⁸⁸Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, c. 29, Suudi Arabistan Krallığı 1416/1995, s. 471.

⁸⁹Serahsî, c.12, s. 113; Kâsânî, c. 5, s. 185; İbn Kudâme, c. 4, s. 5.

⁹⁰İbn Rüşd, c. 3, s. 152.

⁹¹Gezgin, s. 68.

akitler, Hanefiler tarafından sarf akdi kapsamında değerlendirmektedir. Hanefiler haricindeki diğer fakihler ise ziynet eşyası olan altınları para olarak kabul etmemekte ve zekâta tabi olmadığı görüşünü benimsemektedirler.

Modern döneme gelince, altın hakkındaki görüşler yine iki grupta yani para ve metâ olma niteliği üzerinde toplanılmıştır. Bunlardan ilki, klasik dönemdeki fukahânın kabul ettiği delilleri aynı şekilde benimseyerek altının her halinin para olduğunu kabul eden görüştür. Günümüz İslâm hukukçularından olan Ali Muhyiddîn el-Karadâği, Abdullah b. Beyye, Takî el-Osmanî altının tüm çeşitleriyle para olduğunu kabul etmektedir. Aynı zamanda İslâm İşbirliği Teşkilatı bünyesindeki İslâm Fıkıh Akademisi (Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî) tarafından gerçekleştirilen toplantılarda altının para olduğu görüşünün benimsendiği görülmektedir.

Altının metâ olma niteliğiyle ilgili görüşlere gelince, bu çerçevede fakihler tarafından iki farklı görüş beyan edilmiştir. Bunlardan ilki, ziynet olarak hazırlanan altınlar metâ, onların dışında kalan altınların ise para hükmünde olduğudur. Bu görüş, klasik dönemdeki fukahâyâ ait olmakla birlikte günümüzde de bazı alimler tarafından benimsenmektedir. Ziynet eşyalarının metâ olduğu görüşü İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından açık bir şekilde ifade edilmektedir. İkinci görüş ise, bütün altınların para olma vasfını kaybettiği ve dolayısıyla da hepsinin metâ hükmünde olduğudur. Bu görüşe klasik dönemde rastlanmamış olup, modern dönemde tesadüf edilmiştir.⁹²

Ziynet olarak kullanılan altınların metâ hükmünde olduğu görüşü, Hayrettin Karaman⁹³, İshak Emin Aktepe⁹⁴, İbrahim Paçacı⁹⁵ Reşid Rıza (ö.1935), Senhûrî (ö. 1975), tarafından desteklenmektedir. Aynı zamanda Mısır Fetva Heyeti ve Ürdün Fetva Heyeti de bu yaklaşımı benimsemektedir.⁹⁶ Altının tüm halleriyle metâ olduğu

⁹² Gezgin, s. 70-72.

⁹³ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm>. (24.09.2021).

⁹⁴ İshak Emin Aktepe, *Katılım Finans*, İstanbul, s. 59.

⁹⁵ İbrahim Paçacı, “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, *Fıkhi Açısından Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul 2012, s. 411-435.

⁹⁶ <https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>. (25.09.2021); <https://www.alifta.jo/Decision.aspx?DecisionId=80#.YU8Xly3OnfY>. (25.09.2021).

yaklaşımı ise Cengiz Kallek tarafından benimsenmektedir. Cengiz Kallek, altının günümüz şartları itibarıyla paralık vasfını yitirdiğini belirtmekte, altın ve gümüşün diğer madenler gibi metâ hükmünde olması gerektiğini söylemektedir.⁹⁷

Altınla ilgili olarak değinilen bilgilerin yanı sıra altın işçiliği ve sarf akdi arasındaki ilişkiye de değinmenin, konuyu daha iyi anlamak adına faydalı olacağını düşünmekteyiz. Klasik literatürde altının işçiliğinden bahsederken “الصياغة ve الصنعة” lafızları kullanılmaktadır.⁹⁸ Altının işlenme sürecindeki işçiliğin bedeli hususunda iki görüş beyan edilmektedir. İlk görüş, altının bütün hallerinin para olduğunu kabul edip mübadele esnasında alınacak fazlalığın caiz olmadığını benimseyenlerin görüşüdür. Şayet böyle olursa mübadelelerdeki eşitlik şartı ihlal edileceğinden Hanefî, Şafiî, Mâlikî, Hanbelî, Ca‘ferî ve Zâhirî fakihlerinin çoğunluğu tarafından caiz olarak görülmemektedir. Bu meseleyle ilgili diğer görüş ise altın işçiliği karşılığında alınan ücretin caiz olduğu görüşüdür. Bu iki grup fakih, farklı gerekçelerden yola çıkarak bu kanaate varmıştır. Bir kısım ise ziynet eşyası olan altınların metâ olduğunu kabul ettiklerinden ödenecek fazlalığı ribâ olarak değerlendirmemektedir. Diğer bir grup da altını bütün çeşitleriyle metâ olarak gördüğü için hiçbir şekilde ribânın tahakkuk etmediğini belirtmektedir. Bu görüş, Reşid Rıza, Senhûrî, Abdullah Draz tarafından desteklenmektedir. Günümüz İslâm hukukçularından ise Hayrettin Karaman, İshak Emin Aktepe, Süleyman Ateş ve İbrahim Paçacı işçiliği olan altınları metâ olarak kabul ettiklerinden ribâ cereyan etmediğini belirtmektedirler.⁹⁹

Buraya kadar zikredilen bilgilerin neticesinde görülmektedir ki, altının niteliği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Altının para ya da metâ niteliğiyle alakalı herhangi bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bundan sonrası ictihadî bir mesele halini almış, âlimler görüşlerini bu minvalde dile getirmişlerdir. Din İşleri Yüksek Kurulunun verdiği fetvalar incelendiğinde ve tarafımızdan Kurula yöneltilen sorunun cevabından yola çıkarak Kurulun, günümüzde altının para olduğu yaklaşımını

⁹⁷ Cengiz Kallek, *Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi, s. 996.

⁹⁸ Yusuf Erdem Gezgin, “Klasik Fıkıh Literatüründe Fazlalık Ribâsı Bağlamında Altın İşçiliği ve Günümüz Altın Mübadelelerine Yansıması”, *İlahiyat Akademisi*, S. 13, Mayıs 2021, s. 141-182.

⁹⁹ Gezgin, s. 184-194.

benimsediği görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Kurulun sarf akdi bağlamında verdiği fetvalar, benimsediği bu görüş çerçevesinde değerlendirilecektir.

1.2.1. Veresiye Olarak Altın Gümüş Döviz Alım Satım Meselesi

Altın, her dönemde insanlar tarafından rağbet edilen bir maden olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde ise daha çok ziynet eşyası olarak kullanılan altının alım satımıyla ilgili bazı hususlar gündeme gelmektedir. Bilhassa veresiye altın alım satım meselesi bir hayli önem arz etmektedir. Bu konu, her ne kadar altın özelinde işlenmiş olsa da bu kısım sarf akdi bağlamında olduğu için gümüş ve döviz alım satımını da kapsamaktadır. Altının ziynet eşyası olarak kullanılmasının yanı sıra bankalardaki altın ve döviz işlemleri¹⁰⁰ de bu fetva kapsamına girmektedir. Bu konular, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Şu durumda, konuyla alakalı olarak Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen sorular neticesinde Kurul, şu şekilde bir fetva yayımlamıştır:

“Altın, gümüş, döviz, TL vb. para cinsinden olan şeylerin birbirleriyle değiştirilmesine sarf denir. Sarf akdinde bedellerin peşin olması gerekir. Aksi takdirde yani, bedellerden birinin veresiye olması halinde yapılan işlem faize (nesîe ribâsına) dönüşür. Buna göre altın, gümüş yahut dövizin vade farkı uygulanmasa bile veresiye olarak satılması faiz olacağından caiz değildir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz; cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların cinsleri değişirse (iki bedelde) peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın.” Buna göre altın, gümüş veya dövizin veresiye veya taksitle alınıp satılması caiz değildir.”¹⁰¹

Kurul tarafından yayımlanan fetva göstermektedir ki Kurul, günümüzde altın ve gümüşün para olduğu görüşünü kabul etmekte ve konuyu sarf akdi bağlamında değerlendirmektedir. Dolayısıyla da altın, gümüş ve döviz işlemleri esnâf-ı sitte ve bu

¹⁰⁰ Bu konuda bk. Abdullah Durmuş, *Fıkıhî Açısından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 2. bs., İstanbul 2014, s. 33-60.

¹⁰¹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38609/veresiye-veya-taksitli-altin--gumus-yahut-dovizin-alinip-satilmasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (24.09.2021).

minvalde olan hadislerdeki temel prensipten yola çıkılarak sarf akdi minvalinde değerlendirilmekte ve veresiye ya da taksitli alım satım yapılması yasaklanmaktadır.

1.2.2. Kredi Kartı ile Altın Alım ve Satım Meselesi

Alım satımlarda kullanılan ödeme araçları zamanla değişiklik göstermektedir. Altın, gümüş, tuz, arpa gibi mübadele araçları; yerini kâğıt paralara, sonrasında da kredi kartlarına bırakmıştır. Bilhassa, günümüzde sağladığı kolaylıklardan dolayı kredi kartlarının yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁰²

Kredi kartı,¹⁰³ “bankanın müşterilerine belirli bir kredi limiti dahilinde yurtiçi ve yurtdışı üye iş yerlerinden mal ve hizmet satın alma ile nakit ödeme birimleri veya otomatik para ödeme makinelerinden nakit çekimlerde kullanılması için verilen kart”¹⁰⁴ olarak tanımlanmaktadır. Kredi kartı uygulaması, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Modern anlamdaki ilk kredi kartı, Birleşik Devletler tarafından 1914 yılında, “General Petroleum Corporation of California” kendi çalışanları ve seçkin müşterileri için tahsis ettiği karttır. 1950 yılına gelindiğinde ise Frank McNamara isimli bir avukat, yemek yediği bir restoranda yanında nakit olmadığı için kartvizitinin arkasını imzalayarak ödeme yapmıştır. Bu tetikleyici olaydan hareketle, bu durumun üzerinde kafa yoran avukat, Diners Club Kredi Kartı’nı kurmuştur.¹⁰⁵ Bu kart sistemi zaman içerisinde değişerek ve gelişerek günümüzdeki halini almıştır.

Kredi kartları, sahiplerine verilmeden önce birçok aşamadan geçmektedir.¹⁰⁶ Ancak çalışmanın konusu itibarıyla bu kısımda kart veren banka, kart sahibi ve üye iş

¹⁰² BKM verilerine göre, 2021 yılı temmuz ayı itibarıyla 80.389.764 adet kredi kartı, 142.338.438 adet banka kartı ve 51.046.467 adet ön ödemeli kart bulunmaktadır. <https://bkm.com.tr/kart-sayilari/> (25.09.2021).

¹⁰³ Kredi Kartı: İngilizce credit cards, Fransızca cartes de credit, Almanca ise kredit karte anlamlarına gelmektedir.

¹⁰⁴ Eyyüp Yılmaz, *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri*, (Danışman: Prof. Dr. Müfit Akyüz), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, s. 10.

¹⁰⁵ Yılmaz, s. 4-5.

¹⁰⁶ Ferudun Kaya, *Kredi Kartları ve Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Danışman: Doç. Dr. M. Hasan Eken-Prof. Dr. Gürbüz Gökçen), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 32-34.

yerleri arasındaki muameleye değinilecektir. Kredi kartıyla alışveriş sistemi şu şekilde işlemektedir: Kişi ilgili kurumdan aldığı kart ile nakit ödemeksizin alışverişlerini yapar. Satıcı ise daha önceden POS makinesi hizmeti sunmak üzere anlaşma yaptığı bankadan sattığı malın bedelini temin eder. Bunun akabinde banka, kart sahibinin aylık harcamalarını hesaplar ve kesim tarihinde harcanan tutarı kart sahibinden tahsil eder. Bu süreç, BKM (Bankalararası Kart Merkezi) tarafından takip edilir ve bankaların arasındaki takas işlemleri bu kurum tarafından gerçekleştirilir.¹⁰⁷

Kredi kartı, gün geçtikçe insanlar arasında yaygın olarak kullanılmakta, birçok malın alımında kullanıldığı gibi altın, gümüş ve döviz gibi değerlerin de alınmasında söz konusu olmaktadır. Sarf akdine konu olan bu değerlerin kredi kartı ile alınabilmesi hususunda Kurula çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Kurul tarafından bu konu hakkında şu şekilde bir fetva yayımlanmıştır:

“Altın, gümüş, döviz, TL vb. para cinsinden olan şeylerin birbirleriyle değiştirilmesine sarf denir. Sarf akdinde bedellerin peşin olması gerekir. Aksi takdirde yani, bedellerden birinin veresiye olması halinde yapılan işlem faize (nesîe ribasına) dönüşür. Buna göre altının, vade farkı uygulanmasa bile veresiye olarak satılması faiz olacağından caiz değildir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz; cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın.” Altının kredi kartıyla satışı konusunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Kart sahibi olan kurumun (bankanın), kredi kartı ile yapılan satışın bedelini, anında satıcının hesabına yatırması halinde, yapılan alışverişin sahih olacağı, dolayısıyla burada nesîe (veresiye) ribasının söz konusu olmayacağı söylenebilir. Altın bedelinin anında satıcının hesabına geçilmeyip daha sonra ödenmesi durumunda yukarıda belirtilen, sarf akdi şartına riayet edilmediği ve altının para ile veresiye satışı söz konusu olduğu için caiz olmaz. Her halükârda altının peşin ödeme ile alım satımının yapılmasının daha doğru olduğu Müslüman olarak şüpheli şeylerden

¹⁰⁷ İshak Emin Aktepe, “Kredi Kartı Sistemi ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 10, 2010, s. 138-139.

kaçınılması ve peşin para ile altın veya dövizin alınmasının daha isabetli ve ihtiyatlı olacağı kesindir.”¹⁰⁸

Kurul tarafından yayımlanan bu fetva kredi kartı ile altın alımının caiz olmadığı yönündedir. Fetvanın gerekçesi incelendiğinde, mevzunun yine altının para olması meselesine dayandığı görülmektedir. Kurul tarafından internet sitesinde ve soru cevap programlarında verilen bu fetvada, sonraki dönemlerde bir değişikliğe gidildiği tespit edilmiştir. Kurul uzmanları tarafından 2019 yılında verilen fetva, bu meselenin caiz olmadığı yönündedir.¹⁰⁹ Şöyle ki, Kurula 2021 yılında bir televizyon programında aynı soru tekrar yöneltilmiş ve Kurul, taksitli olmadığı sürece kredi kartı ile tek çekim yaparak altın alımının caiz olduğu belirtmiştir.¹¹⁰ Bu fetva ile Kurulun zaman içerisinde bazı fetvalarında değişikliğe gittiği görülmektedir.

Kurulun uzmanları vasıtasıyla ulaştığımız bilgiye göre bu fetva, vakanın işleyişindeki değişiklik doğrultusunda farklılık göstermiştir. Kredi kartı ile altın alımının caiz olmadığı yönündeki ilk fetva yayımlandığında, kart ile yapılan ödemelerde altının bedelinin kuyumcuya yansıtılması en erken sonraki günün sabahında vuku bulmaktaydı. Bu durum ise sarf akdinin şartlarından olan “bedellerin peşin olması” şartını ihlal ettiğinden caiz görülmemiştir. Ancak daha sonra, kart ödemelerinde çekilen miktar kaydolarak kuyumcunun hesabına anında yansıtılıyor, fakat bankacılık sistemindeki işleyişi sebebiyle paranın yansıtılması mümkün olmuyordu. Sistemin buna elverişli olmaması sebebiyle ertesi gün hesaba yatırılması, Kurul tarafından peşin olarak kabul edilmiştir. Buradaki asıl unsur, günümüzde bankacılık sisteminin bu şekilde işliyor olması ve paranın anından karşı tarafa yatırılmasının örfen mümkün olmayışıdır.¹¹¹

¹⁰⁸ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/964/kredi-karti-ile-altin-satisi-caiz-midir-> (24.09.2021).

¹⁰⁹ [https://www.youtube.com/watch?v=Iv1O9J29uC4&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=6&t=23s.\(18.12.2021\).](https://www.youtube.com/watch?v=Iv1O9J29uC4&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=6&t=23s.(18.12.2021).)
[https://www.youtube.com/watch?v=GWj6fBFs&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=7.\(18.12.2021\).](https://www.youtube.com/watch?v=GWj6fBFs&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=7.(18.12.2021).)

¹¹⁰ [https://www.youtube.com/watch?v=Sy3HZiTSIg&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=5.\(18.12.2021\).](https://www.youtube.com/watch?v=Sy3HZiTSIg&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=5.(18.12.2021).)

¹¹¹ [https://www.youtube.com/watch?v=TXvBNTGTnlk&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=17.\(18.12.2021\).](https://www.youtube.com/watch?v=TXvBNTGTnlk&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=17.(18.12.2021).)

Netice itibarıyla görülmektedir ki Kurul, değişen ve gelişen zaman içerisinde gerekli gördüğü durumlarda güncel ihtiyacı karşılayabilmek adına fetvalarında değişikliğe gitmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu fetva, kredi kartı ile alımlarda tek çekimde yapılması halinde geçerli olmaktadır. Taksitli altın alımı bu fetvanın kapsamına girmemektedir.

1.2.3. Altının Borç Verilmesi Meselesi

Altın, var olduğu günden itibaren farklı şekillerde insanların hayatlarına dahil olmuştur. Altın, günümüzde artık para olarak kullanılmadığından daha çok yatırım aracı ve ziynet eşyası olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra enflasyonist bir sistem içerisinde paranın değer kaybının önüne geçmek üzere altın üzerinden borç ilişkileri düzenlenmektedir. Ekseriyetle örfî bir teamül olarak insanların borç ilişkilerine konu olan altının, borçlanmalardaki durumu merak edilen bir husus halini almaktadır. Bu konuyla alakalı Kurula yöneltilen sorulara cevaben şu şekilde bir fetva yayımlanmıştır:

“Altın, mislî mallardandır. Dolayısıyla altının, cumhuriyet altını gibi tane ile alınıp satılanlarının sayı ile; 22 ayar bilezik gibi tartı ile alınıp satılanlarının ise tartı ile borç (karz) verilmesi caizdir. Fakat geri ödenirken ne eksik ne fazla, alınan tam olarak misli verilmelidir. Bunun yanında tarafların kabul etmesi halinde, alınan altın borcu, para olarak da ödenebilir.”¹¹²

Kurul, bu fetvasından altını mislî mallar kategorisinde değerlendirmiştir. Mislî mal, “aynı türe ait olup fiyatı etkileyecek bir fark olmadan birbirinin yerine geçebilen mallar”¹¹³ olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla borçlanmalar bu kategoride değerlendirilmiş ve Kurul tarafından, tane olarak verilenler tane olarak, gram cinsinden verilenler de yine aynı gram olarak geri ödenmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda sarf akdi gereği bu tarz borç ilişkilerinde geri ödemelerde herhangi bir fazlalık olmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yine bu fetvada da bir önceki fetvada olduğu gibi esnâf-ı sitte ve bu minvaldeki rivayetlerin yansımaları görülmektedir.

Bunun yanı sıra bu konuyla ilgili fetvada, altındaki işçilik ve ayar farklılığı meselesine değinilmemiş olması kanaatimizce bir eksikliktir. Fetvanın devamında,

¹¹² <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/958/altinin-karz-borc-verilmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>. (24.09.2021).

¹¹³ Hasan Hacak, “Misli”, *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 187-188; Erdoğan, s. 381.

borcun alındığı para biriminden başka bir para birimine çevrilmesi meselesine değinilmiştir. Bu husus, canlı yayın programında daha detaylı bir şekilde ele alınmış, borçlanmanın başından itibaren olmayıp¹¹⁴, ödeme günü geldiğinde iki taraf arasında anlaşılacak borcu o günkü rayiç bedel üzerinden farklı para cinsine çevrilmesi caiz olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵ Genel olarak bakıldığında ise örfî teamülün fetvayla aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

1.2.4. Altına Dayalı Tahvil ve Kira Sertifikası Meselesi

Altının, hemen her dönemde insanların yatırım aracı olarak kullandığı değerli bir maden olduğu görülmektedir. Günümüzde ise çeşitli finansal enstrümanlar vasıtasıyla altın üzerinden gelir elde edilmektedir. Mevzu bahis olan enstrümanlardan ikisi olan tahvil ve kira sertifikası bu başlık altında ele alınacaktır.

1.2.4.1. Altın Tahvili

Borçlanmaya dayalı faizli bir finansal enstrüman olan tahvil, “anonim şirketlerin veya iktisadi kamu kuruluşlarının çıkardığı uzun vadeli borç senedi”¹¹⁶ olarak tanımlanmaktadır. Tahviller, şirketlerin ya da şahısların ödünç para temin etmek amacıyla kıymetleri eşit ve aynı ibareye sahip borç senetleridir.¹¹⁷ Vadeleri en az bir yıl olarak belirlenen tahviller, değişken ya da sabit faizli olarak ihraç edilmektedirler. Çeşitli kurumlar tarafından ihraç edilen tahvillerle firmalar, yatırım yapan kişilerden borç almış olmaktadır. Firmalar ise bu borç karşılığında tahvil sahibi kişilere dönemlik olarak faiz ödemesi yapmakta ve sistem bu şekilde işlemektedir.¹¹⁸

Tahviller, piyasaya süren kurumlara göre farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Hazine veya belediyeler tarafından çıkarılan uzun süreli olanlar devlet tahvili, özel sektör kuruluşları tarafından çıkarılanlar özel sektör tahvili olarak

¹¹⁴ Bu mesele hakkında ihtilaf olduğundan, borçlanmanın başından itibaren olmayıp ödeme vakti gelip kişinin ödeyemeyeceği durumlarda bu yöntemle başvurulması Kurul tarafından uygun görülmüştür.

¹¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=PC5pQwBTF18>. (18.11.2021).

¹¹⁶ Turhan Korkmaz-Ali Ceylan, *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, 8. bs., Bursa 2017, s. 278.

¹¹⁷ Erdoğan, s. 539.

¹¹⁸ Korkmaz-Ceylan, s. 278.

isimlendirilmektedir. Piyasaya sürüldüğü yabancı ülkenin para biriminden farklı bir para birimi ile ihraç olan tahvillere ise Eurobond denilmektedir.¹¹⁹

Altın tahvili, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yatırım tabanını genişletmek ve finansman araçlarını çeşitlendirmek amacıyla çıkarılmış bir uygulamadır. Bu minvalde “fiziki altına yatırım yapmış olan bireysel yatırımcılara belirli bir getiri sağlayarak yastık altındaki altınların ekonomiye kazandırılması”¹²⁰ amacıyla çıkarılan tahviller altın tahvili olarak değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili çeşitli detaylar bulunmakta ancak çalışmanın odak noktasından uzaklaşmamak adına bu kadarıyla iktifa edilmektedir.¹²¹

Ekonomiyi canlandırmak üzere finansal bir enstrüman olarak piyasaya çıkarılan tahvilin yapısı incelendiğinde, tamamen faizli bir işlem olduğundan caiz olmadığı hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.¹²² Kurul, bu konuda yöneltilen sorulara cevaben şu fetvayı yayımlamıştır:

“Tahvil, orta ve uzun vadede borç sağlamak amacıyla anonim şirketler, devlet ya da kamu kuruluşları tarafından çıkarılan, yatırımcıların anaparasını garanti altına almasının yanında belirli vadelerle hamiline faiz getirisi sağlayan borç senetleridir. İslam’da verilen borcun belli bir senetle teminat altına alınmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak anaparanın dışında herhangi bir ücret almak ya da menfaat sağlamak faiz kapsamındadır. Buna göre, altın tahvili, Altına endeksli bir iç borçlanma senedi olması hasebiyle, vade sonunda anaparaya ilaveten belli oranda faiz getirisi sağladığından dinen caiz değildir.”¹²³

Kurulun tahvil hususunda verdiği fetva incelendiğinde, tahvil uygulamasının İslâm’daki borcun teminat altına alınmasından farklı değerlendirildiği görülmektedir. Tahvil uygulaması tamamen faiz üzerine kurulmakta ve arka planında herhangi ticarî

¹¹⁹ Servet Bayındır, *İslâmî Finans 2*, İstanbul 2015, s. 63-64.

¹²⁰ T.C. ve Hazine ve Maliye Bakanlığı, “*Altın Tahvili Yatırımcı Kılavuzu*”, s. 1.

¹²¹ Bu konuda bk. Mahmut Samar, “Fıkî Açısından Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikası İhracı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Nisan 2019, s. 307-336.

¹²² Servet Bayındır, *İslâmî Finans 2*, s. 74; Aktepe, *Katılım Finans*, s. 200.
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/altin-tahvili-ve-kira-sertifikasi-2037175>. (01.10.2021).

¹²³ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38204/altin-tahvili-ve-altina-dayali-kira-sertifikasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (26.10.2021).

bir aktivite bulunmamaktadır. Bu işlemin altın üzerinden yapılması neticeye etki etmemekte yine vade sonunda fazlalık tahakkuk etmektedir. Dolayısıyla her ne kadar maksat, yastık altındaki altınları ekonomiye kazandırmak olsa da sistemin işleyişi cevaza elverişli görülmemektedir. Bunun yanı sıra, faizli tahvile alternatif olarak ortaya çıkan kira sertifikası uygulaması, tahvilden farklı değerlendirilmiştir. Kira sertifikası uygulaması bir sonraki başlık altında ele alınacaktır.

1.2.4.2. Kira Sertifikası (Sukûk)

Çağdaş finansal enstrümanlardan olan kira sertifikası uygulaması, faizli uygulamalara alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar tahvil ve kira sertifikaları sistemsel olarak benzerlik gösterse de aslında net bir çizgi ile birbirinden ayrılmaktadır. Tahviller, tamamen faiz esaslı işlemler iken, kira sertifikaları ticaret esaslı bir şekilde işlemekte ve mutlaka temelinde dayanak bir varlık bulunmakta, gelir buradan tahsil edilmektedir.

Sukûk, kelimesi Arapça “sak” kökünden türemiş olup “sertifika, senet” anlamına gelmektedir.¹²⁴ Sak kelimesinin çoğulu sukûk olarak ifade edilmektedir. Arapça’da tahvil ve bono için senet ibaresi kullanılırken, İslâmî tahvil olarak nitelendirilen sak için sukûk kelimesi kullanılmaktadır.¹²⁵ Terim anlamı olarak sukûk, “mal, hizmet, kullanım hakkı ya da belirli bir yatırım aktivitesinin mülkiyetine dair eşit değere sahip şâyi hisseli belgeleri”¹²⁶ ifade etmektedir. AAOIFI tarafından sukûk “mevcut mal, menfaat veya hizmet hâlinde bulunan varlıklar üzerindeki mülkiyette veya belirli bir projenin varlıklarında ya da özel bir yatırım faaliyetinde şâyi paylar” şeklinde

¹²⁴ İbn Manzûr, c. 10, s. 457.

¹²⁵ Muaz Güngören, *Katılım Bankalarında Menkul Kıymet İhracının (Seküritletme) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi: Sukuk Örneği*, (Danışman: Hasan Selçuk), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s. 95.

¹²⁶ İsmail Cebeci, “Sukûk”, *DİA*, c. EK-2, Ankara 2019, s. 523-527; https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (26.10.2021).

tanımlanmaktadır.¹²⁷ Sukûk, İshak Emin Aktepe tarafından, “ticârî bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımı” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸

Ticarî hayattaki sorumlulukları gösteren sukûkun tarihi, İslâm medeniyetinin ilk dönemlerine kadar uzanmakta ve Müslüman tüccarlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir.¹²⁹ Bilhassa Hz. Ömer döneminde var olduğu bilinen, çek keşidesi daha çok cehbezler¹³⁰ tarafından kullanılıyordu. Kıtlik döneminde ise beytûlmalden alınacak gıda maddelerini temsil etmek üzere “sakk” adı verilen evraklar düzenlenmiştir. Sukûkun geçmişteki ilk uygulamaları bu şekilde kayda geçmiştir.¹³¹ Günümüzde ise ilk olarak, İslâm Fıkıh Akademisi (Mecmau’l-Fıkhî’l-İslâmî) tarafından 1988 yılında gerçekleştirilen toplantıda, sistematik bir şekilde mudârabe sukûk ele alınmış ve 178 sayılı karar olarak yayımlanmıştır.¹³² Karardan sonra uygulaması ise ilk olarak 2002 yılında Malezya’da 600 milyon dolar olarak ihraç edilmekle başlamıştır. Bunun akabinde, 2003 yılında İslâm Kalkınma Bankası tarafından 400 milyon dolarlık ikinci sukûk ihracı yapılmıştır.¹³³

Ülkemizde ise sukûk, 1 Nisan 2010 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” ile finansal portföye kazandırılmıştır. Türkiye’deki ilk sukûk ihracı ise Kuveyt Türk’e ait bir şirket tarafından Londra’da gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde, ciddi boyutlarda ihraç yapan kurum olarak Hazine Müsteşarlığı karşımıza çıkmakta, kurduğu “Hazine

¹²⁷ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu (AAOIFI), *Yatırım Sertifikaları (Sukûk)*, İstanbul, s. 460.

¹²⁸ Aktepe, *Katılım Finans*, s. 210.

¹²⁹ Atilla Yanpar, *İslâmî Finans*, 3. bs., İstanbul 2021, s. 229.

¹³⁰ Eskiden piyasada sarraflık, devlet maliyesinde ise başta para ayarı olmak üzere, çeşitli malî işleri yapan kimselere verilen isimdir. Celal Yeniçeri, “Cehbez”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 222-223.

¹³¹ Cengiz Kallek, “Sak”, *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, s. 584-586.

¹³² Dilşad Tülgen Çetin, *İslami Finans Sisteminde Sukuk: Türkiye’de Sukuk Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları Modeli ile Tahmini*, (Danışman: Doç. Dr. Osman Tuğay-Prof. Dr. Nevzat Aypek), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2020, s. 33.

¹³³ Muhammed Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, çev. Suna Akten Çürük-Raif Parlakkaya, İstanbul 2017, s. 412.

Müşteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi (HMKŞ)” vasıtasıyla ihraç faaliyetlerini yürütmektedir.¹³⁴

Genel olarak altına dayalı kira sertifikası HMKŞ A.Ş. tarafından, fiziki olarak altına sahip olan vatandaşların altınlarını ekonomiye kazandırmak ve onlara bir gelir sağlamak amacıyla çıkarılmaktadır. Bu sistem şu şekilde işlemektedir: Hazine kendi bünyesinde olan bir taşınmazı yine kendisine ait olan varlık kiralama şirketine gram altın karşılığında satmaktadır. Söz konusu şirket satılan taşınmazı altın sahibi yatırımcılara satmak üzere sertifika çıkarmaktadır. Gerekli duyurular yapıldıktan sonra bankaya getirilen altınların saflık değerleri hesaplanarak 1 gr için 1000 adet sertifika oluşturulup altın sahiplerinin hesaplarına yatırılmaktadır. Burada kira sözleşmesi sonrasında da geri alım taahhütnamesi düzenlenmektedir. Hesap sahiplerine altı aylık süreyle altın fiyatına endeksli olarak %1,2 oranında kira bedeli yansıtılmaktadır. Sertifika süresi dolduğunda ise yatırılan altına eşdeğer para ya da yine fiziksel altının geri ödenmesiyle işlem son bulmaktadır.¹³⁵

Sukûk, ihraç ediliş şekline göre murâbaha, mudârebe, selem, istisna‘, BBA (Bai Bithaman Ajil/Bey‘ bisemen âcil), icâre, müşâreke, vekâlet gibi türlere ayrılmaktadır. Şu durumda mal satımına dayalı sukûk türleri; murâbaha, selem, istisna‘, ortaklık esasına dayanan sukûk türleri; mudârebe, müşâreke sukûk, menfaat satımına dayalı sukûk türleri; icâre sukûk olarak kategorize edilmektedir.¹³⁶ Çalışmanın bu kısmında, bu başlıklar özet olarak zikredilmekle iktifa edilecektir.

Murâbaha sukûk, “katılım bankalarında kullanılan murâbaha ürününün menkul kıymetleştirilerek sukûk işlemine konu edilmesi” olarak tanımlanmaktadır.¹³⁷ Mudârebe sukûk, “emek-sermaye ortaklığına dayalı yatırım sertifikası”¹³⁸ olarak

¹³⁴ Mustafa Canbaz, *Katılım Bankacılığı*, 2. bs., İstanbul 2018, s. 252-253.

¹³⁵ Samar, s. 314-315.

¹³⁶ Abdullah Durmuş, “Katılım Bankacılığı İşlemleri ve Faiz”, *İktisadî Hayatta ve İslâm’da Faiz*, edt. Recep Cici-Süleyman Sayar, İstanbul 2018, s. 217-218.

¹³⁷ Süleyman Kaya-Kenan Dede-Esma Karabulut, “Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları”, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, edt. Şakir Görmüş-R. Ahmet Albayrak-Aydın Yabancı, İstanbul 2019, s. 273.

¹³⁸ https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (27.10.2021).

açıklanmaktadır. Selem sukûk, “finansman ihtiyacı olan bir kaynak kuruluş tarafından peşin bir bedel karşılığında satın alınabilen bir varlığın önceden belirlenen ileri bir vadede teslimatına dayalı sukûk”¹³⁹ olarak tanımlanmaktadır. İstisna‘ sukûk ise “belirli bir şey üretmek amacıyla kaynak toplamak için çıkarılan eşit değerdeki belgeler”¹⁴⁰ olarak ifade edilmektedir. BBA sukûk, “bir malın piyasadan peşin alınıp üzerine kâr ilave edilerek müşteriye vadeli olarak satılması” esasına dayanan sukûk uygulamasıdır. Murâbaha sukûk ile yapı olarak benzerlik gösterse de uzun vadeli finansman için bu tür tercih edilmektedir.¹⁴¹ İcâre sukûk, “paylı olarak müştereken sahip olunan bir malın kiraya verilmesini ve gelirin paylar oranında bölüşülmesini sağlayan ve ayrıca kiracının haklarını etkilememek şartıyla ikincil piyasada alınıp satılabilen yatırım sertifikası”¹⁴² olarak tanımlanmaktadır. Müşâreke sukûk, “bir projenin veya iktisadi bir faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla her iki tarafın da belirli oranlarda sermaye koyduğu sukûk türü”¹⁴³ şeklinde açıklanmaktadır. Yatırım vekâleti sukûk, “varlık havuzu üzerinde bölünmemiş sahiplik hakkını temsil eden, belirlenmiş bir kâr oranını sağlamak üzere kaynak kuruluşun vekil olarak atandığı eşit değerli sertifikalar”¹⁴⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Zamanla daha çok kitleye hitap eden ve katılım bankaları aracılığıyla alım satımı daha da kolay hale gelen sukûkun, dinî veçhesi merak edilen bir husus olmuştur. Söz konusu uygulama hakkında Kurula yöneltilen sorular neticesinde fetva yayımlanmıştır:

“Devletin son zamanlarda çıkardığı altına dayalı kira sertifikası uygulaması ise, belli miktarda altın birikimine sahip bir kimsenin, bu meblağ karşılığında bir varlığı (gayrimenkul) ya da hisseyi belli süre sonra geri satabilme ya da devir hakkı saklı kalmak kaydıyla devletten satın alması ve ardından devlete

¹³⁹ Kaya-Dede-Karabulut, s. 273.

¹⁴⁰ Cebeci, “Sukûk”, s. 523-527.

¹⁴¹ Kaya-Dede-Karabulut, “Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları”, s. 273.

¹⁴² https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (27.10.2021).

¹⁴³ Kaya-Dede-Karabulut, “Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları”, s. 274.

¹⁴⁴ Çetin, s. 91.

kiralaması işleminden ibarettir. Dolayısıyla altın kira sertifikasına sahip olan bir kimse; devletten satın alıp yine devlete kiralamış olduğu bir varlığa ait mülkiyeti temsil eden belgeye sahip olmakta ve belirlenen kira bedelini almaktadır. Üzerinde anlaşılan vadenin bitiminde ise devlet, sertifika karşılığında almış olduğu altını sertifika sahibine aynı miktarda fiziki olarak teslim etmek, hesabına yatırmak ya da o günkü değeri üzerinden nakit olarak geri vermek suretiyle malı ondan satın almaktadır. Fıkıh literatüründe, bir malı müşteriden bizzat kiralamak ve bedeli iade edildiğinde de geri almak üzere yapılan satışa “bey’ bi’l-istiğlâl” adı verilmiştir (Mecelle, md. 119). Vefâ yoluyla satış ve icareden mürekkep bir akit olarak kabul edilen bu muamele hakkında farklı yaklaşımlar ileri sürülmüş olmakla birlikte, akde konu taşınmazın satışı ve tahliye yoluyla müşteriye teslimi sonrasında müşteriden kiralınması halinde söz konusu muamelenin caiz olacağı bazı âlimler tarafından kabul görmüştür. Buna göre, yukarıda işleyişi anlatılan altına dayalı gayri menkul kira sertifikası uygulamasında -verilen altınların birebir gram hesabı karşılığında yatırımcıya gayr-ı menkul hissesi satılması ve sahipliğe dayalı kira sertifikası olması şartıyla- fıkhi açıdan herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.”¹⁴⁵

Kurulun, altına dayalı kira sertifikası hakkında yayımladığı fetvada belirli şartlara riayet edilerek yapıldığı takdirde altına dayalı kira sertifikası muamelesine cevaz verildiği görülmektedir. Bu fetva göstermektedir ki, altına dayalı kira sertifikası bir önceki başlıkta değinilen altına dayalı tahvil uygulamasından farklı olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu iki işlem birbirleriyle amaç ve sonucu itibarıyla benzerlik gösterse de arka planda yapılan ticaret, kira sertifikalarının farklı değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Kurul, fetvasında yapılan bu akdin bey’ bi’l-istiğlâl kapsamında olduğunu belirtmiş, bu akde cevaz veren alimler olduğunu dile getirmiştir. Kurulun görüşünün ise bu doğrultuda olduğunu belirterek bu muameleyi caiz olarak nitelendirmiştir.

Söz konusu durumu daha iyi kavrayabilmek adına bey’ bi’l-istiğlâl kavramını daha detaylı incelemek, kanaatimizce önem arz etmektedir. Bey’ bi’l-istiğlâl, “bir

¹⁴⁵ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38204/altin-tahvili-ve-altina-dayali-kira-sertifikasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (24.09.2021).

şeyin kâr ve gelirini almak”¹⁴⁶, “bir kimsenin bir malı bizzat kendisi kiralamak üzere vefâen satması”¹⁴⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Mecelle’de “Bey‘ bi’l-istiğlâl, bâyi‘ bir malı istîcâr etmek üzere vefâ‘en bey‘ etmektedir.”¹⁴⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Böyle bir akitte satılan mal, satan kişi tarafından, yeni sahibinden kiralanmak suretiyle kullanılmaya devam edilmektedir.¹⁴⁹

Söz konusu uygulama ile benzer diğer bir uygulama ise bey‘ bi’l-vefâ olarak zikredilen akit türüdür. Bey‘ bi’l-vefâ, “bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın satılmasını konu edinen satış akdi”¹⁵⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bey‘ bi’l-vefâ, V. (XI.) yüzyılda dindar kesimin faizsiz borç para temin etmesi amacıyla Müslümanlar tarafından ortaya çıkarılmış bir akit türüdür. Literatürde birlikte anılan ve bey‘ bi’l-vefânın bir türü olarak zikredilen bey‘ bi’l-istiğlâle yöneltlen eleştiriler aynı minvalde olduğundan her ikisi birlikte değerlendirilecektir.

Özet bir hatırlatma mahiyetinde bu iki akdin fakihler nezdindeki durumuna bakıldığında, hukukçular tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu görülmüş ve bu görüşler dört ayrı başlıkta toplanmıştır. Şöyle ki bir grup fakih bu akitleri rehin, diğer bir grup sahih akit, başka bir grup fasit satış akdi olarak değerlendirmiştir. Son olarak ise bir kısım hukukçu, satış akdi ile rehinin bir araya gelmesinden ya da rehin, fâsid ve sahih akdin birleşiminden ortaya çıkan akit olarak değerlendirilmektedir.¹⁵¹

Fakihler nezdinde görüş ayrılığına sebep olan bu meselede Kurul, bey‘ bi’l-istiğlâle cevaz veren Hanefî fukahâsının görüşünü benimsemiştir. Ancak Kurul, fetvada bilhassa altınların karşılığında hisse satılmasını ve sahipliğe dayalı kira sertifikası olması şartını zikretmiştir. Şimdiye kadar zikredilen uygulamalarda

¹⁴⁶ Abdülaziz Bayındır, “Bey‘ bi’l-Vefâ”, *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 20-22.

¹⁴⁷ Erdoğan, s. 54; Bilmen, c. 6, s. 8.

¹⁴⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, c. 1, İstanbul 2017, s. 209, (mad. 119).

¹⁴⁹ Yanpar, s. 109.

¹⁵⁰ Abdülaziz Bayındır, “Bey‘ bi’l-Vefâ”, 20-22; Bilmen, c. 6, s. 7; Erdoğan, s. 54.

¹⁵¹ Bu konuda bk. Abdülaziz Bayındır, “Bey‘ bi’l-Vefâ”, 20-22; Beşir Gözübenli, “Bey‘ Bi’l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey‘ Bi’l-İstiğlâl”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 9, 1990, s. 109-119; Süleyman Kaya, “İslam Tarihinde Finansman ve Faiz (Osmanlı Devleti Örneği), *İktisadi Hayatta ve İslâm’da Faiz*, ed. Recep Cici-Süleyman Sayar, İstanbul 2018, s. 75-88; Enver Osman Kaan, “Finansman Kaynağı Olarak Bey‘ Bi’l-Vefa, Bey‘ Bi’l-İstiğlâl ve Bey‘u’l-İne”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 17, Nisan 2018, s. 223-251.

genellikle çoğunluğun olduğu tarafta görüş beyan eden Kurulun, bu meselede mevcut ihtiyaçları gözeterek azınlıkta olan görüşlere göre fetva verdiği görülmektedir.

2.Konvansiyonel Bankacılık ve İşlemleriyle İlgili Meseleler

Kurumlar, insanların ihtiyaçları doğrultusunda tesis edilmiştir. Paranın, insanın hayatının her aşamasında farklı şekillerde de olsa var olmasının bir sonucu olarak da bankalar ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde insanların paralarını emanet olarak bıraktığı bankalar, daha sonra borç para veren kurumlar halini almış, günümüzde ise birçok hizmeti bir arada sunan daha teşkilatlı yapılar olarak tesis edilmiştir. Bu kısımda öncelikle bankacılığın tarihine kısaca değinmek, meseleyi daha iyi anlamak adına önem arz etmektedir.

Bankalar, tarihi neredeyse para kadar eski kurumlar olarak karşımıza çıkmakta ve her dönemde daha da gelişerek insanların hayatlarında önemli roller üstlenmektedir. Banka, ortaya çıktığı ülkeye nispet edilen bir kavram olarak, İtalyanca “*banco*” kelimesinden gelmektedir. Arapça’da ise bu kavramı “المصرف” ve “البنك”¹⁵² kelimeleri karşılamaktadır. O dönemde, zengin kesim tarafından ihtiyaçlı insanlara faizli borçlar verilmekteydi. Bu borç verme işlemi, banco ismini verdikleri sıra, masa veya tezgâh arkasında yapılmakta ve bu şekilde yapılan işlemlerin zamanla banka halini aldığı kabul edilmektedir. Bu işlemi yapan kişilere ise “banker” ismi verilmektedir.¹⁵³

Bankacılığa delalet eden ilk bulguların M.Ö. 3500 yıllara dayandığı, Babil İmparatorluğu, Sümerler ve Eski Mısır’da bankacılık ve benzeri uygulamaların yapıldığına dair deliller tespit edilmiştir. Mezopotamya civarında yapılan kazı çalışmalarında ise Kızıl Tapınak kalıntıları, insanların mabetleri ve din adamlarını güvenilir bularak kıymetli varlıklarını emanet ettiğini göstermiştir. Aslında bu durum bankacılığın temellerinin mabetlerde atıldığına işaret etmektedir.

Bankacılıkla ilgili temel ilkelerin yazılı olduğu en eski kaynaklara ise yazıyı icat eden Sümerliler döneminde rastlanmaktadır. O dönemde bankacılık işlemlerini yürüten din adamları, alacak vereceklerin muhasebesini o dönemdeki imkanlar çerçevesinde kayıt altına almaktaydı. Aynı dönemde Avrupa’da da bankacılık ve

¹⁵² Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005, s. 25.

¹⁵³ Mustafa Canbaz, *Katılım Bankacılığı*, s. 41.

benzeri işler din adamları tarafından mabetlerde yapılmaya başladığı görülmektedir.¹⁵⁴ Bu şekilde yaygınlaşarak devam eden sistemin, zamanla mabetlerin dışına taşarak ve değişip gelişerek günümüz halini aldığı görülmektedir.

İslâm coğrafyasında ise Abbâsîler döneminde, devletin savaş ganimetleriyle zenginleşmesi sebebiyle ciddi bir servet birikimi olmuştur. İslâm'da faizin yasak olmasından dolayı biriken bu servet devlet eliyle ihtiyaç sahibi kimselere faizsiz kredi olarak verilmiştir.¹⁵⁵

Daha yakın tarihlere gelindiğinde Tanzimat'a kadar olan dönem içerisinde ülkemizde mevcut bankacılık sistemi gibi bir sisteme rastlanmamaktadır. Ancak 1847 yılında hükümetin desteğiyle J. Alleon ve Thedor Baltazzi isimli galata bankerleri tarafından İstanbul Bankası (Bank-ı Dersâdet) adıyla ilk banka kurulmuştur. Bunun öncülüğünde çeşitli bankalar açılmaya başlamış ve netice itibarıyla da günümüzdeki hale ulaşmıştır.¹⁵⁶

Günlük hayatta birçok işlem bankalar vasıtasıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla da her birey için bir şekilde bankalarla irtibat halinde olma zorunluluğu doğmaktadır. Katılım bankaları, konvansiyonel bankalara göre daha çok yeni yapılar olması hasebiyle şimdiye kadar insanlar işlemlerini konvansiyonel bankalar aracılığıyla gerçekleştiriyordu. Dolayısıyla da insanlar, başka alternatif bulunmadığından bu bankaları kullanıyorlardı. Kurul, konvansiyonel bankaların alternatifleri bulunmadığı dönemlerde genel olarak bu bankalarla işlem yapılmasına cevaz vermiştir. Ancak Kurul, yapılan işlemlerde faiz hassasiyetini hep gözetmiş, faizli işlemlerden bireyleri sakındırmıştır. Örneğin, Müslümanların faizli mevduat hesaplarına bilerek ve isteyerek para yatırması faiz olacağından Kurul, bu muameleyi yasaklamıştır.¹⁵⁷ Bunun yanı sıra çalışmanın ikinci kısmında ele alınan katılım bankacılığı

¹⁵⁴ Mustafa Canbaz, *Katılım Bankacılığı*, s. 29-34; Arif Ersoy, "Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli", *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları*, S. 12, s. 1-17.

¹⁵⁵ İsmail Çelik, "Din ve Kapitalizm Kısacasındaki Katılım Bankacılarının Geleceği". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S, 2 s. 80-97.

¹⁵⁶ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa 1997, s. 92-93.

¹⁵⁷ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38623/bankalarin-vadeli-mevduat-hesaplarinapara-yatirmanin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (05.11.2021).

uygulamalarında birçok meselede Kurul, bu iki banka arasındaki ayrıma dikkat çekmiş ve dinî hassasiyete sahip bireyleri katılım bankalarına yönlendirmiştir.

Netice itibarıyla Kurulun çalışma süresince ulaştığımız fetvaları doğrultusunda söyleyebiliriz ki: Kurul söz konusu meselede faiz hassasiyetini hep gözetmiş mümkün mertebe faizli muamelelerden uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Bunun yanı sıra zaruret durumları söz konusu olduğunda ise zaruret miktarınca ihtiyacın giderilmesini ön görmüştür.

3. Katılım Bankacılığı ve Uygulamaları ile İlgili Meseleler

Faiz üzerine kurulmuş ekonomik sistem içerisinde, Müslüman ilim adamları tarafından ortaya konulan faizsiz finans sisteminin ilk teşebbüsü katılım bankaları olmaktadır. Dindar insanlara bankacılık hizmetleri sunmak, finansman desteği sağlamak için tesis edilen bu kurumlar, İslâmî ölçüler çerçevesinde muamelelerini yürütmeye gayret etmektedir.

Çalışmanın bu kısmında önce katılım bankacılığıyla ilgili genel malumatlara yer verilecek, akabinde ise uygulamalar ve Din İşleri Yüksek Kurulunun söz konusu uygulamalara yaklaşımı tespit edilmeye gayret edilecektir.

3.1. Katılım Bankacılığı Tarihçesi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Faizsiz bankacılıkla ilgili fikri zemin hazırlandıktan sonra Dünya’da bir ilk olarak Prof. Ahmed Neccar tarafından Mısır’da 1963 yılında “Mith Ghamr Tasarruf Bankası” kurulmuştur.¹⁵⁸ Ancak bu girişim, siyasi etkenler sebebiyle çok uzun soluklu olamamış, 1967 yılında bankanın işlevine son verilmiştir. İlk faizsiz bankacılık girişimi her ne kadar kısa sürse de kendisinden sonraki dönemlerde kurulacak faizsiz finans kurumlarına öncülük etmiştir. Bunun akabinde 1971 yılında yine Mısır’da faizsizlik esasına göre işleyen “Nasır Sosyalist Bankası” kurulmuştur.

Mısır’da ilk faizsiz bankanın kurulduğu dönemlerde Malezya’da da bu neviden girişimler söz konusu olmuştur. Müslümanların hac ibadetlerini yerine getirebilmeleri için faizsiz finans sağlamak amacıyla 1963 yılında “Hac Fonu (Tabung Haji)” kurulmuştur. 1975 yılına gelindiğinde ise ilk defa kurumsal düzeyde kendini gösteren

¹⁵⁸ Yahia Abdul-Rahman, *İslam’da Bankacılık ve Finansman*, çev. Salih Tuğ-M. Abdullah Tuğ, İstanbul 2015, s. 410.

“İslâm Kalkınma Bankası (IDB)” kurulmuştur. Müslüman ülkelere sosyal ve ekonomik yardım projelerini desteklemek amacıyla kurulan bu banka, gerçek manada tam teçhizatlı ilk ve özel İslâm bankası olarak kabul edilmektedir.

Katılım bankacılığında dönüm noktası sayılabilecek bir diğer gelişme ise 1975 yılında, dünya çapında tam teşekküllü ilk katılım bankası olarak “Dubai İslâm Bankası” kurulmasıyla yaşanmıştır. Bunun akabinde katılım bankacılığında büyük paya sahip olan Kuwait Finance House 1977 yılında kurulmuştur. 1980 ve 1990 yılları arasında katılım bankacılığı sektörü için gelişme dönemi olarak görülmüştür. İslâmî bankacılık fikri, Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin dışına çıkmış, yeni finansal enstrümanlar ortaya çıkmıştır.

İslâmî finans ve bankacılık sektörünün gelişmesiyle birlikte bu kurumlarla ilgili yapılan düzenlemelerin yasallaştırılması ve teşvik edilmesi amacıyla 1991 yılında “İslâmî Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI)” Bahreyn’de kurulmuştur. Daha yakın tarihlere gelindiğinde 2000’li yıllar, katılım bankacılığı sektörü için olgunlaşma dönemi olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak katılım bankacılığı sistemi artık oluşmuş, yeni şubeler açılmış ve büyüme hızları artmıştır. Zamanla değişen ihtiyaçlar doğrultusunda birçok yeni finansal enstrüman geliştirilmiştir.¹⁵⁹ Günümüzde ise katılım bankaları, konvansiyonel bankalarda sunulan birçok hizmeti, danışma kurulu komitesinin kararlarına uygun bir şekilde sunmaya gayret göstermektedir.

Dünya’da hızla yayılan İslâmî bankacılık fikri, başarılı örnekleriyle büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu fikir, 1970’li yıllarda Türkiye’de de karşılık bulmuş ve Türkiye’de de faizsiz bankacılık sistemine geçme meselesi sık sık gündeme gelmiştir. Türkiye’de henüz bu sisteme geçmek için kanuni zemin mevcut değildi. Öncelikle, 1983’te 83/7506 sayılı kanun ve 16 Aralık 1983’te Kanun Hükmünde Kararname ile katılım bankalarının açılması için yasal zemin hazırlanmıştır. 25 Şubat 1985 yılında hukukî alt yapı hazırlanmış olup “Özel Finans Kurumları” vasfıyla ilk olarak Albaraka Türk ve Faysal Finans kurulmuştur. Bunun akabinde 1989 yılında Kuveyt Türk,

¹⁵⁹ Görmüş-Yabanlı, “Katılım Bankacılığı Ekosistemin Gelişimi”, s. 104-105; Şerafettin Özsoy, *Katılım Bankacılığına Giriş*, İstanbul 2012, s. 65-68.

1991’de Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996’da Asya Finans Kurumu faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁶⁰

Dünya’da İslâmî Bankacılık olarak anılan bu yeni sistem, çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye’de Özel Finans Kurumları olarak isimlendirilmiştir. Ancak bu kurumlar, isimleri ve hukukî statülerinden dolayı banka olarak algılanmamakta, birçok işlemi yapmaktan mahrum kalmaktaydı.

Katılım bankalarını diğer bankalardan ayıran en belirgin özellik, kâra ve zarara katılmaktır. Buradan yola çıkarak Özel Finans Kurumları ismi, 2005 yılında 5411 sayılı bankacılık konunu ile “Katılım Bankacılığı” olarak değiştirilmiş, yeni adı ve hukukî statüsüyle diğer bankalar arasına katılmıştır.¹⁶¹ Günümüzde halihazırda Albaraka Türk, Türkiye Finans, Kuveyt Türk, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım bankaları büyüyerek ve gelişerek hizmetlerini devam ettirmektedir.

3.2. Katılım Bankacılığı Sisteminin İşleyişi

Genel olarak bakıldığında bankacılık faaliyetleri, fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri olmak üzere üç farklı kategoride hizmet vermektedir. Katılım bankacılığı sisteminde cari hesap ve katılma hesaplarıyla fon toplanmaktadır. Konvansiyonel bankacılıkta ise fonlar vadeli ve vadesiz hesaplar aracılığıyla toplanmaktadır.¹⁶²

Fon kullandırma yöntemlerine gelince, katılım bankaları toplanan fonları ortaklık yöntemiyle değerlendirirken geleneksel bankalarda fonlar faizli kredi kullandırılarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda katılım bankaları, farklı finansal enstrümanlarla topladıkları fonları kendi havuz sistemleri içerisinde biriktirirler. Farklı havuzlarda biriktirilen bu fonlar, katılım bankalarının temel prensiplerine riayet edilerek özel kişilere ya da kurumlara farklı yöntemlerle fon olarak kullandırılmaktadır.¹⁶³

¹⁶⁰ Özsoy, s. 83.

¹⁶¹ Temel Hazıroğlu, *Katılım Ekonomisi*, 2. bs., İstanbul 2018, s. 217-218.

¹⁶² Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık*, s. 45.

¹⁶³ Görmüş-Yabanlı, s. 84.

Katılım bankalarında diğer bankalarda olmayan danışma komiteleri bulunmaktadır. Söz konusu komiteler, bankalarda yapılan muamelelerin dinî veçhesini değerlendirmekte ve danışma komitelerinin onay verdiği muameleler katılım bankalarında gerçekleştirilmektedir. Bu komite alanında uzman kişilerden oluşmakta ve fetvalar bu kişiler tarafından verilmektedir. Dolayısıyla da katılım bankalarında komite onayından geçmeyen hiçbir muamelenin yapılması söz konusu olmamaktadır. Bu durumdan dolayı kimi zaman, Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvalarıyla katılım banklarındaki uygulamalar arasında farklılık görülebilmektedir.

3.3. Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalardan Farkları ve Temel İlkeleri

Katılım bankaları, genel çerçevede her ne kadar geleneksel bankalarla benzerlik gösterse de esasında birçok yönüyle onlardan ayrılmaktadır. Bu ayrımlar şu şekilde zikredilmektedir:

- Konvansiyonel bankacılık sisteminde fonlar, faiz üzerinden toplanmakta ancak katılım bankacılığında fonlar katılma hesapları, cari hesaplar ve mudârebe yöntemleriyle toplanmaktadır.
- Konvansiyonel bankacılıkta faiz ile toplanan fonlar yine faizli bir şekilde kullandırılmakta, müşteriler ile banka arasında borç ilişkisi doğmaktadır. Ancak katılım bankacılığında borçtan doğan bir ilişki söz konusu olmamaktadır. Banka ile müşteriler arasında ortaklık ilişkisi söz konusu olup iki taraf arasında ticarî bir muamele söz konusu olmaktadır.
- Konvansiyonel bankacılığın sistemi gereği, finansal destek verilen kurumun veya kişilerin ekonomik durumları tehlikede görüldüğünde verilen kredi geri çağrılmakta, vaktinde ödeme yapılmadığı durumlarda gecikme faizi uygulanmaktadır. Katılım bankacılığında böyle bir durum söz konusu olmamakta, kullandırılan fonlar ticarî fonlar olup, kişi ya da kurumlarla ortak olduğundan olumsuz bir durum yaşandığında iki taraf da zarara katlanmaktadır.
- Katılım bankacılığının ürün portföyünde karz-ı hasen uygulaması yer almaktadır. Karz-ı hasen, herhangi bir mislî malı ya da parayı herhangi bir

fazlalık istemeden ödünç vermek demektir.¹⁶⁴ Günümüzde çok yaygın olmamakla birlikte zaman zaman kişi ya da kurumlara faizsiz nakit desteği verilmektedir. Konvansiyonel bankacılıkta ise böyle bir yöntem söz konusu olmamaktadır.

- Konvansiyonel bankacılıkta, piyasaya hızlı bir para akışı söz konusu olup bu durum da piyasadaki para miktarını artırmakta ve enflasyona sebep olmaktadır. Katılım bankacılığında ise piyasaya hızlı para sürülerek paranın dolaşım hızı artırılmamakta ve kaydî para üretilmediğinden enflasyona sebep olmamaktadır.
- Katılım bankaları, ticarî faaliyetlerde bulunduklarından sisteme dahil olup ortak olan müşterilerine gerçek kazanç imkânı sunmaktadır. Ancak geleneksel bankacılıkta böyle bir imkân söz konusu olmamaktadır. Bu bankaların vadeli hesaplarında faiz üzerinden bir gelir elde edilmekte ancak enflasyonun yüksek olması sebebiyle ciddi bir kârdan söz edilememektedir.¹⁶⁵
- Konvansiyonel bankacılık sisteminde, faiz oranları reel ekonomiyle bağlantılı olmadığı için fiyatlar üzerinden spekülasyon yapılması yaygın olmaktadır. Ancak katılım bankacılığında kâr oranları reel ekonomi üzerinden belirlenmekte fiyat tahribatı önlenmiş olmaktadır.¹⁶⁶

Katılım bankaları, İslâmî esaslara uygun bir şekilde işlem yapma prensibi üzerine kurulmuş bankalardır ve belirli prensipler çerçevesinde işlem yapmaktadır. Dolayısıyla katılım bankaları, bu minvalde belirli bir çerçeve ekseninde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Katılım bankalarının ortaya çıkışını tetikleyen en önemli unsur faiz yasağıdır. Faiz, insanlık tarihi boyunca hayatın hemen her dönemde hoş görülmemeyen ve bazı zamanlarda devlet tarafından sınırlandırılan bazen de yasaklanan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Dinler bazında düşünüldüğünde de üç büyük dinde de faiz

¹⁶⁴ https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (10.11.2021).

¹⁶⁵ Abdülaziz Bayındır, “Ticaret ve Faiz”, İstanbul 2008, s. 256-261.

¹⁶⁶ Gedikli-Erdoğan, s. 207.

yasaklanmıştır.¹⁶⁷ Dinî hassasiyete sahip olan insanların öncülüğünde faizden arındırılmış yeni bir ekonomik düzen olarak katılım bankacılığı fikri ortaya çıkmıştır.

Katılım bankalarının bir diğer prensibi garar yani belirsizlik içeren ticârî muamelelerden uzak durmasıdır. Garar kelimesi, “belirsizlik, bilinmezlik, cehalet ve sonu meçhul olan şey¹⁶⁸, akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde belirsizlik taşıması¹⁶⁹” şeklinde tanımlanmaktadır. İslâm hukukunda da genel olarak hoş karşılanmayan bu minvaldeki muamelelere karşı katılım bankaları da mesafeli durmakta ve bunu bir prensip haline getirmektedir.

Katılım bankacılığı sistemi, topluma bir faydası olmayan aksine sermayede tekelleşmeye sebep olan ve toplumsal faydayı baltalayan muamelelerde bulunmaktan sakınmaktadır. Bu çerçevede katılım bankaları, spekülasyona yol açacak işlemlerden uzak durmayı prensip olarak benimsemektedir. Spekülasyon, “herhangi bir ticarî mal, döviz, menkul değer gibi ekonomik varlıklar ile ilgili olarak gelecekte fiyatının yükseleceğini düşündüğü bir değere şimdiden sahip olmak” demektir. Spekülasyonun normal ticaretten farkı, geleceğe yönelik beklentinin alınıp satılmasıdır.¹⁷⁰ İslâmiyet, ekonomik anlamda güçlü kişilerin bu yöntemle zayıfların üzerinden para kazanmasına müsaade etmez. Bu şekilde gelir elde eden kişiler, kendinden zayıfları sömürerek haksız kazanç elde etmiş olur. Aynı zamanda bu durum toplumsal ilişkileri de zedelemektedir. Bu gerekçeler neticesinde spekülatif işlemler İslâm hukuku açısından hoş karşılanmamaktadır.¹⁷¹

Katılım bankalarının tek prensibi faizden uzak bir şekilde işlem yapmak değildir. Aynı zamanda katılım bankaları, İslâm’ın genel prensiplerine uygun olmayan işlemlerden de uzak durmaktadır. Örneğin, içki alım satımı, domuz ticareti, kumar gibi dinen uygun görülmeyen bu faaliyetlerden gelir elde etmezler ve bu minvaldeki

¹⁶⁷ İsmail Özsoy, “Faiz”, *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 110-126.

¹⁶⁸ Erdoğan, s. 154.

¹⁶⁹ https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (10.11.2021).

¹⁷⁰ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1999, s. 547.

¹⁷¹ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul 2016, s. 125.

işlemleri finanse etmezler. Aynı zamanda katılım bankaları, İslâm ahlakına aykırı olan yatırım alanlarından da uzak durmaktadırlar.

Diğer bir prensip olarak karşımıza çıkan risk paylaşımı meselesine şu şekilde yaklaşılmaktadır. Risk, “bir faaliyetin içerdiği belirsizlik ve zarar olasılığı¹⁷²” ve belirli bir zaman dilimi içerisinde etkisi tam olarak netleştirilemeyen zarara uğrama ihtimali şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷³ Katılım bankacılığı sistemi faizsiz olduğundan fon sahipleri ile banka arasında ticarî ortaklık ilişkisi doğmaktadır. Bu ortaklığın bir gereği olarak da iki taraf da kâra ve zarara ortak olurlar. Şu durumda ortaklık tesis edilmesi ve bunların risklerini göze alarak kişilerin ve kurumların karar vermesi her iki taraf açısından daha hakkaniyetli olmaktadır.¹⁷⁴

Katılım bankacılığı faizsiz işlemler yaptığından müşterileriyle aralarında borç ilişkisi değil ortaklık ilişkisi kurulmaktadır. Ortaklığın gereği olarak da bankanın bilançosunun ortaklara bildirilmesi gerekmektedir. Açıklık prensibi gereğince katılım bankaları tarafından fon sahiplerine, gelir tabloları, kâr zarar paylaşım şekilleri ve bankanın yıllık bilançosu taraflara bildirmektedirler.¹⁷⁵

Bankacılık ve katılım bankacılığı sistemleriyle ilgili özet mahiyetinde genel malumatlara değindikten sonra çalışmanın bundan sonraki kısmında Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvaları doğrultusunda konular ele alınacaktır.

3.4. Katılım Bankacılığı Uygulamaları

Dinî hassasiyete sahip olan insanlara, faizsizlik esasına dayanarak fon sağlamak amacıyla kurulan katılım bankaları, bu görevi çeşitli yöntemler kullanarak ifa etmektedir. Katılım bankalarında, çağdaş finansal enstrümanların yanı sıra Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında İslâm medeniyetinin semeresi olan akit türleri de uygulanmaktadır. Bu akitlerin günümüze uygunluğu ve çağdaş enstrümanların dinî veçhesi ise Din İşleri Yüksek Kurulunu yakından ilgilendiren bir mesele olmaktadır. Kurulun, katılım bankacılığı uygulamalarıyla ilgili görüşlerine bu başlık altında yer

¹⁷² Seyidoğlu, s. 505.

¹⁷³ Cem Onat, *Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi*, Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kasım 2019, s. 59.

¹⁷⁴ Tunç, s. 124.

¹⁷⁵ Tunç, s. 126.

verilecektir. Söz konusu fetvaların daha iyi anlaşılabilmesi adına fetvanın verildiği mesele özet olarak zikredilecek ve akabinde Kurulun fetvalarına değinilecektir.

3.4.1. Murâbaha

Katılım bankalarının en çok uyguladığı finansal enstrüman olan murâbaha, İslâm hukukunda ticaret sözleşmeleri kapsamında yer alan bir akit türüdür.¹⁷⁶ Kelime olarak "ربح" kökünden gelmekte olup “faide, kâr, kazanç, artış”¹⁷⁷, alışverişte ortaya çıkan veya elde edilen artış”¹⁷⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Arapça’da “el-murâbaha li’l-âmir bi’ş-şirâ” kelimesiyle ifade edilmektedir. Fıkîhî bir terim olarak ise “bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli miktar kâr konularak satılması”¹⁷⁹ şeklinde ifade edilmektedir.

Kaynaklarda, murâbaha akdinin geçerli olabilmesi için bazı şartlar öne sürülmektedir. Bu şartlar kısaca şöyle zikredilmektedir:

- Satım akdine konu olan emtianın alış fiyatı ya da maliyeti müşteriye bildirilmelidir.
- Malın üzerine eklenen kâr miktarı belirtilmelidir.
- Alım satımda ödenen ana paranın mislî olması gerekmektedir.
- Alım satımı yapılan mal ve karşılığında ödenen tutar aynı sınıf ribevî mallardan olmamalıdır.
- Satış akdine konu olan mal önceki sahibinden sahih bir akitle satın alınmış olmalıdır.¹⁸⁰

Günümüz bankacılık sisteminde uygulanan murâbaha, bazı yönleriyle İslâm hukukundaki klasik murâbahadan farklılık arz etmektedir. Şöyle ki klasik murâbaha, kişinin önceden sahih bir akit ile aldığı herhangi bir malı, üzerine kâr ekleyerek ve

¹⁷⁶ Yanpar, s. 82.

¹⁷⁷ Erdoğan, s. 481; İbn Manzûr, c. 2, s. 442.

¹⁷⁸ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, çev. Yusuf Türker, İstanbul 2018, s. 590; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Serhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*, c. 1, Beyrût, s. 210.

¹⁷⁹ Erdoğan, s. 399; İbrahim Kâfi Dönmez, “Murâbaha”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 148-152; Bilmen, c. 6, s. 119.

¹⁸⁰ Serahsî, c. 13, s. 78-130; Kâsânî, c. 5, s. 220; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz Âbidîn ed-Dımeşkî, *Reddû'l-Muhtâr 'Ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, c. 5, Beyrût 1386/1966, s. 135.

bunu alıcıya bildirerek karşı tarafa satmasıdır. Bu muamele iki kişi arasında gerçekleşmekte olup, malın karşılığı olan ücret peşin ya da vadeli bir şekilde ödenebilmektedir.¹⁸¹ Böylesi bir akdin caizliği hususunda herhangi bir ihtilaf görülmemektedir. Ancak katılım bankalarının uyguladığı çağdaş murâbaha, ilk defa Senhûrî'nin öğrencisi Sami Hasan Hammûd tarafından “murâbaha li'l-âmir bi's-şirâ” ismiyle 1976 yılında Mısır'da gündeme getirilmiştir. Akabinde 1979 yılında Dubai'de gerçekleştirilen İslâm Bankacılığı Kongresi'nde murâbaha ele alınarak bu uygulamanın dinen caiz olduğuna kanaat getirilmiştir.¹⁸² Lakin her ne kadar bu yöntemle uygulanan murâbahanın son yıllarda çıktığı kabullenilse de İmam Şafî'nin el-Ümm adlı eserinde, karşı tarafın talebi üzerinde bir malı satın alıp kârlı bir şekilde müşteriye sattığına dair örneğe rastlanmaktadır.¹⁸³

Katılım bankaları, murâbaha modelini uygularken maksatları faizli kredi kullandırmak olmadığı için alım satımlarda şu hususlara dikkat etmektedir:

- Katılım bankaları, müşterinin talep ettiği malın ya da malî hakkın esasında gerçekten mevcut olup olmadığına bakmaktadır.
- Yapılan araştırma neticesinde ortada gerçekten bir mal veya malî hak var ise şu durumda bu malın ya da malî hakkın satılabilir durumda olup olmadığı araştırılmaktadır. Tespit edilen bu malın mütekavvim¹⁸⁴ bir mal olması gerekmektedir.
- Malın varlığı ve mütekavvim olup olmadığı tespit edildikten sonra bu malın taksitli satıma elverişli olup olmadığına bakılmaktadır. Örneğin, kurulun diğer fetvalarında yasaklandığı üzere altın, gümüş ve döviz gibi değerlerin taksitli olarak satılması durumunda faiz cereyan edeceğinden bunların taksitli alım satım yasaklanmaktadır.

¹⁸¹ Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî*, c. 3, Beyrût-Lübnan, s. 56.

¹⁸² İsmail Cebeci, *Modern İslam İktisadî Literatüründe Murabaha Tartışmaları*, İstanbul 2020, s. 22.

¹⁸³ Bu konuda bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ümm = Mevsuatü'l-İmam eş-Şâfiî*, c. 3, Beyrut 2001-1422, s. 348.

¹⁸⁴ Dinen yararlanılması mubah olan veya bilfiil ihraz edilmiş mal anlamındaki hukuk terimidir. Hasan Hacak, “Mal”, *DİA*, c. 27, Ankara 2003, s. 461-465.

- Bu işlemler tamamlandıktan sonra mevzu bahis olan mal ya da malî hakkın bankanın yapacağı murâbaha işleminin öncesinde, kişinin kendisinin gerçekleştirip gerçekleştirmediğine bakılmaktadır. Daha öncesinde gerçekleştirilen alım satımı katılım bankası finanse etmemektedir.
- Katılım bankaları, kendilerinden talep edilen işlemlerin gerçek olup olmadığını araştırmakta ve sadece gerçek satış işlemlerini finanse etmektedir.¹⁸⁵

Katılım bankaları, kendilerinden talep edilen işlemleri gerçekleştirmeden önce bu kriterleri gözetmekte ve bunun akabinde işlemi gerçekleştirmektedir. Çağdaş finansal enstrüman olarak, insanların çeşitli ihtiyaçları doğrultusunda fon sağlarken en çok kullanılan murâbaha, şu şekilde işlemektedir:

- Talep Aşaması:* Öncelikle kişi satın almak istediği emtiayı belirlemekte ve bankadan fon talebinde (genelde yazılı hazır formlar doldurularak) bulunmaktadır. Talep formunda satın alınacak emtia ve satıcıyla ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda müşteri kendi gelir durumunu beyan eden gerekli evrakları bankaya teslim etmektedir. Bu süreç içerisinde kişi, mal sahibinden fiyat teklifleri alabilir ancak bankadan habersiz aralarında herhangi bir anlaşma olmamakta ve kaparo mahiyetinde herhangi bir ödeme yapılması kabul edilmemektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda akit kurulmuş olacağından bankanın bu işlemi gerçekleştirmesi caiz görülmemektedir. Ancak bankanın işleminden önce yapılan akit tamamen bozulduğunda banka bu işlemi gerçekleştirebilmektedir.
- Değerlendirme Süreci:* Banka, kişinin talebini kanunî, kişisel ve iktisadî veçheleriyle değerlendirmekte, kişinin gelir durumu, kredi notu ve ödeme kapasitesi analiz etmektedir.
- Sözleşme İmzalama Süreci:* Banka, müşterinin talebini onayladıktan sonra aralarında bireysel kredi sözleşmesi imzalanmakta, sözleşme iki taraf açısından da hukuken bağlayıcı olmaktadır. Bu sözleşme satım işleminden önce yapılmakta ancak işlem gerçekleşmedikçe yürürlüğe koyulmamaktadır.

¹⁸⁵ İshak Emin Aktepe, *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul 2010, s. 79-81.

- d) *Müşteriye Vekâlet Verilmesi*: Bu aşamada banka ile müşteri arasında vekâlet formu imzalanmaktadır. Banka, kişiye emtiayı kendi adına satın alması için vekâlet vermekte ve bu süre zarfında kişi, satıcı ile iletişim halinde olarak satın alma sürecini yürütmektedir.
- e) *Fon Temin Edilen Malın Devir İşlemleri*: Bu aşamada akde konu olan emtia araç ise notere gidilmekte, gayrimenkul ise tapudan devir işlemleri gerçekleştirilip kayıt doğrudan müşteri üzerine yapılmaktadır. Bu süreçte yapılan işlemler banka gözetiminde gerçekleştirilmektedir.
- f) *Teminat Aşaması*: Emtianın devredilmesiyle birlikte ilerleyen bu süreçte devir işleminden sonra emtia araç rehin edilmekte, gayrimenkuller ipotek altına alınmaktadır. Bu süreç, bankanın yetkili avukatı tarafından gerçekleştirilmektedir.
- g) *Bankanın Ödeme Yapma Aşaması*: Banka alım satımı temsil eden belgeyi kişiden alarak bu evrakları muhafaza etmektedir. Bunlarla birlikte gerekli evrakları da aldıktan sonra ödemeyi satıcının hesabına yapmaktadır.
- h) *Banka ve Müşteri Arasındaki Satım ve Malın Teslimi*: Banka, müşteri ile arasında ödeme detayları ve şartlarına ilişkin detayları belirleyip vekâlet yetkisiyle satış akdini gerçekleştirmektedir.¹⁸⁶ Banka, emtiayı üzerine kâr koyarak müşteriye satmış olmakta ve nihayetinde müşteri de talep ettiği emtiaya banka aracılığıyla sahip olmaktadır.¹⁸⁷

Genel itibarıyla özet bir şekilde değinmeye çalıştığımız murâbaha işlemi, bu şekilde gerçekleştirilmektedir. Ancak farklı banka şubelerinde bu yöntemde ufak farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Böyle bir yöntem ile gerçekleştirilen murâbaha işlemi hakkında kendisine yöneltilen sorulara Kurul, şu şekilde cevap vermektedir:

“Murabaha: Bir malın maliyetinin müşteriye bildirilmesini takiben maliyetin üzerine kâr eklenerek satılmasıdır. Buna göre bir malı peşin olarak satın

¹⁸⁶ Nazan Lila, *Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul 2020, s. 63-64.

¹⁸⁷ Cebeci, *Murabaha Tartışmaları*, s. 35; Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), *Murâbaha*, s.195-231.

alma imkânı bulamayan bir kimsenin, herhangi bir katılım bankasına giderek, söz konusu malı satın alıp kendisine taksitle satmasını talep etmesinde; katılım bankasının da müşterinin istediği malı peşin satın alarak üzerine kâr payı da ekleyip vadeli olarak müşteriye satmasında dinen bir sakınca yoktur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; malın satışının ilk önce katılım bankasına gerçekleştirilmesi, sonra da katılım bankasının bu malı müşteriye satmasıdır. Bu alışverişte bahse konu malı satan firmanın muhatabı katılım bankası, katılım bankasının muhatabı da müşteri olmalıdır. Yani alınan malın faturası katılım bankasına kesilmeli, daha sonra yapılacak bir akitle de müşteriye satılmalıdır. Bunun mümkün olmaması halinde en azından; malı ilk önce katılım bankası adına satın alması için “katılım bankasının müşteriye yazılı bir vekâletname vermesi” ve katılım bankası ile müşteri arasında bundan sonra yapılacak sözleşmeye, “söz konusu malın, katılım bankası tarafından müşteriye satıldığına dair” bir cümle eklenmesi gerekir.”¹⁸⁸

Kurul, bu mesele hakkında verdiği fetvayla esas itibarıyla katılım bankalarında uygulanan murâbaha işlemini onaylamakta ve bu işlemi faiz hilesi olarak görmemektedir. Bunun yanı sıra fetvadaki “peşin olarak satın alma imkânı bulamayan” ibaresi bağlayıcı olmamakta, caiz olan bir uygulama herkes tarafından kullanılabilir olmaktadır.

Bununla birlikte Kurul, satın alınan emtianın, aracı kurum olan katılım bankasının mülkiyetine geçirilmesi gerektiğini bilhassa belirtmektedir. Ancak bankaların işleyişindeki örf bu durumu pek mümkün kılmamaktadır. Bankanın, malı mülkiyetine geçirdiği durumda vergi, nakliye işlemleri, depolama gibi vs. güçlüklerle karşılaşmakta ve bunlar neticesinde masraflar artmaktadır. Özellikle de en çok sıkıntı veren durum %4 oranında uygulanan tapu harcı bedeli olmaktadır. Bu durum bir örnekle şöyle izah edebilir: Bankadan satın alınması için talep edilen gayrimenkulün bedeli 500 bin TL olsa, bu miktar üzerinden sadece 20 bin TL tapu harcı çıkmaktadır. Satıma konu olan gayrimenkulün fiyatının artması halinde masraflar da aynı

¹⁸⁸ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38287/katilim-bankalarindan-alinan-kar-payinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (06.10.2021).

doğrultuda artmaktadır. Bunun yanı sıra 193 sayılı Gelir Vergi Kanunu 80. maddesine göre satın alınmış bir gayrimenkulün beş yıl içerisinde satılması durumunda elde edilen kazanç vergiye tabi olmaktadır.¹⁸⁹ Söz konusu masrafların müşteriye yansıtılacağı düşünüldüğünde, bu durum alıcı açısından daha da sıkıntılı bir hal almaktadır. Aynı zamanda diğer bankalarla yapılan işlemlerde bu türden ek masraflar söz konusu olmadığı için, dolayısıyla insanların rağbeti konvansiyonel bankalara olacaktır. Bununla birlikte masraflar nedeniyle katılım bankalarına olan rağbet azalacak ve bunun neticesinde katılım bankalarının büyüme oranları düşecektir. Bu doğrultuda çıkacak sorunlar çoğaltılabilir, lakin bu kadarıyla maksadın hasıl olacağı düşünülmektedir.

Fatura işlemlerinin dezavantajları sebebiyle 2005 yılından itibaren uygulanan vekâlet yöntemi ile bu durum aşılakta, artık işlemler vekâlet verilerek yapılmaktadır. Vekâlet yöntemiyle birlikte katılım bankalarındaki uygulama, Kurulun kararıyla mutabık hale gelmektedir.

Zikredilen bu malumatların yanı sıra, Türkiye Katılım Banklar Birliği murâbaha konusunda bir standart yayımlamıştır. TKBB, Türkiye’de katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, sağlıklı olarak çalışmasını sağlamak ve bankacılık sisteminin büyümesi için gerekli çalışmaları yapmak amacıyla teşekkül eden bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır.

TKBB’nin yayımladığı murâbaha standardında vekâlet verilmek üzere üçüncü bir şahıs olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak üçüncü kişinin olmadığı durumda, bankanın müşteriye vekâlet vermesini yeterli görmüştür.¹⁹⁰ Üçüncü kişiye vekâlet verilmesi, günümüz koşulları itibarıyla uygulamadaki güçlükler nedeniyle pek mümkün görünmemektedir. Aynı zamanda pratikte çeşitli sorunlar gündeme gelecek, üçüncü kişiye yapılacak ödemeyle masraflar artmış olacaktır. Bu masrafların müşteriye yansıtıldığı düşünüldüğünde, böylesi bir durum müşteri için dezavantaj haline gelecektir. Kanaatimizce, bankaların malı satın alıp akabinde satmasıyla ilgili resmî olarak yeni bir düzenleme yapılmadıkça, mevcut durum bankalar ve müşteri

¹⁸⁹ RG. 31.12.1960/10700.

¹⁹⁰ <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/ac2e3876713408175ef81c949f8bacdf.pdf>. (09.10.2021).

açısından ihtiyacı karşılamaktadır. Bununla birlikte, vekâletin de İslâm hukukundaki geçerliliği göz önünde bulundurulduğunda böylesi bir muamele Kurulun da zikrettiği gibi dinen caiz olan bir uygulama halini almaktadır.

3.4.2. Mudârebe

İnsan, fitratı gereği sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirmiş ve sürekli olarak çevresindeki diğer insanlarla etkileşim halinde olmuştur. İnsanların yardımlaşma güdülerini neticesinde ortak iş yapma fikri neşet etmiş ve bu fikir gelişerek ve değişerek günümüzde hala devam eden bir uygulama halini almıştır. Mevcut düzende ise şahısların yanı sıra artık kurumlar da ortaklık yapmakta, bir tarafın sermaye diğer tarafın emek ortaya koyduğu akitler gerçekleştirilmektedir.

Katılım bankacılığı uygulamalarından olan mudârebe, Arapça "ضرب" kelimesinden gelmektedir. Sözlükte, "ضرب في الأرض" deyiminden türetilmiş olup "yol tepmek, mudâribin kâr amacıyla yeryüzünde devamlı yürümesi" anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Katılım bankacılığı ekseninde düşünüldüğünde "kârdan belirli bir pay karşılığında bir kimseye, ticaret yapmak üzere belirli bir miktar parayı vermek"¹⁹² şeklinde tanımlanmaktadır. Kurul ise mudârabeyi "bir tarafın sermaye vermek, diğer tarafın da bu sermayeyi işletmek ve kârı aralarında anlaştıkları belli bir oranda paylaşmak üzere, zarar ise işletmecinin kasıt, kusur ve sözleşme şartlarına aykırı davranışı yoksa sermayeden karşılanmak üzere kurdukları işletme türü"¹⁹³ olarak tanımlamaktadır.

Aslında mudârebe, bir çeşit kazanç ortaklığını ifade etmektedir. Taraflardan birisi sermayesini diğeri ise emeğini ortaya koymakta ve bu işin sonunda kâr elde edilirse anlaşılan oranlarda taksim edilmektedir. Sermayenin sahibi olan kişiye "rabbü'l-mal", iş gücünü oraya koyup sermayeyi işletecek kişiye ise "mudârib"

¹⁹¹ Cengiz Kallek, "Mudârebe", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 359-363. İbn Manzûr, c. 1, s. 544; Hammad, s. 236.

¹⁹² Hammad, s. 236; Muhammed Bakır es-Sadr, *İslâm Ekonomi Sistemi*, çev. Beşir Eryarsoy, c. 3, Ankara 1993, s. 33; Erdoğan, s. 386-387.

¹⁹³ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38287/katilim-bankalarindan-alinan-kar-payinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (11.10.2021).

denilmektedir.¹⁹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’deki ayetler insanları ticarete yönlendirmiş ve bu şekilde gerçekleştirilecek akdın meşrû olacağı sünnet ve icmâda belirtilmiştir.¹⁹⁵

Mudârebe, mazisi çok eskiye uzanan, ortaklığa dayalı bir iş modeli olarak bilinmektedir. Hammurabi kanunlarında, Roma hukukunda ve Talmud’da mudârebe ve benzeri ortaklıklara rastlanmaktadır. Ancak günümüzdeki haline en yakın olan mudârebe ilk olarak, Mekke’deki sermaye sahibi insanların ticaretine güvendiği kişilere belirli bir ücret karşılığında sermayelerini çalıştırtması ve belirli bir oranda kâr alması şeklinde uygulanmaktadır. Daha yakın bir tarihe bakıldığında Osmanlı Devleti’nde kurulan para vakıflarında mudârebe yöntemiyle fon elde edilmekte ve hayır işlerinde sarf edilmektedir.¹⁹⁶

Günümüz katılım bankacılığı sisteminde uygulanan mudârabenin, esasında iki yönü bulunmaktadır. İlk aşamada katılım bankası ile yatırımcılar, akabinde ise girişimciler ve katılım bankası arasında olmak üzere iki taraflı bir muamele söz konusu olmaktadır. Bu ortaklık ilişkisinde öncelikle katılım bankası ve yatırımcı bu ortaklığın şartlarını aralarında müzakere etmekte ve akabinde elindeki parayı bankaya yatırmaktadır. Banka ise yatırılan fonun kullanılmasıyla ilgilenmekte çeşitli varlık ve projelere yatırım yapmaktadır. Bu yatırım neticesinde elde edilen kâr önceden belirlenen oranlar miktarınca iki taraf arasında taksim edilmekte, zarar ise sermaye sahibine yansıtılmaktadır.¹⁹⁷

Bu noktada bir hususa değinmek gerekir. Katılım bankaları mudârebe yöntemiyle fon toplamakta, ancak bu fonu her zaman mudârebe yöntemiyle kullanmamaktadır. Katılım bankaları, prensipleri gereği riskli işlemlerden uzak durmakta, mudârebedeki olası riskleri göz önünde bulundurarak riskli ortaklıklara karşı mesafeli durmaktadır. Söz konusu bankalar, bu fonu daha risksiz bir yöntem olan

¹⁹⁴ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, Konya 2014, s. 163.

¹⁹⁵ Doruk Gönen, “İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 1-2, 2005, s. 192-212.

¹⁹⁶ Dilara Bağcı Zeki, *Emek Sermaye Ortaklığı Türk Katılım Bankacılığında Mudârebe Uygulamaları*, İstanbul 2021, s. 20-21.

¹⁹⁷ Halil İbrahim Bulut-Bünyamin Er, *Katılım Finansmanı*, İstanbul 2021, s. 144-146; Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu (AAOIFI), *Mudârebe (Emek-Sermaye Ortaklığı)*, s. 361-385.

murâbaha ile değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde mudârebe yöntemiyle ortaklık kurma hususunda çeşitli güçlükler yaşandığından katılım bankaları fon kullandırırken bu enstrümana sıklıkla başvurmamaktadır. Konunun odak noktasından uzaklaşmamak adına mudârebenin uygulanmasındaki güçlüklerle değinilmemektedir.¹⁹⁸

Bu şekliyle katılım bankaları tarafından uygulanan faizsiz finansman yöntemi olan mudârebe, daha çok katılma hesapları vasıtasıyla fon toplarken uygulanmaktadır. Böylesi bir yöntemle kazanç elde etme fikri, konvansiyonel bankacılıktaki vadeli hesaplara benzetilmesi sebebiyle halk tarafından sorgulanmakta ve Kurula bu uygulamayla ilgili sorular yöneltilmektedir. Kurul ise kendisine yöneltilen soruları çeşitli platformlardaki uzmanları vasıtasıyla cevaplandırmaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde, Kurulun mudârebeyi merkeze alarak doğrudan resmî, yazılı ve halka açık bir fetvasına tesadüf edilememiştir. “Diyanet’e Soralım” adlı programda katılım bankası ve kâr payı meselesi Kurulun uzmanlarından olan Fatih Mehmet Aydın tarafından ele alınmıştır. Bu programda mudârebe, kâr payı meselesi kapsamında ele alınmış ve söz konusu programda şöyle denilmiştir:

“Mudârebe emek sermaye yöntemi, yani katılım bankası kendisine verilen bu parayla, kendisine veren kişilerle de mudarebe yapar. Gider bir başkasıyla da mudarebe yapar katılım bankası ortada kalır. Kendisine para veren kimlerle emek sermaye ortaklığı yaptığı gibi bir başkasıyla da emek sermaye ortaklığı yapar ve o emek sermaye ortaklığı ile gelen kârları da kendisine para yatırırlara tevdi eder. Bu şekilde bir katılım bankası hareket ederse, bu şekilde ticarete girer ve kendisine verilen paraları nemalandırırsa ve bu şekilde parayı teslim eden kişilere kâr dağıtırsa söyleyecek herhangi bir şey yoktur. Ama herhangi bir kuruluş kendisine verilen parayı hiçbir şekilde ticarete sokmadan sadece konvansiyonel

¹⁹⁸ Bu konuda bk., Zeynep Şakarcan, *İslami Finans Yöntemlerinden Biri Olan Emek-Sermaye Ortaklığının Günümüzdeki Yeri: Bir Saha Çalışması*, (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ensari Yücel), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021; Muhammet Fatih Canbaz-Ahmet Sami Erden, “Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* S. 4, Aralık 2020, s. 646-658; Taha Eğri-Muhlis Selman Sağlam, “Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulamasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Şubat 2020, s. 197-226.

banklarda olduğu gibi bir şekilde finans yöntemiyle nemalandırırsa o zaman oradan gelen parayı, ortaklık kurduğu kişilere kâr olarak dağıtamaz.”¹⁹⁹

Mudârabe konusu, katılım bankalarındaki kâr zarar ortaklığı üzerine kurulan katılma hesapları ekseninde değerlendirilmiştir. Mudârebe yöntemi, İslâm hukukuna uygun para nemalandırma yöntemlerinden biri olarak değerlendirilmekte ve Kurul da bunun aksini iddia etmemektedir. Kurul, günümüzde katılım bankaları vasıtasıyla yapılan ortaklıkların gerçekten meşru yollarla ticarete dayanması şartıyla, dinen herhangi bir sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Bu konu katılma hesaplarıyla ilintili olduğundan daha detaylı malumata katılma hesapları başlığında yer verilecektir.

Mudârabe uygulamasının yanı sıra katılım bankalarının fon toplama yöntemi olarak kullandığı bir diğer yöntem de müşâreke'dir. Söz konusu muamele mudârebe yöntemiyle birlikte anıldığından aynı başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

Müşâreke, “sermayedarın ve emek sahibinin bir işi gerçekleştirmek üzere birlikte emek ve sermayelerini koymalarıyla girdikleri ortaklık”²⁰⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bu ortaklık yalnızca sermaye üzerine bina edilmemekte; emek, itibar, mal, hak ve menfaat üzerine de ortaklık kurulabilmektedir.²⁰¹ Kurul, müşâreke yöntemini mudârebeyle birlikte İslâmî esaslara uygun gerçek bir ticaret yapıldığı takdirde meşru bir ortaklık yöntemi olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra müşâreke meselesiyle alakalı resmî, yazılı ve halka açık bir fetvaya tesadüf edilememiştir.

3.4.3. Leasing (Finansal Kiralama)

Katılım bankalarında, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak birçok finansal enstrüman bulunmaktadır. Bu uygulamalardan bir tanesi olan leasing, ilk olarak M. Ö. 2000 yıllarında Sümerler tarafından tarım aletlerini kiralamak amacıyla uygulandığı

¹⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=a4-SSpsUD0A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkHABNGUK&index=19>. (20.11.2021).

²⁰⁰ Erdoğan, s. 433.

²⁰¹ Beşir Gözübenli, “Şirket”, *DİA*, c. 39. İstanbul 2010, s. 198-201.

görülmektedir.²⁰² Öncelikle 1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde, 1980'li yıllardan itibaren ülkemizde uygulanmaya başladığı bilinmektedir.²⁰³

Arapça'da "الاجارة المنتهية بالتملك" olarak ifade edilen leasing, "bir malın mülkiyeti finansal kuruluştaki kalarak bir kira bedeli karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesini ve belirlenen süre sonunda mülkiyetinin genellikle sembolik bir bedelle kiracıya devrini sağlayan finansman yöntemi"²⁰⁴ olarak tanımlanmaktadır. Leasing işlemi üç taraftan, yani yatırımcı, üretici, leasing şirketinden oluşmakta ve muamele şu şekilde gerçekleşmektedir. Öncelikle yatırımcı almak istediği emtiaya karar verir ve leasing şirketiyle satın alınması talebiyle sözleşme imzalar. Leasing şirketi, istenilen emtiayı satın alıp müşteriye teslim etmekte ve bununla birlikte ödeme başlamaktadır. Ödeme anlaşmada belirlenen vadeler üzerinden yapılmakta ve ödemenin bitiminde mal sembolik bir ücretle yatırımcıya devredilmektedir. Ancak söz konusu malın mülkiyeti ödemeler bitene kadar leasing şirketinde bulunmaktadır.²⁰⁵ Genel hatları itibarıyla leasing işlemi bu şekilde gerçekleşmekte konuyla ilgili daha birçok detay bulunmaktadır. Ancak meselenin odak noktasından uzaklaşmamak adına bu kadarıyla iktifa edilmiştir. Bunun yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki normal şartlarda konvansiyonel bankalar leasing yapamamakta, bunun için ayrı bir leasing şirketi kurmaları gerekmektedir. Ancak Katılım bankaları diğerlerinden farklı olarak leasing yapabilmektedir.

Söz konusu meselenin cevazına ilişkin olarak Kurul, resmî, yazılı ve halka açık olarak şu fetvayı yayımlamıştır:

"Leasing (finansal kiralama); makine, teçhizat, taşıt aracı ve benzeri menkul veya gayrimenkul malların; bu mallara ihtiyaç duyan müteşebbislere bir

²⁰² Hasan Dinçer, *Leasing Yöntemiyle İşletme Finansmanı*, (Danışman: Prof. Dr. Niyazi Berk), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 5

²⁰³ Hasan Fehmi Erdoğan, *Finansal Kiralama Sözleşmesi ve Hava Aracı ve Parçalarının Finansal Kiralama Yöntemi ile Temini*, (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Hatemi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, s. 13.

²⁰⁴ https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (20.11.2021).

²⁰⁵ Aktepe, *Katılım Finans*, s. 112.

kira sözleşmesi çerçevesinde kiralananı, kira süresi bitiminde de önceden belirlenen fiyat karşılığında satışını esas alan orta vadeli bir finansman yöntemidir. Esasında burada yapılan işlem; malın taksitle satılıp, mülkiyetinin taksitin bitimine kadar ertelenmesi ve daha sonra devredilmesinden ibarettir. Nitekim bazı muasır alimlere göre de bu uygulama, satış ile kiranın birleşmesinden doğan yeni bir akitir. Buna göre günümüz ticaret örfünde önemli bir yeri olan ve taraflar arasında aldatma ve anlaşmazlığa neden olmayan leasing işleminde fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır.”²⁰⁶

Öncelikle belirtmek gerekir ki Kurul, genel itibarıyla leasing işlemine cevaz vermektedir. Ancak taraflar arasında yapılan muamelelerde aldatma ve anlaşmazlığa sebebiyet verecek işlemlerin yapılması bu fetvanın kapsamı dışında tutulmaktadır. Çalışmada zikredilen fetva, Kurul tarafından yayımlanan en güncel fetvadır. Bundan önce yayımlanan fetvada, “Kiralanan malın, akit bitiminde kiracıya satılması şartının getirildiği bu işlem, Hz. Peygamber (s.a.v.) şartlı alışverişi yasaklaması nedeniyle İslâm hukukçularınca olumsuz karşılanmış.”²⁰⁷ ibaresi yer almaktadır. Güncel fetvada bu ibareler kaldırılmış ve önceki fetvada da zikrettiği üzere Kurul, leasingin satış ve kiralama akdinin birleşiminden oluşan yeni bir akit olması görüşüne dayanarak caiz olduğu fetvasını vermektedir. Kurul, bu konuda görüş beyan ederken örfî teamülü göz önünde bulundurarak bu fetvayı yayımladığını belirtmektedir. Bu noktada bir hususa dikkat çekmenin faydalı olacaktır. Kurul, ihtiyaç halinde yeni akit oluşturulabileceği fikrine yakın durmakta ve gerektiğinde akitlerde yeniliklere gitmektedir. Söz konusu uygulama da yeni bir akit olarak değerlendirmektedir. Kurul bu fetvasıyla, Kur’ân, sünnet ve fıkıh birikimi merkezli fetva yönteminin yanı sıra İslâm hukukuna uygun olan yeniliklere açık olduğunu göstermektedir.

²⁰⁶ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/972/leasing--finansal-kiralama--sistemi-ile-alisveris-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>. (12.10.2021).

²⁰⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=a5HjfQVjLE&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=22&t=1s>. (20.11.2021).

Bunun yanı sıra leasingin hangi akit kapsamına girdiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Hayrettin Karaman²⁰⁸, İslâm Fıkıh Akademisi²⁰⁹, AAOIFI²¹⁰ leasingi kira akdi olarak değerlendirirken, Abdülaziz Bayındır²¹¹ ve Servet Bayındır²¹² vadeli satım olarak nitelendirmiştir. İshak Emin Aktepe²¹³ ise leasingin yeni bir akit olduğu görüşünü benimsemektedir.

3.4.4. Teverruk

Katılım bankaları, genel itibarıyla emtia ticareti üzerine kurulmuş yapılar olarak bilinmekte ve dolayısıyla da müşterilerine direkt olarak nakit fon sağlamamaktadır. Ancak bazı katılım bankalarının, son yıllarda kısıtlı da olsa uyguladıkları teverruk ile bazı müşterilerine nakit desteği sağlamaya başladığı görülmektedir.

Teverruk, kelime anlamı olarak "ورق" kökünden gelmekte olup “dirhemler²¹⁴, gümüşten basılmış para, veresiye alıp zararına satma”²¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı olarak teverruk “nakit para elde etmek amacıyla bir malı vadeli satın alıp daha düşük peşin bir bedel karşılığında satıcıdan başkasına satma işlemi”²¹⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Teverruk lafzının tarihi süreçteki seyrine bakıldığında, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde herhangi bir şekilde uygulandığına dair bir malumata rastlanmamaktadır. Ancak bu lafzın selef tarafından çeşitli isimlerle bilindiği ve

²⁰⁸ <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/icare-kiralama-muameleleri-2023511>. (14.10.2021).

²⁰⁹ Temel Kacır, “Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansal Kiralama Yöntemindeki Risk Faktörünün İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Eylül 2020, s. 454-466.

²¹⁰ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), *Kira ve Finansal Kiralama (Leasing)*, s. 237-266.

²¹¹ <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/leasing-nedir-caiz-olup-olmadigi-hakkinda-bilgi-verir-misiniz.html>. (14.10.2021).

²¹² <http://www.iktisat.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/Leasingin-Fıkhi-Hükmü.pdf>. (14.10.2021).

²¹³ Aktepe, *Katılım Finans*, s. 112.

²¹⁴ İbn Manzûr, c. 10, s. 385; Feyyûmî, c. 2, s. 655.

²¹⁵ Hammad, s. 354.

²¹⁶ İsmail Cebeci, “Teverruk”, *DİA*, c. EK-2, İstanbul 2019, s. 594-595; Hammad, s. 354; Erdoğan, s. 576.

uygulandığına dair çeşitli deliller bulunmaktadır. Klasik kaynaklarda ise bu lafza ilk olarak İbn Teymiyye'nin "Mecmû'u'l-Fetâvâ" adlı eserinde tesadüf edilmektedir.²¹⁷ Bunun akabinde ise bu muamele insanlar arasında yaygınlaştıkça fakihlerin eserlerine konu olmaya devam ettiği görülmektedir.

Şöyle ki teverruk, nakit para temin etmek için başvuru yöntemlerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Yaygın olarak bilinen teverruk, nakit ihtiyacı olan bir kimsenin herhangi bir malı vadeli olarak yüksek bir fiyattan alıp, akabinde daha düşük bir fiyata peşin olarak üçüncü bir şahsa satması şeklinde gerçekleşmektedir. Aslında teverruk, birkaç farklı yöntemle uygulanmakta ancak konunun odak noktasından uzaklaşmamak adına burada diğer türlerine yer vermemeyi uygun gördük.²¹⁸ Çalışmada üzerinde durulacak teverruk şekli, katılım bankalarında uygulanan ve Kurulun üzerine açıklama yaptığı organize teverruk yöntemi olmaktadır.

Günümüz katılım bankalarında zaman zaman uygulanan organize teverruk, birkaç farklı aşamada gerçekleştirilmektedir. Öncelikle, müşteri ile banka arasında bir kredi sözleşmesi imzalanmakta ve teverruk işlemi süresince yerine getirilecek şartlar belirlenmektedir. Müşteri, bankaya teverruk talebiyle başvurmakta ve banka bu talebi uygun bulduğu takdirde müşteri ile arasında Teverruk Talep Formu imzalamaktadır. Bu formda müşterinin ihtiyaç duyduğu meblağ, bankanın ekleyeceği fark ve taksit bilgileri yer almaktadır. Aynı zamanda müşteri, bu talep formunu imzalayarak bankanın yerel ya da uluslararası piyasadan satın alacağı emtiayı kendisi alacağını ve akabinde bankanın bu emtiayı nakde çevirmesine olanak sağlayacak vekâleti vereceğini kabul etmektedir. Gerekli evrak ve vekâlet işlemleri yerine getirildikten sonra banka, müşterinin ihtiyacı doğrultusunda uluslararası borsalardan aracı brokerlar vasıtasıyla emtiayı almaktadır. Bu alışveriş genellikle Londra Metal Borsası'ndan platin, nikel gibi madenlerin alınmasıyla yapılmaktadır. Banka, kendi adına satın aldığı bu emtiayı üzerine kâr ekleyerek talep formunda anlaşılan şartlar üzere müşteriye satmaktadır. Akabinde ise banka, müşteriden aldığı vekâletle bu emtiayı tekrar aracılar

²¹⁷ Durmuş Çetmi, *İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması*, (Danışman: Doç. Dr. Abdullah Durmuş), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 14-16.

²¹⁸ Çetmi, s. 32-33.

vasıtasıyla borsada farklı kişilere satıp nakde çevirmekte ve parayı müşterinin hesabına aktarmaktadır.²¹⁹ Bu işlem neticesinde banka tarafından müşteriye fon sağlanmış olmaktadır.

Teverruk uygulamasının genel itibarıyla klasik fıkhıdaki mahiyetine bakıldığında, Hanefî fakihlerinin eserlerinde doğrudan teverruk ismine rastlanmamakta ve bey‘u‘l-îne kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte ilk dönem Hanefî fakihleri teverruk uygulamasını da içine alan îne işlemlerini mekruh olarak görmektedir.²²⁰ Mâlikî mezhebinde de teverruk kelimesi özel olarak zikredilmemekte, bey‘u‘l-îne kapsamında ele alınarak iki farklı görüş bildirilmektedir. Mâlikîler teverruk uygulamasını, malın ilk sahibine geri satılmaması halinde caiz olduğunu²²¹, ancak buradaki asıl maksat nakit temin etmek olduğunda mekruh olarak kabul etmişlerdir. Şafî mezhebinde ise teverruk kelimesinin kullanımına rastlanmamakta bunun yerine "زرنقة" ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.²²² İmam Şafî, akitlerde maksat ve niyetten ziyade zahirde olan şekline göre hüküm vermekte, dolayısıyla da bey‘u‘l-îne ve teverruk işlemlerini caiz olarak değerlendirmektedir.²²³ Son olarak Hanbelî mezhebi ise genel olarak hileli işlemleri haram olarak kabul etmekte, hile maksadıyla başvuru teverruk işlemini de bu kapsamda değerlendirmektedir.²²⁴ Netice itibarıyla görülmektedir ki teverruk uygulamasının hükmüyle ilgili fukahâ nezdinde görüş birliği bulunmamaktadır.

Genel itibarıyla zikredilen teverruk uygulamasının, son zamanlarda katılım bankalarında daha belirgin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. İşleyiş sisteminin bir gereği olarak nakit fon sağlamayan katılım bankaları tarafından yapılmaya başlayan

²¹⁹ Servet Bayındır, *İslâmi Finans 2*, s. 205-206.

²²⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 94; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî Mihcen b. Yunus ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-Haka'ik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, c. 4, Kahire 1313, s. 163; İbn Nüceym Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, c. 6, s. 256.

²²¹ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, s. 179.

²²² Çetmi, s. 40-42.

²²³ Servet Bayındır, *İslâmi Finans 2*, s. 202; Servet Bayındır, "Şafî Fukahâsının Bey‘u‘l-Îne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, Aralık 2013, s. 119-140.

²²⁴ Çetmi, s. 43-45; Servet Bayındır, *İslâmi Finans 2*, s. 203.

bu işlemin dinen caiz olup olmadığı insanların merak ettiği bir husus olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak halk tarafından Kurula bununla ilgili sorular yöneltilmektedir. Yapılan araştırma neticesinde, tespit edildiği kadarıyla Kurul, bu mesele hakkında henüz yazılı, resmî ve halka açık bir fetva yayımlamamıştır. Bu mesele hakkında televizyon programlarında uzmanlara yöneltilen sorular olduğu tespit edilmiş ve bu sorulara verilen cevaplardan yola çıkarak Kurulun bu mesele hakkındaki görüşüne ulaşılmaya gayret edilmiştir.

Kurulun uzmanları tarafından bu durum şöyle açıklanmaktadır: Uzman Halil Kılıç teverruku, “nakit elde etmek için bir malı vadeli olarak satın alıp teslim ettikten sonra satıcıdan daha ucuza satma işlemi” şeklinde tanımlamaktadır. Klasik fıkıhta yer alan teverruk sistemi Kurul tarafından caiz olarak kabul edilmektedir. Ancak organize teverruk olarak katılım bankalarının yaptığı işlem, Kurul tarafından biraz problemli görülmektedir. Bu noktada işlem esnasında gerçekten borsadan bir mal alınıp satıldığı şüphesi bulunmakta ve teslim etme imkânı bulunmadığından dolayı uzmanlar tarafından eleştirilmektedir. Ancak Kurul’un uzmanları tarafından zaruri durumlarda teverruk uygulamasına başvurulabileceği bilhassa belirtilmiş olsa da mümkün mertebe teverruk yapılmaması tavsiye edilmiştir.²²⁵

Teverruk uygulaması, Diyanet TV’de yayınlanan “Dini Gündem” isimli televizyon programında Kurul uzmanı Mustafa Çakır tarafından ele alındığı tespit edilmiştir. Söz konusu programda Çakır, aynen şu ifadeleri kullanmıştır:

“Müşteri her zaman hizmet ve yahut mal alımına ihtiyaç duymayabilir. Diyelim ki müşteri bir işletme sahibi öyle oldu ki çalışanların maaşlarını ödeyemeyecek bir duruma düştü ve çok büyük bir mağduriyet oluşacak. Ya da kişi faizle karşı karşıya geldiği durumlarda katılım bankalarından çıkış yolu talep etmektedir. O zaman katılım bankaları şöyle bir yöntemi sınırlı olarak uygulamaktadır. Banka, uluslararası bağlantılarıyla bazı emtia borsalarından kişinin finansman ihtiyacını karşılayacak miktarda peşin olarak bir mal satın alıp vadeli olarak satar. Sonra kişiye vadeli sattığı ve kendisine borçlandığı emtiayı kişi kendisi satar, satamazsa da banka onu kişinin adına başkasına satar. Ancak burası hassas bir alandır. Bu muamele faizden kaçınma yolu olarak

²²⁵<https://www.youtube.com/watch?v=4S7LthI9LWg&list=TLPQMTQxMDIwMjEdmJiYVwK4w&index=6>.

uygulanmaktadır. Zaten katılım bankaları gelir elde etme amaçlı olarak müşterilerine fon kullanıramazlar... Eğer usulüne uygun olarak işletilirse ciddi ihtiyaçlarla sınırlı tutulmak üzere alimler tarafından bu mümkün görülebilir.”²²⁶

Uzmanlar teverruk uygulamasını, usulüne uygun bir şekilde yapılması ve ciddi ihtiyaçlarla sınırlı tutulması halinde âlimler tarafından uygun görülen bir muamele olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte borsadan alınıp satılan emtia, türev ürünlerden farklı değerlendirilmekte olup, bunun yanı sıra borsadan satın alınan emtianın yine borsada farklı kişiye satılması üzerinde ısrarla durulmaktadır. Aksi takdirde bu uygulamanın bey‘u’l-îne olacağı belirtilmektedir. Burada dikkat çekilen bir diğer husus, bankanın müşteriye sattığı emtiayı müşterinin kendisinin satmasının daha uygun olmasıdır. Ancak müşteri, buna güç yetiremediği takdirde banka bu görevi üstlenebilmektedir.

Televizyon programlarında Kurulun uzmanları tarafından aktarılan bilgiler göstermektedir ki Kurul, klasik teverruk uygulamasının esas itibarıyla caiz olduğunu belirtmiştir. Burada Kurul tarafından sakıncalı görülen kısım, katılım bankaları tarafından uygulanan organize teverruktur. Kurul bu noktada, gerçek bir alım satım olması gerektiğini belirtmekte, bu işlemin faiz görüntüsünden uzak olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kurul, klasik fıkıh geleneğine dayanarak her ne kadar ihtiyaca binaen teverrukün caiz olduğunu dile getirirse de zaruri durumlarda başvurulacak bir muamele olması gerektiğini ısrarla zikretmektedir. Ancak Kurulun bir yönden caiz olarak kabul edip diğer yönden bu işlemleri kısıtlaması izaha muhtaç bir durum olarak görülmektedir.

TKBB tarafından yayımlanan teverruk standardında, klasik teverruk işlemi caiz görülürken; günümüzdeki organize teverruk muameleleri, klasik teverrukta olan şartları içermediğinden caiz görülmemektedir.²²⁷ Günümüz itibarıyla katılım bankalarında teverruk yapılmaktadır. Ancak TKBB tarafından hazırlanan standardın

²²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=26ceQzR4Az4&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=15&t=2328s>. (20.11.2021).

²²⁷ <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/bb8e98b97bf9157d54125d6349a36d1d.pdf>. (20.11.2021).

Mart 2022 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, artık katılım bankalarında teverruk uygulanamayacaktır.

Bununla birlikte Kurulun uzmanlarından olan Mustafa Çakır, “İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri” başlıklı konuyu doktora tezi olarak çalıştığı tespit edilmektedir. Bu çalışmada ulaşılan sonucun ise Kurulun fetvalarıyla aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Netice itibarıyla teverruk işlemlerine konu olan bir emtianın akdin sıhhatini sağlayacak şartları barındırması ve fıkhen meşru olarak kabul edilen bir zeminde yapılması durumunda işlemin yapılmasında bir sakınca görülmemektedir. Ancak bu uygulamanın zorunlu ihtiyaçlar halinde kullanılması ve sınırlı tutulması gerektiği belirtilmektedir.²²⁸ Bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.

3.4.5. Katılma Hesabı

Katılım bankalarının fon toplama yöntemlerinden biri de katılma hesaplarıdır. Katılma hesabı “katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ya da anapara geri ödeme garantisi verilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar”²²⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bu hesap türü, özel cari hesaptan farklı olarak emek sermaye (mudârebe) ortaklığı neticesinde getiri sağlayan hesap türü olarak kabul edilmektedir.

Katılma hesapları, temelde emek-sermaye ortaklığına dayanan hesaplardır. Bu hesaplar yalnızca TL cinsinden değil, altın, paladyum, platin, USD ve EURO cinsinden de açılabilmektedir. Her bir para birimi için farklı birikim havuzları oluşturulmaktadır. Hesapların vade süresi, kişinin tercihiyle göre 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıl olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Vade tarihi geldiğinde, her bir birikim havuzunun kâr zarar hesaplaması yapılmakta, ortaya çıkan bilanço neticesinde müşterinin payına düşen miktar hesabına yansıtılmaktadır.²³⁰ Bu ortaklıkta sermayeyi işleten banka, elde ettiği kârın %80’ini havuza tahsis ederken, %20’sini de kendisine

²²⁸ Mustafa Çakır, *İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri*, Ankara 2021, s. 196.

²²⁹ https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (21.11.2021).

²³⁰ Mustafa Canbaz, *Katılım Bankacılığı*, s. 257; Tunç, s. 197.

kâr olarak almaktadır.²³¹ Ancak bu oranlar hesap açılırken taraflar arasında yeniden düzenlenebilmekte ve %98'e %2 şeklinde paylaşım yapıldığı da bilinmektedir. Müşteri tarafından belirlenen vade tarihi geldiğinde hesaba para ekleme yapılabilmektedir. Netice itibarıyla bu tür hesapların açılmasıyla müşteri ve banka arasında ortaklık ilişkisi doğmaktadır.²³² Mudârebe olarak bilinen emek-sermaye ortaklığıyla ilgili detaylara çalışmanın önceki kısımlarında yer verdiğimizden, tekrara düşmemek adına aynı konuya burada tekrar yer vermeyi uygun görmüyoruz.

Katılma hesapları, kâr edildiği müddetçe getiri sağladığından konvansiyonel bankacılıktaki vadeli hesaplara benzetilmektedir. Bu sistemin arka planında gerçekleşen ticaretin bilinmeyişi, insanların aklında şüpheye sebep olmakta katılma hesapları, konvansiyonel bankacılıktaki vadeli hesaplarla muadil tutulmaktadır. Ancak uzmanlar, finans sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, faaliyet alanları ve yürüttükleri hizmetlerin birbirinden ayrı tutulduğunu zikretmektedir. Bununla birlikte uzmanlar, katılım bankalarının fon yönetimi ile konvansiyonel bankaların fon yönetiminin birbirinden farklı olduğunu bildirmekte ve birbirlerinin faaliyet alanına girmediklerini de bilhassa zikretmektedir.²³³ Kurula bu meseleyle alakalı çeşitli sorular yöneltilmekte ve bu sorulara Kurul tarafından şu şekilde cevap verilmektedir:

“İslam’ın getirmiş olduğu genel finans, iktisat ve ticaret esaslarına aykırı olmamak kaydıyla kâr-zarar ortaklığı adı altında yürütülen kurumsal ya da bireysel ticari işlemlerde ve bu işlemler sonucunda elde edilen kârın katılımcılar arasında paylaşılmasında dinen bir sakınca yoktur. Belirlenen esaslara uygun çalışmaları durumunda katılım bankalarının kâr hesaplarına para yatırmak ve iştirakçilerine vermiş oldukları kâr payını almak caizdir. Kâr payı oranlarının, banka faizlerine yakın veya eşit olması söz konusu işlemi faize dönüştürmez. Ancak İslâm’ın genel muamelat esaslarına uymayan faiz gibi işlemler ise hangi ad altında ve kim tarafından yapılırsa yapılsın caiz değildir.”²³⁴

²³¹ Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık*, s. 58.

²³² Aktepe, *Katılım Finans*, s. 157-164.

²³³ <https://www.youtube.com/watch?v=rPZgLNaiXdM&list=PL42SoXPKe4BYeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=21>. (20.11.2021).

²³⁴ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38287/katilim-bankalarindan-alinan-kar-payinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (16.10.2021).

Kurul, genel olarak İslâm hukukuna uygun olacak şekilde yapılan ticarî muamelelere karşı çıkmamakta aksine teşvik edici bir tavır takınmaktadır. Bu tavrı katılma hesaplarıyla ilgili fetvasında da görmek mümkün olmaktadır. Kurul, ticareti ve ortaklığı esas alarak yapılan bu tür hesaplarda birikim yapılmasında ve buradan verilen kârın alınmasında ya da kullanılmasında bir sakınca görmemektedir. Kurul, bilhassa bu tür hesaplara yatırılan paranın hangi işlemlerde kullanıldığı ve nelere sarf edildiği hususu üzerinde durmuştur. Kurulun burada üzerinde bilhassa durduğu husus paranın İslâmî usullere uygun bir şekilde işletilmesidir.²³⁵ Zaten bu şekilde paranın işletilip akabinde elde edilen kârın da paylaşılması durumunda dinen bir sakınca bulunmamaktadır.

3.4.6. Altın Hesabı

Altın, keşfedildiği günden bugüne kadar değerini korumakta ve insanlar nezdinde güvenilir bir yatırım aracı olarak kabul görülmektedir. Günümüz koşullarında fiziksel altını saklamadaki çeşitli güçlüklerden dolayı, yatırımlarda altın tercihinin gram altın yönünde evrildiği görülmektedir. Bankaların altın sektörüne girmesi ve altın hesabı uygulaması, altın yatırımını daha da kolay ve güvenli bir hale getirmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle, artık mobil uygulamalardan saniyelik işlemlerle altın alım satımı yapılmaktadır. Bununla birlikte yalnızca altın değil gümüş, platin ve paladyum hesapları da açılabilir. Ancak çalışmanın bu kısmında yaygın olarak kullanılması sebebiyle altın hesapları üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda altın ve gümüş ikisi de ribevî mallardan olduklarından, altın için verilecek hüküm gümüş için de geçerli olacaktır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki konvansiyonel bankalarda açılan vadeli hesaplarda altın saklamak bankaya verilen bir borç hükmünde olacağından ve sabit getiri garanti edildiğinden caiz olmamaktadır. Lakin katılım bankalarındaki altın hesapları konvansiyonel bankalardaki hesaplardan farklı değerlendirilmektedir.

²³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=rPZgLNaiXdM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=22>. (20.11.2021);
<https://www.youtube.com/watch?v=cAlkndPHPOE&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=20>. (20.11.2021);
<https://www.youtube.com/watch?v=XL24ms7sWWM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=18>. (20.11.2021).

Katılım bankalarında iki şekilde altın hesabı açılabilmektedir. İlki olan özel cari hesap, hesaptaki altın karşılığında herhangi bir gelir beklenmeyen ve altınların kısmen emanet kısmen borç hükmünde olduğu hesap türüdür. İkincisi ise sahibine gelir getiren katılma hesaplarıdır. Bu hesaplar, kâr zarar ortaklığı olarak kurulur ve hesaptaki altınlar sermaye olarak bankaya verilmekte ve işletildikten sonra elde edilen kâr önceden belirlenen oranlarda taksim edilmektedir.

Katılım bankalarındaki altın hesapları şu şekilde işletilmektedir: Öncelikle banka, piyasadan fiziki altın temin etmekte ve müşterilerinin hesaplarına kaydedilecek şekilde gram haline getirip hazırlamaktadır. Bu altınlar korunaklı merkezlerde muhafaza edilmekte ve bankanın hesabına da kaydedilmektedir. Bankaların bir kısmı bir miktar fiziki altını şubelerinde bulundururken, bir kısmı da bulundurmamaktadır. Burada önemli olan husus, bankanın hesabına kayıtlı olan altın miktarının fiziki karşılığının muhafaza edilen yerde bulunmasıdır. Müşterinin altın satın alması halinde, banka sattığı miktar kadarını müşterinin hesabına kaydetmektedir. Bazı bankalar tarafından müşterinin aldığı altın miktarı belli bir sınıra ulaştınca -örneğin 1 kg altın- müşterinin talebi doğrultusunda fiziki olarak altın teslimatı yapılmaktadır.²³⁶ Genel itibarıyla katılım bankalarındaki altın hesapları bu şekilde işlemektedir.

Yapılan araştırma neticesinde tespit edildiği kadarıyla, Kurulun katılım bankalarındaki altın hesaplarıyla ilgili halka açık, yazılı ve resmî bir fetvasına ulaşamamıştır. Ancak televizyon programlarında uzmanlara yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen cevaplar çerçevesinde, Kurulun bu konudaki görüşü tespit edilmeye çalışılmıştır. “Dini Gündem” adlı televizyon programında Zeki Sayar’a yöneltilen altın hesaplarıyla ilgili soruya aynen şu şekilde cevap verilmiştir:

“Bankalarla yapılan görüşmelerde bize şöyle söylemektedirler: Biz sattığımız altınlar kadar merkez bankasında stokta altınımız bulunmaktadır. Altın sattığımız müşterilerimiz hesaplarını altın olarak kapatmak istedikleri zaman bir veya iki gün müsaade isteyerek altın olarak kapatabiliyoruz... Altının teslim edilememesi durumunda olmayan bir altın satılmış demek olmaktadır. Olmayan altının satımı caiz değildir. Bankalar sattıkları altınları merkez bankasında bloke etmekte ve var olan altını satmakta ve müşteri istediği zaman altın olarak verirse,

²³⁶ Aktepe, *Katılım Finans*, s. 81-83.

bu işlem caizdir. Ancak bir altın hesabı açılıyor ama aslında böyle bir stok, böyle bir altın yok o zaman bu işlem olmayan bir altının satılması kesinlikle caiz değildir.”²³⁷

Farklı zamanlarda Kurula yöneltilen sorulara uzmanların verdiği cevaplar incelendiğinde, genel olarak bankadan alınan altının fiziki karşılığı olup olmadığına bakıldığı görülmektedir. Banka, müşterinin satın aldığı miktardaki altını kendi hesabındaki fiziksel altınla desteklediği sürece ve müşterinin talebi üzerine fiziksel olarak teslim gücü yetirebilirse böyle bir işlem, Kurul tarafından mahzurlu görülmemektedir. Aksi takdirde kayda geçirilen rakamlar fiziki altın karşılığında olmadığına, var olmayan bir şeyin satımı söz konusu olduğundan Kurul bu durumu caiz görmemektedir. Bunun yanı sıra altın, ribevî mallardan olduğundan sarf akdi gereği alım satım sırasında bedellerin peşin olarak tahsil edilmesi gerekmektedir. Altın alımından hemen sonra banka müşterinin hesabına bu miktarı kaydetmekte ve fiziki olarak karşılığını bulundurmak zorundadır. Aksi takdirde bu durum sanal bir alışverişten ibaret olmaktadır.²³⁸ Kurul, bu işlemin caiz olabilmesi için bankanın fiziki altına sahip olması gerektiğini bilhassa belirtmektedir. Ancak bu sahipliğin bizzat bankada bulunması şart görülmemekte, günümüz itibarıyla uygun koşullarda depolanması yeterli görülmektedir. Mevcut katılım bankalarının, merkez bankasında bloke ettiği altınlarının var olduğundan yola çıkarak Kurul, bu işleme caiz demiştir.²³⁹

Kurulun uzmanlarının sorulara verdiği cevaplar, Kurulun altını para olarak kabul ettiğini göstermekte ve bunun bir neticesi olarak Kurul, bu işlemde bedellerin peşin olması gerektiğini özellikle belirtmektedir. Bu işlemde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, altın işlemlerinin sarf akdine konu olması sebebiyle, şubelerde bulunmasa bile depolarda fiziksel altının olmasına dikkat edilmesidir. Bu şartlara riayet edildiği sürece katılım bankalarındaki altın hesabı uygulamasında dinen bir sakınca olmayacağı Kurul tarafından belirtilmiştir.

²³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=6-kCoglu3hc>. (20.11.2021).

²³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=KPXSjJWKdfU>. (20.11.2021).

²³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=63DM9kWFyLk&t=45s>. (20.11.2021).

3.4.7. Teşvik Kredisi

Devletler, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak halkın ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli faaliyetler göstermektedir. Bu faaliyetlerden biri olan teşvik kredisi, “yeni iş kurmak, yatırım yapmak, hayvancılık yaparak geçim sağlamak, dükkân açmak, tarıma yönelik çalışmalarda bulunmak maksadı ile devlet tarafından destek amaçlı sağlanan bir çeşit sübvansiyonel²⁴⁰ kredi”²⁴¹ olarak tanımlanmaktadır.

Devletler, çeşitli sebeplerden dolayı teşvik kredisi vermektedir. Bu sebeplerin ilki, geri kalmış bölgelerde üretime destek verecek faaliyetlerin yapılması hususunda halkı cesaretlendirmektir. Toplumun çeşitli kesimlerinden insanlara gerek fon gerekse mal yardımı yapılarak üretimin artırılması ve ihracatın yükseltilmesi hedeflenmektedir. Halka destek mahiyetindeki fonlar, teşvik programına göre uzun vadeler, vergi muafiyeti, arazi tahsis, ödemesiz dönemler, alım garantisi, indirimler ve hibe şeklinde çeşitlilik arz etmektedir. Bu durumda kişi, kendi ihtiyacına uygun teşvik programlarından yararlanmaktadır. Burada devletin asıl maksadı halka faizli borç vermek değil, üretime katkı sağlamayı hedefleyen kitleye fon temin etmektir.²⁴² Bilhassa ülkemizin geçtiği bu zorlu pandemi sürecinde bu minvaldeki destek paketleri sıklıkla gündeme gelmekte ve bunlarla alakalı olarak Kurula çeşitli sorular yöneltilmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, yapılan araştırma neticesinde tespit edildiği kadarıyla Kurulun bu mesele hakkında yazılı, resmî ve halka açık bir fetvası bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kurulun bu konudaki yaklaşımı, televizyon programlarında bu mesele hakkında soruları cevaplandıran uzmanlar vasıtasıyla tespit edilmeye gayret edilmiştir.

“Merak Ettiklerimiz” adlı programda İdris Bozkurt’un, teşvik kredileriyle ilgili yöneltilen soruya verdiği cevabın yazılı metni şu şekildedir:

“Devletin özellikle şu süreçte dar gelirliye destek mahiyetinde sunmuş oldukları şeyi bir faiz olarak görmemek lazımdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir şey var, bu bir haktır da ihtiyacımız varsa buna başvurmamız lazım. Eğer

²⁴⁰ Devletin kişi ya da kurumlara mal, para veya hizmet biçiminde yaptığı karşılıksız yardımı ifade eder. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sübvansiyon>. (17.11.2021).

²⁴¹ <https://www.kobi-line.com.tr/tesvik-kredisi-nedir-kimlere-verilir>. (17.11.2021).

²⁴² Aktepe, *Katılım Finans*, s. 84.

vicdanımız buna el veriyorsa, daha ihtiyaçlı insanlar varsa ben de bu haktan yararlanayım dememek lazım. Biraz müstağni davranmanın veya isar dediğimiz şey bir başkasını kendimize tercih etmemiz aslında gerçekten İslâmî bir özelliktir. Ben bunu tavsiye ederim. Bütün bunlara rağmen gerçekten mağdur ve muhtacım bunu alamazsam hayatımı sürdürememe durumunda olanlar da çekinmeden bu yardımlardan istifade edebilir...Vatandaşını koruyup kollamak adına ona yardımcı olmak adına vermiş olduğu bağışları gayrı meşru bir ödeme olarak görmemek lazım.”²⁴³

Kurulun, bu fetvasıyla devlet tarafından halka verilen teşvik kredilerini, diğer faizli kredilerden farklı değerlendirdiği görülmektedir. Devletin buradaki amacı faizcilik olmamakta bilakis halka destek olacak faaliyetler yürütmektedir. Esasında bu minvaldeki krediler, devleti ekonomik olarak sıkıntıya düşürmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, kişinin gerçekten ihtiyaç halinde olup olamamasıdır. Kişi, gerçekten ihtiyaç halinde olduğuna kanaat getirirse çekinmeden bu yardımlardan faydalanabilmektedir. Örneğin, tarımsal faaliyetlerde devletin vatandaşını desteklemek adına verdiği krediler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Kurul, devlet tarafından bu şekilde sağlanan fonların geri ödemelerinde zikredilen fazlalığın ismi her ne kadar faiz olarak telakki edilse de bu fazlalığı faiz olarak görmemiş, devletin masrafları olarak değerlendirmiştir.²⁴⁴ Genellikle bu minvaldeki kredilerde geri ödemelerdeki fazlalık enflasyon oranını geçmemektedir. Kurulun, enflasyon oranını faiz olarak görmediği dikkate alındığında bir problem görünmemektedir.

Kurulun bu konudaki yaklaşımını daha iyi anlayabilmek adına bir örneğe daha yer vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Burada değinilen fetvanın bir yansıması da öğrenci kredileriyle ilgili verilen fetvada görülmektedir. Kurul devlet tarafından öğrencilere verilen kredileri, fetvasında şu şekilde değerlendirmektedir:

“İhtiyaç sahibi öğrencilerin Kredi ve Yurtlar Kurumunun vermiş olduğu öğrenci kredilerinden yararlanması caizdir. Hizmet amaçlı verilen bu kredilerden devlet, herhangi bir kâr amacı gütmemekte, yalnızca ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitim ve öğretim giderlerine katkıda bulunmayı gaye edinmektedir. Devlet

²⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=B7BNMCOaxIM>. (20.11.2021).

²⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=U6LBMJ2hwZo&t=2s>. (20.11.2021).

verdiği bu kredileri geri alırken zarara uğramamak için paranın değerinde enflasyon sebebiyle bir düşüş olmuşsa tüketici fiyat endeksine (TÜFE)²⁴⁵ göre alacağı paraya ilave edilmektedir. Şayet paranın değerinde bir düşüş olmamışsa kullanılan kredi miktarı ne kadarsa o kadar parayı tahsil etmektedir. Bu uygulamanın faiz ile bir ilgisi yoktur. Burada yapılan ilave yalnızca enflasyon sebebiyle oluşan kayıp karşılığıdır. Faiz ise akitlerde şart koşulan fazlalığın adıdır. Enflasyon olsun olmasın belli bir miktar para karşılığında önceden belirlenen bir fazlalık, karşılıksız olarak alınmıyorsa bu faizdir. Öğrenim kredisinde ise böyle bir durum söz konusu değildir.”²⁴⁶

Kurulun fetvasında görüldüğü üzere, devlet tarafından öğrencilere destek amaçlı verilen krediler de teşvik kredileri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu minvaldeki kredilerde amaç faiz elde etmek değil, halkın ihtiyacını karşılamaktır. Geri ödemelerde alınan fazlalık ise millî paramızın enflasyon karşısındaki kaybının tazmin edilmesinden ibaret olmaktadır.²⁴⁷ Öğrenci kredi sözleşmelerindeki taahhüt de göz önünde bulundurulduğunda, akit kurulurken herhangi bir fazlalık söz konusu olmamakta ve belirlenen ödeme zamanı geldiğinde hesaplanan tutar üzerinden taksitli bir şekilde ödemeler yapılmaktadır. Kurulun da bahsettiği gibi faizli bir işlem söz konusu olmamakta, devlet enflasyon farkını gözeterek verdiği parayı geri almaktadır.

Kurulun görüşünün yanı sıra İshak Emin Aktepe²⁴⁸, Hayrettin Karaman²⁴⁹ ve Hamdi Döndüren²⁵⁰ tarafından teşvik kredileri faizli kredilerden farklı tutulmakta, devlet tarafından halka bir destek olarak sunulan bu minvaldeki kredilerin alınmasını caiz olarak görmektedirler.

²⁴⁵ Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE): Tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanan değişimi ölçen endekstir. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES. 15.12.2021).

²⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=baKSQziF3kM&t=4s>. (20.11.2021).

²⁴⁷ Bu konuda bk. Ali Muhyiddin Karadâğî, *İslam İktisadına Giriş*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul 2018, s. 264-268.

²⁴⁸ Aktepe, *Katılım Finans*, s. 85.

²⁴⁹ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00123.htm>. (18.10.2021).

²⁵⁰ Hamdi Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul 2014, s. 82-84.

3.4.8. Banka Promosyonları

Yaşadığımız çağın bir gerekliliği olarak insanlar çalıştığının karşılığındaki ücretini bağlı olduğu kurumdan alamamaktadır. Yaygın bir teamül olarak işveren, aracı kurumlar olan bankalar aracılığıyla çalışanlarının ödemelerini yapmaktadır. Bankalar, çeşitli dönemlerde müşterilerine promosyonlar vermektedir.

Şöyle ki promosyon, Fransızca *promotion* kelimesinden gelmekte olup Türkçede “özendirmek” anlamını karşılamaktadır.²⁵¹ Genel olarak promosyon kelimesi, “firmaların potansiyel müşterilerine kendilerini tanıtmak ve ürün pazarlamak amacıyla kullandığı tanıtım aracı”²⁵² olarak tanımlanmaktadır. Bankacılık sektörü kapsamında düşünüldüğünde bankaların, hizmet ve ürünlerini tanıtmak gayesiyle kurumlara yaptıkları kazandırmalar bu çerçeveye kapsamına girmektedir.²⁵³

Bankalar, promosyonlarla rakiplerinden farklı olduğu imajını vermek ve yeni müşterileri cezbetmek için ilgi oluşturmaya çalışmaktadır.²⁵⁴ Şöyle ki bu sistemde işveren, ödemelerini maaş gününden önce bankaya yatırmaktadır. Maaş günü gelene kadar banka, maaşlarla ilgili gerekli işlemleri ve taksimatı yerine getirmektedir. Bununla birlikte, bu süre zarfında banka bu parayı işletmekte ve elde ettiği faiz gelirinden işverene promosyon teklifi sunmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde, bankanın daha çok müşteriye sahip olması onun için bir avantaj olmaktadır.

Herhangi bir iş hayatı olan insanların bir şekilde bankalarla muhatap olması ve banka muameleleriyle karşılaşması kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Dolayısıyla da helal rızık hassasiyeti olan dindar insanlar, bankalar tarafından verilen promosyonların keyfiyetini merak etmekte ve Kurula bununla ilgili sorular yöneltmektedirler. Gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra Kurul bu mesele hakkında resmî, yazılı ve halka açık olarak şu fetvayı yayımlamıştır:

²⁵¹ <https://sozluk.gov.tr>. “Promosyon”. (18.10.2021).

²⁵² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Promosyon>. (18.10.2021).

²⁵³ Ömer Elmas, “Bankacılık Kanunu Açısından Bağış ve Yardımlar ile Promosyonlara İlişkin Değerlendirme”, *Bankacılık Dergisi*, S. 63, 2007, s. 40-50.

²⁵⁴ Gülnihal Tarhan, *Bankacılık Hizmetlerinde Promosyon Uygulamaları ve Muhasebesi*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar Kabataş), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 37.

“Bankaların, kamu veya özel sektörde çalışanlara, çalıştığı kurumlar tarafından maaşlarını kendilerinden almayı tercih etmeleri karşılığında vermiş oldukları promosyonlar, işleyiş bakımından faize tam olarak benzememekle birlikte faiz şüphesinden de tümüyle uzak değildir. Bu itibarla, temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olanların bu parayı kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları yakınları için kullanmamaları; bilakis ihtiyaç sahibi fakirlere vermeleri uygun olur.”²⁵⁵

Kurul, bu meseleyi ele alırken öncelikle promosyonların faiz olup olmadığı üzerinde durmuştur. Kurul, promosyonların mahiyeti itibarıyla faiz tanımının kapsamına girmediğini, dolayısıyla da tam anlamıyla faiz olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmektedir. Faizde borçlanmadan doğan bir borç söz konusu olmakta, ancak promosyonlarda herhangi bir borç ilişkisi söz konusu olmamaktadır. Bu noktada devlet ya da işveren, şahısların parasını emaneten bankaya yatırmakta ve belirlenen tarihlerde müşterinin hesabına geçirilmesi hususunda banka ile anlaşmaktadır. İşveren, söz konusu parayı bankaya belirlenen tarihten birkaç gün öncesinde yatırmakta ve bankanın da bu parayı kullanmasına müsaade etmektedir. Bankalar da bu durumdan daha çok faydalanmak ve rekabet ortamında tercih sebebi olmak için promosyon vermektedir. Bu şekliyle uygulama faizli bir işlem olmamakta ancak banka devletin yatırdığı paranın faiz gelirini promosyon olarak dağıtmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen işlem bünyesinde şüphe barındırdığından, Kurulun meseleye daha ihtiyatlı yaklaştığı görülmekte, şayet kişinin gerçekten bu paraya ihtiyacı varsa kullanmasını, aksi takdirde kullanmayıp ihtiyaçlı kimselere sarf etmesini tavsiye etmektedir.²⁵⁶

Kurulun bu fetvası, faiz konusundaki hassasiyetinin bir göstergesi olmuş ve şüpheli olarak kabul edilen bu durumdan dolayı promosyonların kullanılması şarta bağlanmıştır. Bu fetvanın çıkış noktası, Hz. Peygamberin “*Helâl bellidir; haram da bellidir. İkinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini)*

²⁵⁵ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38184/banka-promosyonu-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (18.10.2021).

²⁵⁶ https://www.youtube.com/watch?v=R_2RIpQL4rE. (20.11.2021).

*korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur...*²⁵⁷ hadisinde belirtilen şüpheli şeylerden uzak durma ilkesi olarak görülmektedir. Kurulun bu konudaki reyini, daha ihtiyatlı bir davranış sergilemek gerektiği yönünde kullandığı görülmektedir.

Kurulun bu fetvası konvansiyonel bankalardaki promosyonlar için verilmiş olup katılım bankaları için bu durum farklılık arz etmektedir. Katılım bankaları, kâra ve zarara katılım felsefesiyle çalışmakta müşterilere ait paralar, ticarete konu edilip meşru yollardan kazanç elde etmektedir. Söz konusu uygulamalar bu şekilde yürütüldüğü takdirde, elde edilen kazancın bir kısmından müşterilerle paylaşılmasında herhangi bir beis görülmemiştir. Kurul bu noktada, paranın kaynağını sorgulayıp bundan sonra alınıp alınmayacağına karar verilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁸ Dolayısıyla da kişiye düşen, bu minvaldeki ek ödemelerde mevzu bahis paranın kaynağını araştırmaktır. Bununla birlikte eski Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı olan Hüseyin Kayapınar promosyonlar hususundan “bana tam faiz gibi gelmiyor” ibaresini kullanarak bu mesele hakkındaki görüşünü belirtmektedir.²⁵⁹

Kurulun görüşünün yanı sıra çağdaş İslâm hukukçuları da promosyonlarla ilgi beyanında bulunmuş lakin görüş birliği sağlanamamıştır. Bu konuyla ilgi görüşler dört başlık atında toplanmıştır. İlk olarak, Hayrettin Karaman ve Faruk Beşer tarafından maaş promosyonları faiz olarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak, maaş promosyonları caiz olarak nitelendirilmekte ve Abdülaziz Bayındır bu görüşü savunmaktadır. Üçüncü olarak ise maaş promosyonları hediye olarak nitelendirilmiş, bankanın gelirinin %50’sinden fazlasının helal olması halinde alınabileceği görüşü, Orhan Çeker tarafından benimsenmiştir. Son görüş ise yukarıda değinilen Kurulun görüşüdür.²⁶⁰

3.4.9. Teminat Mektubu

Bankaların, müşterilerinin faaliyetlerini desteklemek amacıyla çeşitli uygulamaları bulunmakta, teminat mektupları da bu uygulamalardan biri olarak ortaya

²⁵⁷ Müslim, s. 107.

²⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=fIE-VwBoXN4&t=1s>. (20.11.2021).

²⁵⁹ https://www.youtube.com/watch?v=R_2RIpQL4rE&t=1s. (20.11.2021).

²⁶⁰ Memet Zeki Uyanık, “Bankaların Memur, İşçi ve Emeklilere Verdiği Maaş promosyonlarının Fikhî Durumu”, *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, S. 18, 2018, s. 633-650.

çıkılmaktadır. Bankanın teminat mektupları, ilk olarak Bakanlar Kurulu tarafından 1025 sayılı yasaya dayanılarak çıkarılan Kararname ile 1928 yılında Türk hukukuna girmiş bulunmaktadır.²⁶¹

Teminat mektubu, “resmî veya özel kişiye karşı bir işin yapılması için, işi üstlenen lehine bir banka tarafından belli bir miktara kadar paraya bankanın kefil olduğunu gösteren mektup”²⁶² olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımla tekrar edilirse teminat mektubu, “garantörün²⁶³, borçlunun muhataba karşı olan ediminin yerine getirmediği takdirde muhatabın zararının belirli bir vade ve tutara kadar tazmin edileceğini garanti etmek üzere düzenlediği bir garanti sözleşmesi”²⁶⁴ olarak ifade edilmektedir. Teminat mektupları üç taraftan oluşmakta, mektup vererek riski taahhüt eden banka garantör, banka tarafından lehine teminat verilen müşteri lehtar, bankanın kendisine garanti verdiği taraf, muhatap olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁵

Ticarette önemli bir yeri olan ve yaygın bir şekilde kullanılan teminat mektupları hakkında Kurula çeşitli sorular yöneltilmektedir. Bu mesele hakkında Kurulun halka açık, resmî ve yazılı bir fetvasına ya da kararına tesadüf edilememiştir. Bunun yanı sıra televizyon programlarında uzmanlara yöneltilen sorulara verilen cevaplardan ve talebimiz üzerine tarafımıza iletilen malumatlardan yola çıkarak kurulun bu meseleye yaklaşımı tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Söz konusu mesele hakkında “Diyanet’e Soralım” adlı programda, bu konu hakkında yazılı bir soru yöneltilmiştir. İdris Bozkurt’un, yöneltilen soruya verdiği cevabın yazılı metni şu şekildedir:

“Seyirciler çok iyi bileceklerdir ki böyle yüklü miktarda, yüksek miktarda alacakların teminat altına garanti altına alabilmesi için karşı taraf teminat ister.

²⁶¹ Elvan Şafak, *Teminat Mektubu ve Teminat Akreditiflerinin Uluslararası Ticaret Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cemile Gökyayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Ana Bilim Dalı, Ekonomi Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 4.

²⁶² Erdoğan, s. 565;
https://tkbbegitim.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (15.12.2021).

²⁶³ Garantör, güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözetten ve denetleyen (kimse, kuruluş veya devlet), güvenceci. <https://garantor.nedir.org>. (15.12.2021).

²⁶⁴ Şafak, s. 5.

²⁶⁵ Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık*, s. 156.

Teminatı veren bazen kişi, kurum olabileceği gibi daha çok bankalardan teminat mektubu alırlar. Teminat mektubunu da banka ne olabilir, bunu bir vekaleten onun neyini borcunu üstleneceği için onun karşılığı bankada varsa haliyle ona bir vekalet vereceği için bunun karşılığında bir ücret tahsil edebilir, ücret isteyebilir. İslam iktisatçıları bunu tartışmışlar ve bu vekalet ücretlerinin bugün gerçekten çeşitli platformlarda İslâm fakihleri tarafından değerlendirilen bir konu... Ama genel bir şeyi söyleyeyim özellikle kefalet kısmı... yani böyle bir karşılık yok da banka bunu kefil olarak üstleniyor, yani teminat mektubunu bir kefil edasıyla veriyor, bunun karşılığında ücret alıyorsa bu biraz sıkıntılı. Ama gerçek şey olması lazım... kefalet mektubu karşılığında alının ücret, ama kâhır ekseriyet, cumhur fukahâya göre caizdir. Bazı tereddütler özellikle kefalet bahsinde olmakla birlikte...²⁶⁶

Kurul, teminat mektupları hususunda iki türlü yaklaşımdan bahsetmektedir. İlk olarak, borçlunun taahhüdünü yerine getiremediği takdirde, kendi adına belli bir miktar tazminat ödemek üzere üçüncü bir şahsa vekâlet verilmesidir. İkinci olarak ise üçüncü şahıs olan bankanın ödemesi gereken teminata kefil olmasıdır. Öncelikle bankanın kefil olması durumunda, kefalet hükümleri geçerli olacağından bankanın kefaletten ücret talep etmesi cumhur fukahâya göre caiz görülmemektedir. Ancak bankanın vekil olduğu durumda, vekâlet ücreti alınması ve ödenmesinin caiz olacağı Kurul tarafından belirtilmektedir. Ayrıca Kurul, tahsil edilecek ücreti örf ve teamüle göre bir de bunun yanı sıra masraflar, külfet, risk gibi unsurlar da göz önünde bulundurularak belirlenmesine karar vermiştir. Burada değinilen fetva, tarafımıza iletilen dokümanlar içerisinde yer alan 23.02.1995 tarihinde verilen teminat mektubu ile ilgili kararın özet metnidir.

Söz konusu kararın yanı sıra, yukarıda değinilen İdris Bozkurt'un bu meseleye yaklaşımında, kefalet²⁶⁷ olarak verilen teminat mektubunun da bazı tereddütlerle birlikte caiz olarak kabul edildiği tespit edilmektedir. Bu noktada iki fetva arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. 05.04.2019 tarihinde televizyon programında verilen fetva ile kurulun söz konusu fetvada değişikliğe gittiği görülmektedir. Ancak

²⁶⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=W3mE-W5sNHw>. (20.11.2021).

²⁶⁷ Bu konuda bk. H. Yunus Apaydın, "Kefalet", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 168-177.

televizyon programında verilen cevapta bazı tereddütler olduğu belirtilmekte, lakin tereddütlerin nasıl giderileceğine dair herhangi bir malumata yer verilmediği görülmektedir. Söz konusu fetvanın daha açık ifade edilmesi kurulun kararının insanlara daha doğru bir şekilde ulaşmasını kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

3.4.10. Kredi Kartı

Tarih boyunca para birimleri değiştiği gibi ödeme yöntemleri de değişmektedir. Kredi kartı, mazisi 1950’li yıllara dayanan bir ödeme aracı olarak, sağladığı kolaylıklar ve avantajlardan dolayı insanlar nezdinde tercih sebebidir. Bilhassa e-ticaretin yaygınlaşması ve genellikle ödemelerde kredi kartının tercih edilmesi, insanları kart kullanmaya teşvik eden nedenlerden biri olarak sayılabilmektedir.

Öncelikle kredi kartı işlemlerini aşama aşama değerlendirecek olursak, Kurulun temas ettiği ilk nokta, konvansiyonel banklarda kredi kartı sözleşmelerindeki, ödemelerde gecikme halinde uygulanacak faiz şartıdır. Kurul, kredi kartı sözleşmesindeki faiz şartını, bütünüyle akdi batıl kılan bir unsur olarak görmemiş, Hanefî ulamasının akitlerdeki fesatın yerleşmeden kaldırılması durumunda akdin sahih olduğu görüşünü benimsemiştir. Bununla birlikte kartın ödemelerinin zamanında yapılması durumunda fesat akde yerleşmeyeceğinden akit sahih olmakta, ancak bu koşulla konvansiyonel bankaların kredi kartlarının kullanılmasına cevaz verilmektedir. Kurul, her ne kadar Hanefilerin görüşünü benimseyerek ödemeleri vaktinde yapmak şatiyla bu meseleye cevaz vermiş olsa da katılım bankalarının çıkarmış olduğu kredi kartlarının kullanılmasını tavsiye etmiştir.

Kredi kartı kullanımıyla ilgili bir diğer husus, nakit avans çekimi meselesidir. Kurul bu hususta, çekilen nakit avans miktarı ile geri ödenen tutarın aynı olması gerektiğini bilhassa belirtmektedir. Aksi takdirde aradaki ödenen fazlalık faiz olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla da caiz görülmemektedir. Bunun yanı sıra bankaların ATM ücreti adı altında talep ettiği sabit ücretler faiz kapsamının dışında tutulmaktadır. Ancak dosya masrafı ya da para çekme ücreti adı altında herhangi bir örtülü faiz talebinde bulunması durumunda bu caiz olarak görülmemekte ve nakit avans çekimlerinde bu noktalara dikkat edilmektedir.

Bununla birlikte Kurul, bankaların genellikle yıllık olarak talep ettiği üyelik kart ücretlerini, kartın masrafları olarak değerlendirmiş ve bu ücretlerin faiz olmadığını belirtmiştir.

Katılım bankacılığında geliştirilen enstrümanların içerisinde kredi kartları da bulunmaktadır. Bu kartların bir kısmında taksitlendirme işlemi yapılmamakta ancak bankalar müşterilerin taksitli ihtiyacını karşılamak üzere murâbaha kart hizmeti sunmaktadır. Murâbaha kart uygulamasında da yine murâbahanın hükümleri geçerli olduğu takdirde muamelenin caiz olacağı Kurul tarafından dile getirilmektedir.²⁶⁸ Bununla birlikte Kurul, kredi kartı ile peşin ödemelerden sonra bir mesaj vasıtasıyla bankanın ödemeyi taksitlendirme yoluna gitmesini, paranın satışı olarak değerlendirmekte ve bu durumu uygun görmemektedir. Bu işlemde borç zimmete geçmiş kabul edilmekte ve hüküm buna göre verilmektedir. Ancak burada bir hususa değinmek gerekir ki katılım bankalarındaki kredi kartları, vekâlet sistemi doğrultusunda işlemektedir. Fakat Kurulun, bu ayrıma gitmediği görülmekte ve söz konusu taksitlendirme işleminde iki banka türü birlikte değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu taksitlendirme işlemi ödeme yapıldıktan sonra olabileceği gibi öncesinde ya da alışveriş esnasında da olabilmektedir. Kurulun fetvalarında bu detayları zikretmediği görülmektedir.

Kredi kartları, ödemelerde alternatif bir yöntem olarak hayatımıza girmiş ve zamanla birçok insanın tercih ettiği ödeme yöntemi halini almıştır. İnsanlar arasında kredi kartı kullanımının yaygın hale gelmesiyle birlikte dinî hassasiyete sahip olan insanlar, kredi kartı işlemlerinin fikhî boyutunu merak etmişler ve Kurula çeşitli sorular yöneltmişlerdir.

Kurula yöneltilen sorular ve bunlara verilen cevaplar şu şekilde zikredilebilir: “Kredi kartı ile yapılan alışverişlerde bankanın yaptığı hizmet karşılığında iş yeri sahiplerinden komisyon almasının faiz olup olmayacağı” sorusuna, Kurul tarafından yazılı, resmî ve halka açık olarak şu şekilde cevap verilmiştir:

“Bir iş veya bir hizmet ya da mal karşılığında alınan bedel helaldir.

Bankalar verdikleri kredi kartlarıyla bir hizmet sunmaktadırlar. Dolayısıyla kredi

²⁶⁸ https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021).

kartı ile yapılan alışverişlerde, bankanın verdiği hizmet karşılığında anlaşma gereği iş yeri sahiplerinden komisyon adı altında almış olduğu ücret, faiz olarak değerlendirilemez.”²⁶⁹

Kurula yöneltilen “kredi kartı ile yapılan taksitli alışverişlerde peşin fiyata göre bir miktar fazla ücret ödenmesi caiz olup olmadığı” sorusuna Kurul, yazılı, resmî ve halka açık olarak şu şekilde cevap vermiştir:

“Bir malı peşin olarak satmak caiz olduğu gibi, vadeli ya da taksitle satmak da caizdir. Peşin veya çeşitli vadelere göre taksitlendirilerek satışa sunulan bir malın, değişik alternatifleri gözden geçirdikten sonra bunların birini tercih edip, akdi onun üzerine kurmak suretiyle vadeli veya taksitli olarak satımında dinen bir sakınca yoktur. Alışverişte önemli olan, pazarlığın bittiği sırada satış bedelinin belirlenip akdin bu bedel üzerinden kesinlik kazanmış olmasıdır. Bu şartlara uymak kaydı ile veresiye alışveriş fiyatının peşine göre daha fazla olmasında bir sakınca yoktur. Ancak akit bittikten sonra banka ya da finans kuruluşları gibi üçüncü şahıslar tarafından zimmetteki peşin borcun vadeli olarak yeniden yapılandırılması faizli işlem sayılacağından caiz değildir.”²⁷⁰

Kurula yöneltilen “kredi kartı veya bankamatik kartı ile yapılan alışverişlerde verilen hediye puanları kullanmanın hükme” ile ilgili soruya Kurul, yazılı, resmî ve halka açık olarak şu şekilde cevap vermiştir:

“Banka kartlarıyla yapılan alışverişlerde biriken puanların kullanılması, bu puanları veren kurumun kazancının dinen helal olup olmamasına bağlıdır. Buna göre kazancının çoğu helal olan kurumların verdiği hediye puanları kullanmak caiz iken, kazancının çoğu haram olan kurumların verdiği hediye puanları kullanmak caiz değildir.”²⁷¹

²⁶⁹ https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021);
<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/962/kredi-karti-ile-yapilan-alisverislerde-bankanin-yaptigi-hizmet-karsiliginda-is-yeri-sahiplerinden-komisyon-almasi-faiz-olur-mu?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>. (17.10.2021)

²⁷⁰ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/965/kredi-karti-ile-yapilan-taksitli-alisverislerde-pesin-fiyata-gore-bir-miktar-fazla-ucret-odenmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>. (17.10.2021);
https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021).

²⁷¹ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38634/alisveris-karsiliginda-firmalar-tarafindan-verilen-hediye-puani-kullanmak-caiz-midir->

Buraya kadar zikredilen malumatlardan yola çıkarak şunlar söylenebilir ki: Kurul kredi kartı kullanımı hususunda genel olarak ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak fetvalarda da görüldüğü üzere kredi kartı ya da banka kartı ile ilgili işlemlerin her türlü bu yaklaşımın kapsamına girmemektedir. Bilhassa nakit avans gibi işlemlerinin faiz hassasiyetinden dolayı uygun karşılanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yine para puan meselesinde de puanı veren kurumun kazancının çoğunluğunun helal ya da haram olması meselesi göz önünde bulundurularak karar verildiği görülmektedir. Ancak kredi kartı işlemlerinin farklı detaylarına ve fetvalara tesadüf edilememiştir. Örneğin, pos cihazı kullanımı hususunda Kurulun yazılı ya da video şeklindeki fetvalarına rastlanmamaktadır. Yine bunun yanı sıra Kurul, enflasyon oranını faiz olarak telakki etmediği halde, nakit avans çekimlerinde enflasyonun altındaki fazlalıklar hususunda herhangi bir fetvaya ulaşamamıştır.

Bununla birlikte, her ne kadar kredi kartı uygulaması çağdaş bir mesele olsa da netice itibarıyla banka ile yapılan akitleşmenin bir sonucu olduğundan, Kurulun burada klasik dönem fukahâsının görüşlerine başvurduğu görülmektedir.

3.4.11. Bireysel Emeklilik

İslâm dini, birçok hususta orta yol üzere olmayı öğütlediği gibi insanların ihtiyaçlarını karşılarken de yine orta yol üzere olmayı tavsiye etmektedir.²⁷² Kur'ân-Kerîm'de birçok ayette israf konusuna değinilmekte, böylelikle insanlar israftan sakındırılmaktadır.²⁷³ Bununla birlikte İslâm, Müslümanları israf etmeme hususunda uyarırken, aynı zamanda tasarruflu ve itidal üzere olmaya yönlendirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde insanlar, çeşitli şekillerde birikimlerini yaparak hayatlarının ilerleyen dönemlerinde ekonomik özgürlüklerini sürdürebilmek için kendilerini güvence altına almak istemektedirler. Günümüzde ise devlet eliyle yapılan sigortalar bulunmakta ve resmî olarak bir kurumda çalışan kişilerin sigortaları işveren tarafından yapılmaktadır. Bunun yanı sıra son zamanlarda katılım bankalarının da

?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d (22.10.2021); https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021).

²⁷² el-Furkan 25/67.

²⁷³ el-A'râf 7/31; en-Nisâ 4/6; el-En'âm 8/141.

uygulamasıyla daha da bilinir hale gelen diğer bir alternatif ise Bireysel Emeklilik Sistemi'dir.

Bireysel Emeklilik Sistemi, her bir katılımcının adına ayrı hesaplarda takip edilen ve bireylerin şahsi birikimleri oranında gelir getiren, devlet tarafından denetlenip tamamen özel şirketler tarafından da gönüllü katılıma dayanan ve yaşlılık döneminde gelir sağlamaya yönelik emeklilik sistemidir.²⁷⁴ Bu sistem, kişilerin emekliliğe dönük tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi, emeklilik dönemi boyunca ek gelir elde etmek, ekonomiye uzun süreli kaynak oluşturmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla devlet tarafından oluşturulmuş bir sistemdir.²⁷⁵ Bireysel Emeklilik Sistemi, "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" ile 27 Ekim 2003 tarihinde fiilen uygulamaya girmiştir.²⁷⁶

Bireysel Emeklilik Sistemine giriş, herhangi bir emeklilik şirketi ile fiil ehliyetine sahip 18 yaşını doldurmuş birey arasındaki sözleşmeyle yapılmaktadır. Ancak yeni yapılan düzenlemelerle artık sistem 18 yaş altı çocuklar için açılmış olup ve ebeveynler istediği yaştan itibaren çocukları için yatırım yapabilmektedir. Söz konusu sistemde açılan hesap ebeveynler tarafından kapatılamamakta, çocuk 18 yaşına geldiğinde hesabın kontrolünü üstlenmektedir. Söz konusu sisteme dahil olan birey, fon dağılımını kendisi belirlemekte, istediği zaman tabi olduğu fon sistemini değiştirebilmektedir. Prosedür icabı gerekli evraklar imzalandıktan sonra bireyin 60 gün içinde cayma hakkı bulunmaktadır. Ödemeler kişinin tercihinine göre belirlenmekte olup genellikle aylık olarak tahsil edilmektedir. Yine aynı şekilde katkı paylarının miktarı ve ödeme zamanları da birey tarafından belirlenmektedir. Bireylerin iki yılda bir şirket değiştirme hakları bulunmaktadır. Sistem içerisinde başlangıçtan itibaren on yıl kalma zorunluluğu ve 56 yaş doldurma şartı bulunmaktadır. Bu süre zarfı dolduğunda, birey biriken parayı toplu olarak alabileceği gibi belirlediği oranlarda aylık, üç aylık, altı aylık olarak da alabilmektedir. Bu sistemde 10 yıl süreyi ve 56 yaş

²⁷⁴ Bayram Kaya, *Katılım Banlarında Bireysel Emeklilik Sistemi ve İşleyişi*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. C. Yiğit Özbek), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 53.

²⁷⁵ R.G. 07.04.2021/ 24366.

²⁷⁶ Bayram Kaya, s. 37.

doldurmadan yatırılan meblağ geri talep edildiğinde 3-6 yıl arasında devletin verdiği katkının %15'i, 6-10 yıl arasında %35'i, 10 yıl üzeri ise %60'ını almaya hak kazanılmış olmaktadır.²⁷⁷ 10 yıllık süreyi ve 56 yaşını dolduran birey devlet katkısını %100 oranında almaktadır. Devletin bu sisteme katkısı %25 oranında olmakta, bu miktar hiçbir durumda rehine, hacze ya da iflas masasına alınması söz konusu olmamaktadır.²⁷⁸

Katılım bankalarının, sigorta şirketleriyle iş birliği halinde sunduğu hizmet kapsamında açılan emeklilik hesapları, bu bankaların diğer fon toplama yöntemlerinde olduğu gibi faizsizlik esasına göre işletilmektedir. Katılım bankaları; gelire endeksli senetler, kira sertifikaları, katılım endeksi, altın yatırım fonu, hisse senetleri, katılma hesapları gibi faizsiz enstrümanlarla emeklilik sistemine yatırılan fonu değerlendirmektedir.²⁷⁹ Netice itibarıyla Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Türkiye'de ilk çıktığı günden itibaren hızlı bir ilerleme kaydettiği görülmektedir.²⁸⁰ Genel itibarıyla değinmeye çalıştığımız Bireysel Emeklilik Sistemi bu şekilde gerçekleştirilmektedir.

Bu şekilde bir sistemle gelecek yıllarda insanların refahını sağlayacak emeklilik sistemi ile alakalı olarak Kurula çeşitli sorular yöneltilmektedir. Kurul ise bu konuda resmî, yazılı ve halka açık olarak şu fetvayı yayımlamıştır:

“Ülkemizde önceki yıllarda isteğe bağlı olarak tesis edilen bireysel emeklilik uygulaması, 2017 yılı başından itibaren, 45 yaş altındaki çalışanların tamamı için zorunlu hale getirilmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre işveren, çalışanını Hazine Müsteşarlığı'na uygun görülen bir şirketin sunacağı emeklilik planına dâhil edecek ve kazancının belli bir yüzdesini, bireysel emeklilik sistemine aktaracaktır. Sistemin amacı ülkede tasarrufu teşvik etmek ve çalışanların emeklilik döneminde refahlarının artmasını sağlamaktır. Çalışanı otomatik olarak sisteme katan bu kanunî düzenleme ayrıca, kişilere sistemden

²⁷⁷ Selamet Yazıcı, *Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması*, (Danışman: Prof. Dr. Ercan Bayazıtlı), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015, s. 82-102.

²⁷⁸ Bayram Kaya, s. 58-59.

²⁷⁹ Bayram Kaya, s. 62.

²⁸⁰ Sudi Apak-Kamer Hagop Taşçıyan, “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişmesi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, S. 2, Aralık 2010, s. 121-129.

çıkma hakkı da tanımaktadır. Dini açıdan devletin vatandaşlarına yönelik tasarrufu, onların menfaatleri doğrultusunda olmalıdır. Bu kural “Raiyye, yani tebe’a üzerine tasarruf maslahata menuttur.” (Mecelle md. 59) şeklinde bir genel ilkeye de bağlanmıştır. Buna göre devlet, vatandaşlarının ya da ülkenin menfaatlerini gözeterek böyle bir uygulama yapabilir. Zorunlu olsun isteğe bağlı olsun emeklilik sistemine dâhil olanlara devlet kendiliğinden belli oranlarda katkı yapabilir. Bireysel emeklilik sisteminin dinî açıdan en önemli ve hassas noktası, birikimlerin nerede ve hangi şartlarda değerlendirileceğidir. Kazancın helal olması, bunun kaynağının ve yönteminin dinen meşru olmasına bağlıdır. Bu sebeple işverenin, birikimlerin değerlendirilmesi hususunda İslam’ın haram saydığı alan ve işlemlerden uzak durması gerekir. Çalışanların, birikimlerinin kendi inanç ve değerlerine göre işletilmesini beklemeleri doğal haklarıdır. Bu bağlamda dini duyarlılığa sahip çalışanlar, birikimlerinin meşru alanda değerlendirilmesini talep etmelidirler. Şu halde bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, birikimlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caizdir; aksi halde ise caiz değildir.”²⁸¹ “Kâr payı esasına dayalı olarak çalışan bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, yatırılan primlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caizdir. Aksi takdirde caiz değildir.”²⁸²

Öncelikle belirtmek gerekir ki Kurul, bu emeklilik sistemi içerisinde devletin verdiği desteği faiz olarak değerlendirmemiştir. Devlet tarafından yapılan bu uygulama, halkın menfaati gözetilerek yapıldığından Kurul tarafından bu minvaldeki muamelelerde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Teşvik kredisi uygulamasında olduğu gibi hem devletin hem halkın menfaati gözetilmiştir. Ancak Kurulun burada üzerinde ısrarla durduğu husus, katılma hesaplarında olduğu gibi paranın dinen helal olan alanlarda nemalandırılmasıdır. Kurul, emeklilik sistemine yatırılan paraların helal alanlarda kullanılması halinde bu muamelede herhangi bir sakınca görmemiştir. Ancak

²⁸¹ <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38195/zorunlu-bireysel-emeklilik-sistemi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (23.10.2021).

²⁸² <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/966/bireysel-emeklilik-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>. (25.10.2021).

bunun aksi bir durum söz konusu olduğunda bu işlem fetvanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Bunun yanı sıra bu minvaldeki sistemlerde biriktirilen paraların zekâtı hususunda “Diyanet’e Soralım” adlı programda kendisine yöneltilen soruya, Fatih Mehmet Aydın’ın verdiği cevabın yazılı metne dönüştürülmüş hali şu şekildedir:

“Bireysel emeklilik, bundan üç dört sene önce 45 yaş altına... Devletimiz herkesi BES’e mecbur kıldı ama bir müddet sonra ayrılmaya izin verdi. Yani isteyen bireysel emeklilik fonundan ayrılabilir. İkincisi işte bir yerle anlaştı bir kurul ile 10 sene boyunca yatıracak. İsteddiği zamanda ayrılabilir. 10 seneyi beklemesine emekli olmasına da gerek yoktur. Dilediği zaman çıkar sadece devletin vaat ettiği %25’lik teşviki alamamış olur. Yatırdığı parasını istediği zaman alabilir. Bu teknik bilgiyi verdikten sonra BES’le ilgili zekât kısmına gelirsek. Biz bireysel emeklilik fonunu şöyle değerlendiriyoruz: Bir kimse kendi kendine evinde tasarruf yapıyor. Bir tane kumbarası var kumbaranın içine para koyuyor, yastığının altına altın alıp atıyor. Bireysel emeklilik de öyledir. Bir kurum diyor ki yastığının altına koyma getir benim kasama koy, burada nemalansın. Daha sonra istediğin zaman alabilirsin. 10 yıl beklersen devlet sana %25 ek hibe buluncak. O zaman istersen hepsini birlikte alırsın, istersen emekli maaşı gibi alırsın. Bu şekilde bizim bir tasarrufumuzdur. Yani bize ait bir paradır. Cebimizdeki gibi bir paradır. Ta ki oluştuğu her dönem yani ne zaman nisap miktarını geçmişse, diğer mallarımızla birlikte... toplamı ne zaman nisap miktarına ulaşır ve ulaştıktan sonra üzerinden bir yıl geçerse o tarihten itibaren zekâtının verilmesi gerekir. Şu anda verilmemişse geriye yönelik verilmesi gerekir.”²⁸³

Bahsedilen fetvada görülmektedir ki Kurul, sisteme dahil edilen parayı kişinin sahip olduğu diğer paraları gibi değerlendirmektedir. Bireysel emeklilik sisteminde biriken paraya istenilen zamanda hükmedilmesi mümkün olduğundan, Kurul değerlendirmesini buna göre yapmıştır. Ancak kişinin diğer birikimlerinde paraya hükmetme durumuna göre fetva verilmektedir.

²⁸³ <https://www.youtube.com/watch?v=A6NSzByrF6Q>. (20.12.2021).

3.4.12. Borsa

İnsanlar, yaşadıkları dönemin şartları çerçevesinde çeşitli finansal enstrümanlar kullanarak paralarının değerini korumakta ya da yatırım yapmaktadırlar. Değişen zamanla birlikte insanların yatırım araçları da değişmektedir. İçinde bulunduğumuz bu dönemde ise birçok insan, paralarını borsada değerlendirmektedir. Borsa, alıcıyla satıcıyı buluşturan bir platform olarak insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir uygulama olarak işlevini sürdürmektedir.

Borsa kelimesinin kökeni hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu kelimenin, Yunancada “deri” anlamına geldiği yahut Fransızcada “kese” anlamına gelen “bourse” kelimesinden türediği ifade edilmektedir.²⁸⁴ Arapçada "بورصة" olarak ifade edilen bu kavram, “menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasa”²⁸⁵, “değerli kâğıt ve tahvil alışverişiyle uğraşanların alım satım ve değişim amacıyla devlet denetimi altında iş yaptıkları yer”²⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Borsa kelimesinin, pratikte yer alıp yaygınlaşması on üçüncü yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Birkaç tüccarın “Hotel Des Bourses” isimli handa buluşarak, malları henüz limana ulaşmadan numuneler üzerinden alım satım yapmalarıyla, malların belirli kurallar çerçevesinde ticaretinin yapıldığı yerler borsa olarak isimlendirilmiştir.²⁸⁷ Modern anlamdaki ilk borsa ise Belçika’nın Anvers şehrinde 1487 yılında kurulmuş olup bunu takiben Fransa’nın Lyon şehrinde ikinci borsa tesis edilmiştir.²⁸⁸

Ülkemizde ise ilk borsa faaliyetleri, Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, sanayi devrimini takip edememesinin sonucunda ekonomik faaliyetlerden uzak kalmış, devletin iç ve dış borçlanmaları sebebiyle de

²⁸⁴ Halil Ömer Furkan Bodur, *Borsa Endeksi Belirleyicileri: Bist 100 Endeksi Örneği*, (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yunus Özcan), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, Sermaye Piyasası Ana Bilim Dalı, Sermaye Piyasası Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 4.

²⁸⁵ Erdoğan, s. 61.

²⁸⁶ <https://www.sozluk.gov.tr/>. “Borsa”. (26.10.2021).

²⁸⁷ Bodur, s. 4-5.

²⁸⁸ Esra Pekacar, *Osmanlı Devleti’nde Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası’nda Esham Tahvilat Borsasına Geçiş*, (Danışman: Prof. Dr. Hale Şıvgın), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 37.

tahvil ve eshamlar²⁸⁹ piyasaya sürmüştür. 12 Kasım 1873'te ise "Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi" ilk Türk borsa tüzüğü olarak yürürlüğe girmiş ve 1873 yılında "Dersaadet Tahvilat Borsası" İstanbul'da kurulmuştur.²⁹⁰ Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde ise birçok değişiklik ve düzenleme neticesinde Borsa İstanbul, 6362 sayılı "Sermaye Piyasası Kanunu" ile 30 Aralık 2012 tarihinde resmî gazetede yayımlanarak resmen kurulmuştur.²⁹¹

Borsa; döviz borsası, altın borsası, ticaret borsası, opsiyon borsası, menkul kıymetler borsası, vadeli işlemler borsası olmak üzere çeşitli türlere ayrılmaktadır. Türkiye'de ise Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından kurulmasına izin verilen menkul kıymetler borsası, KOBİ borsası, kambiyo ve kıymetli maden borsası, opsiyon ve vadeli işlem borsaları faaliyet göstermektedir.²⁹²

Borsada herhangi bir işlem yapabilmek için aracı kurumlara başvurulmakta ve hesap açılmaktadır. Bu kurumlar bankalar olabileceği gibi şirketler de olabilmektedir. Söz konusu kurumlardan birinden açılan yatırım hesabı ile borsada işlem yapabilmek hakkı elde edilmektedir. Günümüzde mobil uygulamalar vasıtasıyla kolay bir şekilde hisse senedi alıp satmak mümkün olmaktadır. Bu işlemlerin kolaylıkla yapılabilmesi, insanlar arasında borsanın yaygınlaşmasında önemli bir etken olmaktadır. Halk arasında da gün geçtikçe yaygınlaşan borsa işlemleri hususunda Kurula çeşitli sorular yöneltilmektedir. Yapılan araştırma neticesinde, Kurul'un borsada açığa satışla ilgili resmî, yazılı ve halka açık fetvası bulunmakta lakin hisse senedi işlemleri ve borsada yapılan diğer işlemlerle ilgili resmî, yazılı ve halka açık bir fetvasına tesadüf edilememektedir. Kurulun uzmanlarına, televizyon programlarında yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardan yola çıkarak Kurulun bu konudaki görüşü tespit edilmeye çalışılacaktır.

²⁸⁹ Pay ve hisse anlamına gelen sehm kelimesinin çoğuludur. Mehmet Genç, "Esham", *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 376-380.

²⁹⁰ Pekacar, s. 42.

²⁹¹ Bodur, s. 9-13.

²⁹² Bodur, s. 5.

Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinden olan Rıfat Oral'ın, "Diyanet'e Soralım" adlı programda "Borsadan hisse almak caiz midir?" şeklinde kendisine yöneltilen soruya verdiği cevap şu şekildedir:

"Borsa menkul kıymetlerin satıldığı, hisse senetlerinin satıldığı yerler. Burada faizli işlem yapan şirketler ya da İslâm'a uygun olmayan işler yapan şirketlerin hisse senetlerini almak tabi doğru değildir. Ama helal iş yapan helal sermayesi olan şirketlerin hisse senetleri alınabilir, onlara ortak olunabilir. Bono ve benzeri şeylerde faiz olduğu için onları da almak doğru değil ve İslâm'a uygun değildir."²⁹³

Farklı bir programda Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı olan İdris Bozkurt'a, "Fıkıh TV" adlı televizyon programında yöneltilen "Borsadan hisse sendi alıp satmak caiz midir, bu hisse senedini aldığımız firmaların kriterleri ne olmalıdır?" şeklindeki soruya verdiği cevabın yazılı metni şu şekildedir:

"Bir şeyden hisse senedi almak aslında o organizasyona ortaklığınızı ifade eder. Peki organizasyonun ne olduğunu, hangi işlevi sürdürdüğü ve faaliyetlerinin ne olduğunu bilmemiz gerekiyor. Düşün, dinî hassasiyetleri olan insanlarız; eğer ben bu organizasyonda ortaklığın ona, oradaki iş ve işlemlere ortaklığımı gösteriyorsa hissem oranında ben neyim orada, yapılan icraatlardan da hissem oranında mesulüm. Benim değerlerim ile örtüşüyorsa eyvallah; bundan mesrur ve memnun olurum ve benim değerlerimle örtüşmeyen faaliyetlerden de vebal altında mesuliyet altında olurum. Bunun kazancını düşünün bir de peki değerlerime uygunsa İslâm'ın öngördüğü kurallar çerçevesinde orada bir organizasyon ve faaliyetler var bu faaliyetler bu tür ticarî organizasyon sonucunda elde edilen bu kazanç varsa o kazanç benim için helal olur. Aksi takdirde ne olmaz, kazancım da helal olmaz. Onun için hangi şirketin hisse senedini aldığımızı incelenmemiz lazım, kriterlerimize uyup uymadığını tetkik edip tespit edip ona göre girişimde bulunmamız lazım."²⁹⁴

Kurulun bu fetvaları, borsada hisse senedi alım satımlarını genel itibarıyla caiz olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Ancak Kurul, bu hususta borsada yapılan işlemlerde dinî hassasiyetlerin gözetilmesi ve borsadaki her işlemin yapılmaması

²⁹³ <https://www.youtube.com/watch?v=vgrdZhP46F0>. (20.11.2021).

²⁹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=KtAWIFN4LdQ&t=18s>. (20.11.2021).

gerektiğini belirtmektedir. Borsada birçok işlem yapılabilen ve Kurul, dinî hassasiyete sahip insanlara, yaptıkları işlemlerde seçici davranmalarını tavsiye etmektedir. Aynı zamanda Kurul, hisse senedi alan bireylerin o şirkete ortak olduğunu belirtmekte, dolayısıyla da ilkesel olarak bu alım satımlarda bir problem görmemektedir. Bununla birlikte bu ortaklığın bir neticesi olarak yapılan işlemlerden bireylerin de mesul olduğunu zikretmektedir. Bu sebepten dolayı hangi şirketlerin hisse senedinin alınacağı önem arz etmekte, Kurul dinen helal kabul edilen yollardan kazanç sağlayan şirketlerin hisse senedinin alınması halinde bu alım satımların caiz olacağını belirtmektedir. Aksi takdirde Kurul, borsada yapılan hisse senedi alım satım işlemleri caiz olmayacağını zikretmektedir. Borsa işlemleri ve hisse senedi alım satımlarında dikkat edilmesi gereken hususlar, Kurul tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

- Her şirketin hisse senedi ve her hisse senedi alınmamalıdır.
- Borsada her türlü (açığa satış, vadeli işlemler, türev işlemler vs.) işlem yapılmamalıdır.
- İslâmî ilkelere ters düşen faaliyetler içinde olduğu bilinen şirketlerin hisse senetleri alınmamalıdır.
- Alkol ürünleri, uyuşturucu maddeler, kumar faaliyetleri, faizli bankacılık, sigortacılık işlemleri, ahlaka aykırı yayıncılık faaliyetler, İslâmî değerlere aykırı eğlence faaliyetleri, insan sağlığına zararlı faaliyetler içerisinde olan şirketlerin hisse senetleri alınmamalıdır.²⁹⁵

Kurul tarafından sınırları belirlenen borsa işlemleri, ancak bu sınırlara riayet edildiği takdirde caiz olarak değerlendirilmektedir. Burada ısrarla üzerinde durulan husus gelirin helal yollardan elde edilmesidir. İslâm dininin kazanç konusunda ön gördüğü bu temel kaide, borsa işlemlerinde de geçerliliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra fetvada hisse senetlerinin helal organizasyonlara ait olması gerektiği belirtilirken, katılım endekslerine değinilmediği görülmektedir.

Burada bir hususa daha değinmek faydalı olacaktır. Son zamanlarda İslâmî finans fikrinin gelişmesiyle birlikte, dinî hassasiyete sahip bireylerin borsada hangi

²⁹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=I5U7MnC6j-Y>. (20.11.2021).

hisse senetlerine yatırım yapabileceği sorusu gündeme gelmektedir. İşte tam bu ihtiyaca binaen İslâmî hassasiyete sahip bireylerin borsada hangi şirketlerin hisselerine yatırım yapabileceğini tespit etmek amacıyla “Katılım Endeksleri” geliştirilmiştir. Katılım endeksi²⁹⁶, “Borsa İstanbul (BİST)’da işlem gören ve Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan bir borsa endeksi”²⁹⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Hisse senetleri belirlenirken endeks kuralları esas alınmaktadır. Endeks belirlenirken ise iki aşamalı bir filtreleme uygulanmakta olup ilk olarak şirketin asıl faaliyet alanının ne tür işlemler olduğuna bakılmaktadır. Bu noktada doğrudan faize dayalı finans, hizmet, ticaret, aracılık, kumar, şans oyunları, alkollü içecekler, domuz eti ve benzeri olan gıdalar, tütün mamulleri, vadeli olarak döviz ticareti, altın ve gümüş alım satım faaliyetleri yapan şirketler endekse dahil edilmemektedir. İkinci aşamada ise söz konusu şirketler finansal oran filtresine tabi tutulmaktadır. Şöyle ki, bu “şirketlerin toplam faizli kredilerinin piyasa değerine oranı %30’dan”, “faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerin piyasa değerine oranı %30’dan” ve “İslâm’a aykırı faaliyet alanlarından elde edilen gelirlerin toplamı %5’ten” düşük olması gerekmektedir. Bu oranlarda, hazırlayan kurumlara göre bazı farklılıklar arz etmektedir.²⁹⁸ Örneğin TKBB tarafından yayımlanan “Pay Senedi İhracı ve Alım-Satım” standardında bu oranlar %33 olarak zikredilmektedir.²⁹⁹ Bunun yanı sıra “Ziraat Portföy Katılım Endeksi” de oranlarını %33 ve %5 olarak belirlemiştir.³⁰⁰ Şirketler belirli periyotlarda söz konusu esaslar ekseninde değerlendirilmekte, bu oranlar aşıldığı takdirde endeksten çıkarılmaktadır.

²⁹⁶ Endeks, birden fazla değişkenin içinde bulunduğu ve yine bu değişkenlerin hareketlerinden ibaret olan oransal değişimi ölçmeye yarayan bir göstergedir. <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/endeks/1593>. (16.12.2021)

²⁹⁷ https://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/keMP_sunum.pdf. (26.10. 2021).

²⁹⁸ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu (AAOIFI), *Menkul Kıymetler (Hisse Senetleri ve Tahviller)*, s. 554-555.

²⁹⁹ <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/bdbc53eb4a918d7dd9d25a23e1f0b136.pdf>. (16.12.2021).

³⁰⁰ <https://www.ziraatportfoy.com.tr/tr/zpy-katilim-endeksi2>. (29.10.2021).

Türkiye’de, BİST’de işlem gören “Ziraat Portföy Katılım Endeksi”, “Katılım 50”, “Katılım 30” endeksleri bulunmaktadır. Bu endekslerin hesaplama işlemleri Borsa İstanbul tarafından yapılmakta olup endeks danışmanlığı Bizim Menkul Değerler (BMD) tarafından yapılmaktadır.

Çalışmanın devamında helal hisse senedi meselesiyle yakından ilgili olan Katılım Endeksi konusuna, kısaca değinilecektir.³⁰¹ Akabinde ise Kurulun borsada açığa satış işlemleriyle ilgili bir diğer fetvasına yer verilecektir. Fetvaya yer vermeden önce açığa satış işlemine değinmek, fetvanın mahiyetini daha iyi anlamak adına faydalı olacaktır.

Açığa satış, Arapça’da "البيع على المكشوف", İngilizce’de “short sale” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Açığa satış, “yatırımcının elinde karşılığı bulunmamasına rağmen fiyatların ileride düşeceği beklentisiyle menkul kıymetin satışını gerçekleştirmesi, kıymetin teslim zamanı geldiğinde ise kıymeti piyasadan alıp teslim etmesi işlemi”³⁰² olarak tanımlanmaktadır.

Açığa satış işlemi üç aşamada ve şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Öncelikle müşteri, açığa satış yapma talebini ilgili aracı kuruma bildirmekte ve işlemin başlaması için aracı kuruma emir vermektedir. İkinci aşamada ise aracı kurumun müşteriden talepleri yerine getirilmekte ve aracı kurum müşterinin talebi doğrultusunda işlemi gerçekleştirmektedir. Bireyin, kendi portföyündeki para miktarı üzerinden açığa satış işlemlerinde kullanabileceği miktar belirlenmekte ve bu oranlar kurumlara göre değişmektedir. Son aşamada ise müşteri, beklentisinin karşılığını almış olmakta ve açığa satış yaptığı menkul kıymeti tekrar alınması için ilgili kuruma emir vermektedir. Müşteri, daha düşük fiyattan satın aldığı hisseleri ödünç aldığı kuruma geri vermekle işlemi sonlandırmaktadır.³⁰³ Bu işlemi gün sonunda bitirme gibi bir zorunluluk bulunmamakta olup pozisyon sonraki güne taşınmak istendiğinde ödünç alınan

³⁰¹ Bu konuda bk. Elmar Ashrafov, *İslami Borsa ve İslami Borsa Endekslerinin Performansının Değerlendirilmesi*, (Danışman: Prof. Dr. Nevser Mine Tükenmez), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 25-42.

³⁰² <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/aciga-satis-islemleri/342>. (27.10.2021).

³⁰³ Serdar Özalp, *Borsada Açığa Satış*, İstanbul 2020, s. 45-62.

hisseler için kira bedeli ödenmektedir. Belirlenen süre içerisinde hisse senetleri alınıp yerine iade edilmediği takdirde temerrüt faizi işletilmektedir.³⁰⁴

Kurul, borsada açığa satış işlemi yapmakla ilgili fetvasını resmî, yazılı ve halka açık bir şekilde yayımlamış ve bununla birlikte bu mesele hakkında çeşitli televizyon programları düzenlemiştir. Kurulun bu konudaki yazılı fetvası şu şekildedir:

“Açığa satış işlemi, sahip olunmayan sermaye piyasası araçlarının (hisse senedi gibi) satılmasını ya da satışına ilişkin emrin verilmesini ifade eder. Borsada belli hisselerin düşüşe geçeceğine inanan yatırımcıların başvurduğu bu yöntemde, fiyatı yüksek olan hisselerin satılması ve fiyatlar düştüğünde tekrar satın alınarak sahibine iade edilmesi suretiyle aradaki fiyat farkından kazanç elde edilmesi hedeflenir. İşlemin yapıldığı günden takas gününe (T+2) kadar olan süre içerisinde yatırımcının beklentisi (fiyat düşüşü) gerçekleştiği takdirde satılan hisse senetleri piyasadan satın alınarak karşı tarafa teslim edilir ve işlem sonlandırılmış olur. Ancak bu süre zarfında beklenti gerçekleşmediği takdirde, satılan hisse senetlerinin takas günü bir şekilde teslim edilmesi gerektiğinden, bu miktardaki hisse bir başka kaynaktan borç suretiyle temin edilerek işlem kapatılır. İslam fıkhi açısından açığa satış işlemleri; sahip olunmayan hisselerin satışını konu edinmesi, hisselerin borç işlemlerine konu olabilecek misli bir mal olmaması veya borç olarak alınan hisseler karşılığında talep edilecek fazlalığın faiz yasağını ihlal etmesi sebebiyle caiz değildir.”³⁰⁵

Kurulun söz konusu iki ayrı fetvası, borsada yapılan işlemleri bir bütün olarak değil ayrı ayrı değerlendirdiğini göstermektedir. Yayımlanan bu fetva ise borsada yapılan açığa satış işleminin caiz olmadığını belirtmektedir. Kurulun, açığa satış işlemlerinde üç farklı hususun üzerinde durduğu ve bu hususları göz önünde bulundurarak fetva verdiği görülmektedir. Bu işlemde İslâm hukuku açısından problemlili görülen bu üç hususun biraz daha açılmasının, meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

³⁰⁴ Bu konuda bk. Özalp, s. 37-76; Mine Aksoy, *Açığa Satış, Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri, Türkiye ve Dünya Uygulamalarının Karşılaştırılması*, (Danışman: Prof. Dr. İlhan Uludağ), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

³⁰⁵ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38630/borsa-da-aciga-satis-islemi-yapmak-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (25.10.2021).

Öncelikle burada değinilen ilk husus sahip olunmayan hisselerin satışlarıdır. İslâm hukukunda alışveriş muameleleri bey‘ akdi kapsamında değerlendirilmektedir. Bey‘, satıcının herhangi bir emtiayı belirlediği bir fiyat karşılığında müşteriye satması olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁶ İslâm hukukçuları, alışverişin sahih bir şekilde gerçekleştirilmesi için bazı şartlar öne sürmektedirler. Her ne kadar bazı hususlarda mezhepler arasında farklılık görülse de genel itibarıyla akdin unsurları: taraflar, icap-kabul, mebi‘ ve semen olarak belirlenmektedir.³⁰⁷ Sahih bir akitte aranan şartlar, söz konusu duruma uyarlandığında, akdin konusu olan malın satış esnasında kişinin mülkiyetinde olmadığı görülmektedir. Kişinin, mülkiyetinde olmayan bir malı satması cumhur ulema tarafından caiz olarak kabul edilmemektedir.³⁰⁸ Bu noktada bir hususa değinmek gerekir ki, selem akdinde de henüz mevcut olmayan bir şeyin satımı söz konusu olmaktadır. Lakin bu durum açığa satış işleminden farklıdır. Çünkü selem akdinde bedellerden birinin peşin olma şartı bulunmaktadır.³⁰⁹

Bir diğer husus ve bu işlemin caiz olmamasındaki en büyük etken faiz yasağının ihlali olarak görülmektedir. Açığa satış işlemlerinde, satılan hisse senetleri belirlenen süre içerisinde yerine konulmadığı takdirde temerrüt faizi alınmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu menkul kıymetler, Ödünç Pay Piyasasından (ÖPP) borç olarak alındığında bunlar için de faiz ödemesi yapılmaktadır.³¹⁰

Söz konusu fetvada, açığa satış işlemlerine yöneltilen eleştirilerin yanı sıra, rehinden faydalanma ve bir akitte iki akit yapılması hususunda da açığa satış işlemlerine eleştiriler yöneltilmektedir.³¹¹ Kurulun fetvasında bu eleştiriler hususunda herhangi bir izahta bulunmadığı görülmektedir.

Kurulun, bu mesele hakkındaki görüşleri biraz daha detaylı olarak incelendiğinde, birçok yönüyle problemli olan bu mesele hakkında verilecek hüküm Kurulun fetvasından farklı olmamaktadır. Burada zikredilen meselelerin yanı sıra

³⁰⁶ Hammad, s. 43.

³⁰⁷ Ali Bardakoğlu, “Bey‘”, *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 13-19.

³⁰⁸ Özalp, s. 76-93.

³⁰⁹ Bilal Aybakan, “Selem”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 402-405.

³¹⁰ Özalp, s. 115.

³¹¹ Özalp, s. 93-114.

açığa satış işlemleri, ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen muamelelerden olduğundan kimi zaman devlet tarafından yasaklanmaktadır. Kanaatimizce, netice itibarıyla birçok yönden sakıncaları olan bu muamelenin tercih edilmemesi bireyler ve ekonomi açısından en uygun olandır.

Kurul, 14-15 Mart 2019 tarihinde düzenlediği “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X” menkul kıymetler borsası ve bunların İslâmî açıdan değerlendirilmesi üzerine gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda borsa işlemleri farklı bakış açılarıyla ele alınıp müzakere edilmiştir. Ancak herhangi bir sonuç bildirgesi bulunamamıştır.

3.4.13. Sigorta

İnsanların, hayatları boyunca çeşitli hasarlarla karşı karşıya gelme riski her zaman bulunmaktadır. Bu hasarlar kişiye yönelik olabileceği gibi eşyaya yönelik de olabilmektedir. Bundan dolayı insanlar canlarını ve mallarını güvence altına alma ihtiyacı duymakta ve bu durum sigortanın tetikleyici dayanağı olarak ortaya çıkmaktadır.

Sigorta, İngilizce’de “güvenlik” anlamına gelen “security”, İtalyancada “kişinin kendini güvende hissetmesi” anlamına gelen “securite” kelimesinden gelmektedir. Arapça’da ise sigorta kavramı “te’mîn” kelimesi ile ifade edilmektedir.³¹² İslâm hukuk literatürüne ise ilk olarak İbn Âbidîn tarafından "السوكرة" ³¹³ kelimesiyle dahil edilmiştir.

Sigorta, “bir şeyin veya bir yönden ileride karşılaşılabileceği zararı gidermek için, önceden prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yapılan akit”³¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımla tekrar edilirse sigorta, “meydana gelmesi düşünülen zararların tazmini maksadıyla yapılan çift taraflı bir akit”³¹⁵ olarak tanımlanmaktadır.

Sigortanın tarihi süreçteki seyrine bakıldığında, ilk çağlarda günümüzdeki uygulama şekline rastlanmamaktadır. Ancak geçmişte de insanların, değişik şekillerde olası risklere karşı farklı tedbirler aldığı görülmektedir. Örneğin Mezopotamya ve

³¹² Nihat Dalgın, “Sigorta”, *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 159-164.

³¹³ İbn Âbidîn, c. 4, s. 170.

³¹⁴ Erdoğan, s. 508.

³¹⁵ <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/sigorta/4324>. (30.10.2021).

Babil’de kervanlara olası saldırı halinde eşkıyaların verdiği hasarın bütün kervan sahipleri arasında paylaştırılmasının kararlaştırıldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra M.Ö. Eski Roma, Yunan ve Mısır’da fakirler için yardım derneklerine rastlanmaktadır. Modern manada sabit prim³¹⁶ karşılığı olan sigorta uygulaması, ilk olarak Fenikeliler dönemine rastlamakta ve Roma-Yunan deniz ticaretinde şartlı satış ve deniz ödöncü³¹⁷ muameleleri uygulandığı görölmektedir. Deniz ödöncü uygulaması sigorta uygulamasıyla çeşitli yönlerden benzerlik göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde 14. yüzyılda İtalya’da, deniz taşıma sigortaları geliştirilmekte, 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde ise yangınlara yönelik sigortalar oluşturularak kara sigortalarının temeli atılmış olmaktadır.³¹⁸

Avrupa’da sigortacılık faaliyetlerinin hız kazanmasına karşın, ölkemizde 1870 yılında Beyoğlu’nda vuku bulan büyük bir yangın sonrasında sigortaya karşı bir alaka oluşmuştur. 1892 yılına gelindiğinde “Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi” kurulmuştur. Bunun akabinde 1912 yılında “İhtiyat-ı Milli Hayat Sigortası Osmanlı Şirketi” ve deniz taşımacılığı alanında çalışmak üzere “Merakib-i Sayire-i Bahriye-i Osmanlı Sigorta Şirketi” kurulmuştur.³¹⁹ Sonraki dönemlerde de yeni düzenlemeler yapılmış ve gerekli kanunlar çıkarılarak birçok alanda sigortacılık faaliyetleri başlatılmış ve günümüze kadar devam etmiştir.³²⁰

Sigortacılık sistemi icat edildikten sonra bu uygulama insanların ihtiyaçları doğrultusunda çeşitlenmiştir. Genel itibarıyla sigortalar, sosyal ve özel olmak üzere iki

³¹⁶ Herhangi bir riske ilişkin olarak sigortacının vermiş olduğu teminata karşılık olarak, sigortalı veya sigorta ettiren tarafından ödenen bedeldir. <https://www.generali.com.tr/sigorta-terimleri>. (16.12.2021).

³¹⁷ Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde de bir tür nakliyat sigortası vardı. Gemi sahipleri, ticaret seferine çıkacakları zaman sermaye olarak deniz ödöncü denilen bir borç alırlardı. Eğer gemi sağ salım geri dönerse, gemi sahibi deniz ödöncünü misliyle geri öderdi. Ancak gemi yolda batarsa, deniz ödöncü gemi sahibinde kalırdı. <https://www.guvenisigortam.com/BilgiMerkezi>. (16.12.2021).

³¹⁸ Hadi Sağlam, *İslâm Hukuku Açısından Hayat Sigortası*, (Danışman: Prof. Dr. Beşir Gözübenli), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2001, s. 38-40.

³¹⁹ Şerafettin Okan Yayla, “Sigortacılık ve Türkiye’de Sigorta Sektörünün Durumu”, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 94, Haziran 2019, s. 107-125.

³²⁰ Bu konuda bk. Cansu Ayhan-Abdulvahap Özcan, “Türkiye’de Sigortacılık Sektöründe Etkinlik Analizi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, S. 16, Ocak 2018, 78-93.

genel kategoride ele alınmaktadır. Sosyal sigorta, “belli halk gruplarının sosyal güvenliklerini temin amacıyla kanunla kurulan ve belirli iş kolunda çalışanların iştirak etmeleri çoğu defa mecburi olan sigorta”³²¹ olarak tanımlanmaktadır. Bu sigorta türünde primler devlet, iş veren ve işçi tarafından ortaklaşa ödenmekte olup sigortanın güvence kapsamı devlet tarafından belirlenmektedir.

Bir diğer sigorta çeşidi olan özel sigorta, “bireylerin özel menfaatlerinin çeşitli rizikolara karşı teminat altına alınması için serbest iradeleriyle meydana getirdikleri bir sigorta türü” olarak tanımlanmaktadır.

Özel sigorta kapsamında yer alan başka sigorta türleri de bulunmaktadır. Amacı bakımından sigortalar kategorize edildiğinde, bunlardan ilki olan sabit primli sigorta (ticarî sigorta), “sigortalının sözleşme esnasında belirlenen primi ödeme dışında başka bir yükümlülüğü olmayan sigorta” türü olarak tanımlanmaktadır. Bu tür sigortacılık muamelesinde bireyler ve sigorta şirketi arasında sigorta sözleşmesinde başka bir ilişki bulunmamaktadır. Ticarî sigortada, bireylerden toplanan primler karşılığında güvence satılmaktadır.

Bir diğer sigorta türü olan değişken primli sigorta (karşılıklı sigorta) ise, “sigortalıların gerçek yükümlülükleri belirli dönem sonunda tespit edildiğinden ödeyecekleri prim miktarı sözleşme esnasında sabit olarak belirlenmeyip dönemlere göre değişiklik arz eden sigorta” türü olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu sigorta türünde ödenen primler sadece bireylerin belirli zararlarını tazmin etmek için kullanılmakta olup, ticarî bir kazanç maksadı güdülmemektedir. Bundan dolayı artan primler bireylere geri ödenmektedir.

Sigorta, konusu bakımından kategorize edildiğinde mal sigortası, hayat sigortası ve malî mesuliyet sigortası olarak çeşitlendirilmektedir. Kısaca tanımlanacak olursa sigorta sözleşmesinin konusunun gayrimenkul ve menkul eşya olan mal sigortası, sözleşme konusu insan hayatı olursa hayat sigortası, sözleşme konusunun sorumluluklar üzerine olduğu sigorta ise malî mesuliyet sigortası olarak tanımlanmaktadır.³²²

³²¹ Dalgın, “Sigorta”, s. 159-164.

³²² Dalgın, “Sigorta”, s. 159-164.

Sigorta işlemlerinin gerçekleştirilmesi için şu unsurları içermesi gerekmektedir: sigortalı, sigortacı, tehlike (riziko), prim, tazminat.³²³

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında konunun daha iyi anlaşılabilmesi için sigortanın tarihçesine ve çeşitlerine değinilmiştir. Bundan sonraki kısımda ise sigorta uygulamasının dinî veçhesi ele alınacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki insanların hayat şartları değıştikçe maruz kaldığı ya da kalma ihtimali olduğu riskler de değışmekte ve artmaktadır. Dolayısıyla insanların, kendilerini güvence altına alması elzem bir hal almaktadır. Bireylerin canını ve malını koruması İslâm'ın da kabul edip tavsiye ettiği bir durum olmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, birey kendisini ya da malını hangi yolla güvence altına almak istemektedir. İşte tam bu noktada insanları aydınlatmak ve dinen uygun olana yönlendirmek için çalışan Din İşleri Yüksek Kurulu, araştırmalarını ortaya koymaktadır. Sigorta konusunda 07/04/2005 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiş, bu mesele hakkında görüşlerin değerlendirildiği bir karar metni yayımlanmıştır. Söz konusu kararın çok uzun olması nedeniyle ilgili kısımlara yer yer atıf yapılarak özet bir şekilde değinilecektir.

Kurul, söz konusu kararda öncelikle İslâm hukukçularının görüşlerine ve sigortaya yöneltelen eleştirilere değinerek başlamış ve söz konusu eleştirileri tek tek izah etmektedir. İlk olarak Kurul, karşılıklı sigorta ve sosyal sigortaları caiz kabul edip ticarî sigortanın hükmü hususunda görüş ayrılığında olan İslâm hukukçularının görüşlerine yer vermekte ve şu şekilde açıklamaktadır:

İlk görüşü benimseyenler, ticarî sigortanın kumara benzemesi, bilinmeyen unsurları olması, faiz içermesi, haksız tazmin olması, takdir-i ilahiye meydan okuması gibi gerekçelerle caiz olmadığını belirtmektedir.

İkinci görüş, faiz esasına dayanan sigortalar ve hayat sigortalarını caiz görmezken, eşya ve mal sigortalarını esasında caiz gören ancak dinen hoş bir durum olmadığını söyleyenlerin görüşüdür.

³²³ Şanbaz Yıldırım, *Ticari ve Katılım (Tekaful) Sigortacılığında Tarafların Fikhi Durumunun İncelenmesi*, (Danışman: Servet Bayındır), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 12-16.

Üçüncü görüş ise sigorta muamelesini kesin bir şekilde yasaklayan herhangi bir nass bulunmadığından, faizli işlemlere karışmamak ve genel ahlaki ilkelere aykırı olmamak kaydıyla caiz olarak kabul edenlerin görüşüdür.

Kurul, söz konusu fetvaların akabinde İslâm dininin yeni gelişmelere cevap verecek nitelikte olduğunu, akitlerde yasaklayıcı bir unsur olmadığı takdirde helal olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminden sonraki süre içerisinde ortaya çıkan akitlere bu yöntemle yaklaşılması gerektiğini belirtmekte, devamında sigortaya yönelik eleştiriler ayrı başlıklar altında izah edilmektedir. Söz konusu izahlar şu şekilde zikredilmektedir:

İlk olarak, “Sigorta ve Garar/Cehalet İlişkisi” başlığı altında bu mesele izah edilmektedir. Şöyle ki bazı âlimler, sigorta akdinde riskin vuku bulup bulmayacağı yahut vuku bulduğu takdirde ödenecek tazminatın belirli olmamasından dolayı bu duruma garar şüphesiyle yaklaşmaktadırlar. Garar, “akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması” olarak tanımlanmaktadır. Bilhassa hukuki muamelelerde akdin konusunun bilinir olması gerekmekte, Kur’ân ve sünnette sözleşme yapılırken dürüstlük ve açıklık ilkesi üzerinde ısrarla durulmakta, malların bireyler arasında haksızlıkla değil karşılıklı rıza doğrultusunda harcanması gerektiğini belirtilmektedir.³²⁴ Bununla birlikte hadislerde de garar olgusu üzerinde durulmakta ve ciddi boyutta kapalılık ve risk içeren unsurları barındıran akitler yasaklanmaktadır.³²⁵ Bunun yanı sıra cehalet hususuna değinilmekte, iki taraf arasında nizaya sebep olacak derecedeki cehaletin akdin sıhhatine mani olacağı zikredilmekte, nizaya sebebiyet vermeyecek derecedeki cehaletin akdin sıhhatine mani olmayacağı belirtilmektedir. Kurul, bu hususta akitlerdeki garar ve cehaletin günümüz koşullarına göre belirlenebileceğine değinerek, yeni hukuki muamelelerin hükmünün de bu doğrultuda verilebileceğini belirtmektedir. Netice itibarıyla Kurul, sigortacılık uygulamalarında nizaya yol açacak belirsizliklerin olmadığını ve sigorta işlemlerinin hukukta detaylı bir şekilde ele alındığını zikretmektedir.

³²⁴ Bu konuda bk. el-Bakara 2/188, en-Nisâ 4/29,

³²⁵ Bu konuda bk. Müslim, *el-Müsnedü's-Sahih*, c. 3, s. 1153; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen*, c. 3, Beyrut 1395/1975, s. 524; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Cami'u's-Sahih*, c. 3, Dımeşk 1422, s. 70.

Kurul, söz konusu meseleyi açıklarken muvâlat akdi³²⁶ ile sigorta arasında benzerlik kurmakta ve Hz. Ömer'in, İbn Mes'ûd'un, İbn Ömer'in ve Hanefilerin genel olarak kabul ettiği bu uygulamadan yola çıkarak, sigortacılık sistemindeki belirsizliğin akdin sıhhatine engel teşkil etmediğini belirtmektedir.

İkinci olarak Kurul, “Sigorta-Kumar İlişkisi” başlığı altında bu yöndeki eleştirilere açıklama getirmektedir. Kurul, sigorta ve kumarın birbirlerinden farklı olduğunu belirterek bu yöndeki eleştirileri isabetli görmemektedir. Kurul, sigorta ile kumarın farklarını şu şekilde izah etmiştir:

- Kumar bir talih oyunu olup, sigortada şansa bağlı bir durum söz konusu olmamaktadır.
- Kumarda paranın tamamen kaybedilme riski ya da sebepsiz zenginleşme söz konusu olmakta ancak sigortada bu türden bir riskten bahsedilmemekte, risk gerçekleştiğinde sözleşme gereği zarar telafi edilmektedir.
- Kumarda karşı tarafa karşı bir üstünlük sağlamak söz konusu iken sigortada amaç karşılıklı yardımlaşma olmaktadır.
- Kumarda kaybetme risklerinin en aza indirilme imkânı olmakta, sigortada olası risklerin önlenmesi mümkün olmamaktadır.

Üçüncü olarak Kurul, “Sigortanın Konusu” başlığı altında, sigorta yaptıran bireyin, ödediği prim karşılığında kendisine sigorta şirketi tarafından güven satıldığını ve güvenin bir hayır işi olduğunu, para karşılığında satılamayacağını söyleyerek caiz olmadığı görüşüne yer vermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu görüşün hiçbir delili bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sigortacılık sistemindeki asıl karşılık prim karşılığında elde edilen teminat olmaktadır.

Dördüncü olarak Kurul, “Sigorta ve Haksız Tazmin İlişkisi” başlığı altında bazı bilginlerin sigortacılık işlemelerini haksız kazanç olarak değerlendirdiğini belirterek bu görüşe yönelik izahta bulunmaktadır. Şöyle ki Kurul, sigortacılık sisteminde haksız kazancın söz konusu olmadığını belirtmektedir. Bu hususta sigortacı, ödemeleri gerekli hesaplar dahilinde ve kendi isteğiyle yerine getirmektedir. Aynı zamanda

³²⁶ Nesebi meçhul olan kişi, nesebi belli bir kimseye “gel anlaşalım; eğer ben bir cinayet işlersem diyetim âkıl ile sen öde ben de ölürsem mallarım senin olsun” der, o da bu şartı kabul eder, böylece aralarında meydana gelen akde muvâlat akdi denir. Erdoğan, s. 405.

Malikî, Hanbelî ve Hanefî mezheplerinde meçhul bir borca kefil olmak caiz olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra sigorta akdi benzeri olan muvâlât ve kefalet akitleri, bu minvaldeki meşru akitlerdendir. Kurul, genel olarak İslâm dininin âkile³²⁷ sistemine yaklaşımını göz önünde bulundurarak, sigortacılık sisteminin kabul edilmemesini uygun görmemektedir.

Beşinci olarak Kurul, “Sigorta ve Faiz-Haksız Kazanç İlişkisi” başlığı altında, sigortacılık sisteminde risk vuku bulduğunda sigortacının ödediği tazminatın, ödenen primden fazlalığını faiz olarak telakki edenlerin görüşlerini değerlendirmektedir. Aynı zamanda primlerin denk olması halinde, nakdin satılması sebebiyle faiz cereyan edeceğinden, sigortacılık işlemlerinin caiz olmayacağını belirtenlerin görüşleri de Kurul tarafından bu başlık altında değerlendirilmektedir. Kurul, bu görüşlerin yanı sıra sigortacıya ödenen primlerin faizde nemalandırıldığı görüşünü de bu başlık altında ele almaktadır.

Kurul, faizin “akitte şart koşulan karşılıksız fazlalık” tanımından hareketle, sigorta akdi esnasında bu şekil bir fazlalık olmadığını belirtmektedir. Karşılıksız prim meselesine gelince Kurul, sigortacılık sisteminde ödenen primlerin karşılığında herhangi bir riskin vuku bulmaması halinde bu işlemi karşılıksız olarak değerlendirmemekte, sigortacı muhtemel riski anlaşma boyunca üzerinde taşımaktadır. Bu kapsamda sigortacı riski taşıdığı müddetçe sigortalının prim borcu ortaya çıkmaktadır.

Kurul, sigortacılık sistemini sigortalının kaybını telafi etmek üzere kurulmuş bir organizasyon olarak görmekte, amacının faizcilikteki gibi bir kazanç sağlamanın söz konusu olmadığını belirtmektedir. Söz konusu akitte sigorta şirketinin karşılayacağı tazminat, sigortalının zararını sözleşmede belirlenen bedel üzerinden tazmin etmekte ve herhangi bir aşımın söz konusu olmadığı Kurul tarafından ifade edilmekte, dolayısıyla da haksız bir kazanç söz konusu olmamaktadır.

Kurul, sigorta şirketlerinin bireysel emeklilik, birikimli hayat sigortası ve yatırım sistemi primleri haricindeki fonların hangi alanlarda değerlendirildiği, sigorta şirketi ile sigortalı arasındaki muamelede ve sigortanın hükmünde bağlayıcı bir unsur

³²⁷ Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğu. Hamza Aktan, “Âkile”, c. 2, İstanbul 1989, s. 248-249.

olarak görmemektedir. Ancak Kurul, ticarî sigortaların primlerini nemalandırarak dağıtılan kâr payları, yatırılan primlerin hangi alanlarda nemalandırılacağına göre hüküm verileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla da dinen helal olmayan alanlarda nemalandırılması durumunda caiz görülmemektedir. Ancak Kurul, bir müddet prim ödedikten sonra şirketin maktu meblağ ödemesi ya da aylık bağlaması şeklindeki uygulamayı, paranın vadeli satışı olarak değerlendirdiğinden caiz görmemektedir.

Altıncı olarak Kurul, “Sigorta ve Kader İlişkisi” başlığı altında bilhassa hayat sigortasına yöneltilen ve Allah’ın kudreti karşısında ona meydan okuma olarak telakki eden görüşleri değerlendirmektedir. Kurul sigortayı, sigortalanan riskin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini değil, gerçekleştiği takdirde zararın tazmini ve hafifletilmesinin taahhüt edilmesi olarak görmektedir. Bu uygulamadaki amaç kişinin tek başına üstesinden gelemeyeceği zararların sigorta şirketi tarafından tazmin edilmesidir. Dolayısıyla bu minvaldeki eleştirilerin bir dayanağı bulunmamaktadır.

Kurul, yapılan araştırmalar neticesinde sigortanın hükmünü şu şekilde açıklamaktadır:

- “Genel olarak, sosyal sigortaların, karşılıklı sigortaların ve ticarî sigortaların caiz olduğuna,”
- “Kâr payı esasında dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise, yatırılan primlerin, dinen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğuna,”
- “Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın caiz olmadığına,” karar verilmiştir.³²⁸

Kurul’un sigorta hakkında halka açık, resmî ve yazılı olarak yayımladığı karar, bu kısımda kısaca özetlenmeye gayret edilmiştir. Söz konusu karar göstermektedir ki, Kurul sigortacılık uygulamasını şekil yönüyle değil mana yönüyle değerlendirmektedir. İlk etapta akdin şekilsel unsurlarından dolayı her ne kadar İslâm hukukçuları tarafından eleştirilse de asıl maksat göz önünde bulundurulduğunda hükmün değiştiği görülmektedir. Kurul, sigortacılık uygulamasını değerlendirirken

³²⁸ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/3656/sigortanin-dini-hukmu>. (31.10.2021).

sigortadaki asıl gaye doğrultusunda hareket etmekte, amacın yardımlaşma olduğunu göz önünde bulundurmaktadır. Kurul, bu görüşünü Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaları örnek göstererek ve İslâm'ın ön gördüğü yardımlaşma fikriyle desteklemektedir.

Söz konusu metninde garar konusuna değinilirken garar ve cehaletin derecesinin çağın koşullarına göre belirlenmesi gerektiği fikri, Kurulun bu meselede klasik görüşlere bağlı kalmadığını, güncel ihtiyacı gözettiğini ve çağın koşullarına göre hareket ettiğini göstermektedir.

Akitlerde aslolanın serbestlik olduğu fikrinin metinde zikredilmesi, Kurulun günümüz şartlarında ihtiyaca binaen ortaya çıkan yeni akitlere, İslâm'ın temel prensiplerine uyulduğu takdirde sıcak baktığının bir göstergesi olmaktadır.

Kurulun diğer fetvalarında olduğu gibi bu fetvasında da paranın dinen helal yerlerde nemalandırılması hususundaki hassasiyeti, söz konusu kararda da kendini göstermektedir. Kurul'un, genel itibarıyla fetvalarında bilhassa helal kazanç hususunu zikrettiği görülmektedir.

Bununla birlikte son dönem İslâm hukukçularından olan Mustafa Ahmet ez-Zerka ve Muhammed Nejatullah Siddiqi³²⁹, Hayrettin Karaman³³⁰ sigortacılık uygulamalarının İslâm hukukunun genel şartları yerine getirildiği takdirde dinen caiz olduğu görüşündedir.

Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu, 2010 yılında gerçekleştirilen III. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı'nda sigorta konusuna yer vermiş, Yaşar Yiğit ve Hadi Sağlam bu konuda tebliğlerini sunmuştur. Daha yakın bir tarihte 11 Mart 2021 tarihinde "Ticari ve Alternatif Sigorta Sistemleri ve Sigortayla İlgili Bazı Problemlerin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi" başlıklı bir çalıştay düzenlemiştir. Bu çalıştayda Başkan Ali Erbaş, sigortanın mahiyeti, İslâmî ilke ve esaslara uygun sigorta modeli oluşturulması gerektiği ve bunun ideal uygulanabilir bir model olarak hayata

³²⁹ Muhammed Akram Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, çev. Sercan Karadoğan, İstanbul 2018, s. 370.

³³⁰ <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0225.htm>. (29.11.2021).

geçirilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini belirterek iki gün boyunca devam edecek çalışmayı başlatmıştır.³³¹

Kurul'un sigortacılık sistemine karşı yaklaşımına genel hatlarıyla değindikten sonra bu kısımda bir hususa daha değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Faizsiz finans uygulamalarından biri olarak son dönemlerde ortaya çıkan ve İslami sigortacılık diğer adıyla tekâfûl sistemi geleneksel sigortacılık sistemine bir alternatif olarak görülmektedir.

Arapçadaki "كفل" ³³² kelimesinden gelen "تكافل", kelime anlamı olarak “karşılıklı güvence verme, yardımlaşma, dayanışma”³³³ anlamına gelmektedir. Terim anlamı olarak tekâfûl, “belirli rizikolara maruz kalan şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerinde anlaşmaları”³³⁴ olarak tanımlanmaktadır.

İslam dünyasında genel itibarıyla tartışma konusu olan ticarî sigortacılık sistemi, 1976 yılında Mekke’de düzenlenen “İlk İslam Ekonomisi Konferansında” araştırma konusu olmuştur. Akabinde 1977 yılında tekâfûl sigortacılığı lehine bir ilk olarak fetva verilmiştir. 1979 yılında ise Sıddık ed-Darîr’in destekleriyle Sudan’da bir ilk olarak modern tekâfûl şirketi tesis edilmiştir. Söz konusu ilk uygulamanın akabinde 1981 yılında Cenevre’de, 1983 yılında Lüksemburg’da, 1984 yılında Malezya’da, Türkiye’de ise 2009 yılında bir ilk olarak Neova Sigorta şirketi kurulmuştur.³³⁵

Tekâfûl sistemi genel olarak şu şekilde işlemektedir: Bireyler bağış sorumluluğunu üstlenerek belirlenen miktardaki katkı paylarını ödemektedirler. Ödemelerden bir sigorta fonu oluşturulmakta ve bireylerin maruz kaldığı riskler bu fondan karşılanmaktadır. Gerekli belge ve tüzüklere uygun olarak yürütülen bu sistem,

³³¹ <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29382/islama-uygun-ozgun-bir-sigorta-modelini-insa-etmek-vazgecilmez-bir-sorumluluktur>. (01.11.2021).

³³² İbn Manzûr, c. 11, s. 588-590.

³³³ Erdoğan, s. 560.

³³⁴ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu (AAOIFI), *Tekâfûl (İslamî Sigorta)*, s. 666.

³³⁵ Yıldırım, s. 40-41.

anonim şirketler ya da sistemin içerisinde olan bir birey tarafından yürütülmektedir.³³⁶ Havuzlarda biriken fonlardan zarar karşılandıktan sonra artan fazlalıklar İslâm'ın ön gördüğü şekilde nemalandırılmaktadır. Sonrasında herhangi bir kâr elde edildiyse sözleşmedeki oranlar doğrultusunda paylaştırılmaktadır.³³⁷

Gün geçtikçe daha da yaygınlaşan tekâfül sigortacılığı hakkında daha birçok detay bulunmakta olup ancak konunun odak noktası olmaması hasebiyle bu kadarıyla iktifa edilmektedir. Söz konusu çalışma ekseninde yapılan araştırma neticesinde Kurul'un bu mesele hakkında yazılı resmî ve halka açık bir fetvasına tesadüf edilememiştir.

Bununla birlikte, son olarak bir hususa daha değinmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Şöyle ki, geçtiğimiz yıl faiz hassasiyeti taşıyan bireyler için katılım esaslı sigortacılık faaliyetleri başlatılmıştır. Katılım esaslı sigortacılık uygulaması “Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu” tarafından yeniden düzenlenmiştir. Yönetmelikte pencere usulü çalışan sigorta şirketlerine yıl sonuna kadar süre tanınmış ve sonrasında katılım esaslı muamelelerini ayrı bir firma üzerinden yapmaları öngörülmüştür. Bununla birlikte her şirket için İslâmî alanda ilim tahsil etmiş üç kişilik danışma komitesi oluşturma şartı getirilmiştir.³³⁸ Zaman içerisinde faizsiz finans kapsamında birçok düzenlemenin yapıldığı görülmektedir.

4.Konut Edinme İşlemleri ile İlgili Meseleler

İnsanların aslî ihtiyaçlarından olan konut, günümüz koşullarında çeşitli finansal enstrümanlar aracılığıyla temin edilebilmektedir. Söz konusu ihtiyaç karşılanırken, faizsizlik esasına göre üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar murâbaha uygulaması, TOKİ uygulaması ya da tasarrufa dayalı finans sistemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki, tasarrufa dayalı finans sistemi sadece konut finansmanında değil araç finansmanında da kullanılmaktadır. Ancak daha çok

³³⁶ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu (AAOIFI), *Tekâfül (İslami Sigorta)*, s. 666.

³³⁷ Seyran Özcan, “Tekâfül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, S. 2, Haziran 2017, s. 353-354.

³³⁸ <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/dilek-gungor/2020/12/19/faizsiz-sigortada-turkiye-modeli>. (16.11.2021).

konut ihtiyacıyla gündeme geldiğinden bu başlık altında ele alınmaktadır. Çalışmanın bu kısmında TOKİ ve tasarrufa dayalı finans sistemi ele alınacaktır.

4.1. TOKİ

İslâm dini, insanların ihtiyaçlarını her durumda gözetmekte, meşru çerçevede içerisinde bu ihtiyaçların karşılanmasına müsaade etmektedir. İnsanlar yeme, içme ve barınma gibi en temeldeki aslî ihtiyaçlarını, gelirleri doğrultusunda karşılamaktadırlar. İnsanların barınma ihtiyacını karşılayan ev, kelime anlamı olarak “barınak, çadır” anlamına gelmektedir. Arapçada ise "دار" ve "مسكن" anlamına gelen bu kelimelerle de ev anlamı ifade edilmektedir.³³⁹ Ev, “bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane”³⁴⁰ olarak tanımlanmaktadır.

İnsanlar, günümüz koşulları içerisinde konut ihtiyacını gidermek için çeşitli alternatifler aramaktadır. Konut alımı için fon ihtiyacı olan insanlardan, bu ihtiyaçlarını dinin çizdiği çerçeve içerisinde karşılamak isteyenler, mevcut alternatiflerden birini seçmek zorunda kalmaktadırlar.³⁴¹ Bilhassa faiz hassasiyeti olan insanlar için alternatif çemberi biraz daha daralmaktadır. Mevcut seçenekler arasında en yaygın olanı ve bilhassa dar ve orta gelirli ailelerin bütçelerine hitap eden TOKİ uygulaması bulunmaktadır. TOKİ, Turgut Özal’ın talimatıyla, 1984 yılında 2985 sayılı “Toplu Konut Kanunu” ile “Toplu Konut Fonu” ve Genel İdare’nin dışında “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı” ismi ile kurulmuştur.³⁴² TOKİ, kurulduğu günden bu zamana kadar birçok kişinin ev sahibi olmasına olanak sağlamıştır.

TOKİ’den ev alım süreci şu şekilde gerçekleşmektedir: Öncelikle kurum tarafından belirli şartları taşıyan bireylerin başvuruları neticesinde çekiliş yapılmakta ve isimleri kurada çıkan bireyler ev sahibi olmaya hak kazanmaktadır. Başlangıçta

³³⁹ Nebi Bozkurt, “Ev”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 502-507; Hamdi Döndüren, “Mesken”, *DİA*, c. 29, Ankara 2004, s. 316-317.

³⁴⁰ <https://sozluk.gov.tr>. “Ev”. (27.10.2021).

³⁴¹ Bu konuda bk. Latife Aras, *Makasid-ı Şeria Açısından Konut ve Konut Edinme Yolları*, (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gayretli), Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

³⁴² <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>. (27.10.2021).

Kuruma belirli bir miktar peşinat ödenmekte ve geri kalan miktar da taksitli bir şekilde ödenmektedir. Böylelikle devlet, bireylere taksitli ödeme kolaylığıyla sunmakta, dar ve orta gelirli bireylerin ev sahibi olmasına destek olmaktadır.³⁴³ Bunun yanı sıra her altı ayda bir ÜFE³⁴⁴, TÜFE³⁴⁵ ve memur maaşlarındaki artış oranlarından en düşük olanına göre yeniden derleme işlemleri yapılmaktadır.

Genel hatlarına değinilen TOKİ uygulaması bu şekilde işlemektedir. Devlet tarafından halka sunulan bu imkânın, dine yansıyan yönü merak edilen bir husus halini almıştır. Söz konusu uygulamada, geri ödemelerde yılda iki defa olmak üzere eklenen zamlar, taksitlerin ödenmesine rağmen ana paradaki düşüşün çok az olması insanların bu uygulamaya şüpheyle yaklaşmasına neden olmaktadır. Söz konusu meseleyle alakalı Kurula çeşitli sorular yöneltilmiş, Kurul ise bu konuyla ilgili olarak halka açık olarak şu yazılı fetvayı yayımlamıştır:

“İslam'da faiz, kesin olarak haram kılınmıştır. Bir zaruret bulunmadıkça faiz almak da vermek de caiz değildir. İş kurmak veya genişletmek; ev, araba satın almak üzere kişi, kuruluş veya bankalardan alınan faizli krediler de bu kapsamdadır ve caiz değildir. TOKİ aracılığıyla devreye alınan son uygulama ise devletin, alt veya orta gelirli vatandaşlarına yönelik olarak ürettiği bir sosyal konut projesidir. Bu projede, peşinat haricindeki tutar, kamu bankaları vasıtasıyla kredilendirilmekte olup devletin söz konusu borçlandırmadaki amacı, faiz geliri elde etmek değil, aksine ödeme gücü içindeki vatandaşlarının ev sahibi olmalarına yardımcı olmaktır. Bu itibarla, devlet TOKİ'nin bu uygulamasında başka bir yolla konut alma imkânı tanımadığından, belirtilen niyet ve amaçlar doğrultusunda söz konusu projeden yararlanmak caizdir. Daha sonra ise projeye

³⁴³ [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4375&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=\(28.10.2021\)](https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4375&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=(28.10.2021)).

³⁴⁴ Üretici fiyat endeksi (ÜFE), belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretim yapılan ve yurt içine satışa konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını zaman içinde karşılayarak fiyat değişikliğini ölçen fiyat endeksidir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Üretici_fiyat_endeksi. (16.12.2021).

³⁴⁵ Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), tipik bir tüketicinin satın aldığı belirli bir ürün ve hizmet grubunun fiyatlarındaki ortalama değişimleri gösteren bir ölçüttür. Yıllık enflasyon değerindeki değişimi ölçmek için kullanılır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tüketici_fiyat_endeksi. (16.12.2021).

Katılım Bankaları da dahil edildiğinden bu ikinci seçeneğin dikkate alınması yerinde olacaktır.”³⁴⁶

Kurul, genel bir açıklamayla TOKİ vasıtasıyla konut edinmenin dinen caiz olduğunu belirtmektedir. Kurulun, bu meseleyi devletin halka sunmuş olduğu bir destek olarak telakki ettiği ve teşvik kredileri kapsamında değerlendirdiği görülmektedir.³⁴⁷ Bunun yanı sıra bu işlem, Kurul tarafından bir alım satım olarak değerlendirilmektedir. Şöyle ki bir malın peşin fiyatı ile vadeli fiyatının farklı olması pek tabii bir durumdur. TOKİ sisteminde, geri ödemeler çok uzun zaman dilimine yayıldığından, bu süre zarfı içerisinde paranın değer kaybı, ÜFE-TÜFE ve memur maaşlarının artışına bağlanarak telafi edilmektedir. Buradaki vade farkı Kurul tarafından faiz olarak görülmemekte ve söz konusu konut edinme sistemi faizli kredi ile konut edinmeye alternatif bir uygulama olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra bu işlemlerin, bankalar aracılığıyla yapılmasında Kurul tarafından bir mahzur görülmemekte ve netice itibarıyla bankaların yalnızca aracı kurum olarak işlev gördüğü belirtilmektedir.³⁴⁸ Bu hususta Kurul, bu işlemlerin katılım bankaları vasıtasıyla da yapılabileceğini belirtmiş, dolayısıyla da önceliğin katılım bankalarına verilmesini tavsiye etmiştir. Kurul, diğer fetvalarında olduğu gibi bu fetvasında da katılım bankalarını diğer bankalardan farklı konumlandığını göstermiştir.

Şimdiye kadar zikredilen bilgilerin yanı sıra Kurul, TOKİ ile ilgili fetvasını yayımladıktan sonra bu fetva manipüle edilerek Kurulun faizli bir işleme cevaz verdiği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu husustaki algıyı düzeltmek ve fetvanın gerekçelerini açıklamak üzere 15 Ocak 2020 tarihinde Abdullah Kahraman ve Ahmet Yaman tarafından Diyanet TV’de bir program düzenlenmiştir. Bu programda faiz meselesi detaylı bir şekilde ele alınarak faizin tanımı, kapsamı ve enflasyon karşısındaki tutumu üzerinde durulmuştur. Bunun akabinde, TOKİ sisteminden bahsedilmiş, fetvanın hangi gerekçelerden hareketle verildiği izah edilmiştir.³⁴⁹

³⁴⁶ <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38340/toplu-konut-idaresi--toki--tarafindan-uygulanan-sosyal-konut-projesinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (25.10.2021).

³⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=xUtW74DgRUg&t=2098s>. (20.11.2021).

³⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=2aVioI1pB04&t=6s>. (20.11.2021).

³⁴⁹ Bu konuda bk. <https://www.youtube.com/watch?v=xUtW74DgRUg&t=2098s>. (29.10.2021).

Bunun yanı sıra, bu konuyla alakalı olarak Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII. de bu konu, dönemin Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı olan Mehmet Akkuş tarafından ele alınmıştır. Akkuş, “TOKİ Konut Edindirme Uygulamalarının Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğini sunmuştur. Bu tebliğde, Akkuş, TOKİ uygulaması birçok yönüyle ele almış ve netice itibarıyla da her ne kadar sistemselsel olarak bazı hususların düzeltilmesi gerektiğini belirtmiş olsa da bunlarla birlikte caiz olduğu dile getirilmiştir.³⁵⁰

4.2. Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi

İnsanlar, günümüz koşulları içerisinde konut ihtiyacını karşılamak için çalışmaktadırlar. Dinî hassasiyete sahip olan bireyler ise konut ihtiyacını İslâm dininin öngördüğü şekilde karşılamak için faizsiz alternatifler arasından tercih yapmaktadırlar. Günümüzde ise faizsiz olarak murâbaha, TOKİ ve tasarrufa dayalı finans sistemi yöntemlerinden biriyle konut ihtiyacı giderilmektedir.

Tasarrufa dayalı finans sistemi, diğer adıyla elbirliği sistemi temelde kooperatif yöntemine dayanmaktadır. Bu sebepten ötürü öncelikle kooperatif kavramını açıklamanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Kooperatif, Fransızca “cooperative” kelimesinden gelmekte olup, “ortakların belirli ekonomik menfaatlerini parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla kurulan teşekküller” olarak tanımlanmaktadır.³⁵¹ Söz konusu bu sistem, sabit gelirli bireylerin uzun vade içerisinde küçük tasarruflarının birikerek çoğalmasa esasına dayanmaktadır.

Elbirliği sistemi ise, “sisteme katılan bireylerin karşılıklı yardımlaşmaya dayalı tasarruflarını bir araya getirerek belirli bir amaca matuf finansman ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan sistem ve organizasyon”³⁵² olarak tanımlanmaktadır.

Tasarrufa dayalı finans fikri, İngiltere’de 1775 yılında kurulan Yapı Tasarruf Sandıkları ile ilk defa kurum olarak ortaya çıkmıştır. Akabinde Amerika, Avusturalya

³⁵⁰ Bu konuda bk. Mehmet Akkuş, “TOKİ Konut Edindirme Uygulamalarının Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII*, ed. Mustafa Çakır-Fatih Mehmet Aydın, Ankara: 2019, s. 217-241.

³⁵¹ Murat Ergüven, *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi*, İstanbul 2021, s. 57.

³⁵² Ergüven, *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi*, s. 58.

ve Güney Afrika ülkelerinde yaygınlaşmış ancak bu uygulamanın en başarılı örneği olarak kabul edilen Almanya uygulaması 1885 yılında başlamıştır. Türkiye’de ise Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Şer’iyye Mahkemelerince idare edilen Eytam Sandıkları, 844 sayılı kanun ile Emlak ve Eytam Bankası, daha sonra da Türkiye Emlak Kredi Bankası ismiyle tesis edilmiştir. Daha sonra çeşitli kanunlarla gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Elbirliği sistemi ise 1980’li yıllarda yardımlaşma esasına dayalı olarak birikimlerin ortak bir havuzda toplayıp bireylerin otomobil sahibi olmasını sağlayan bir organizasyon olarak ortaya çıkmıştır.³⁵³

Tasarrufa dayalı finans sistemi, genel olarak şu şekilde işlemektedir: Öncelikle birey; konut fiyatını, aylık yapacağı ödeme tutarını, kaç ay süreyle ödeme yapacağını belirlemektedir. Akabinde, sistemdeki peşinatlı, peşinatsız, çekilişli ya da vade ortası ödemeli alternatiflerden kendisine uygun olanı seçmektedir. Daha sonra konut miktarı üzerinden taksit seçenekleri 40 ile 120 ay arasında olmak üzere birey tarafından belirlenmekte ve taksit sayısına göre gruplara yerleştirilmektedir. Birey, kendisine uygun seçenekleri tercih ettikten sonra, üyelik sözleşmesi imzalanmakta ve artık sistemin bir üyesi olmaktadır. Bu aşamada birey, organizasyon bedelini kuruma ödemektedir. Çekilişli sisteme katılan bireyler, her ayın son haftasında yapılan çekilişlere katılmakta ve noter huzurunda yapılan çekilişlerle 5 kişinin konut teslim tarihi belirlenmektedir. Çekilişte teslimat tarihi belirlenen bireyler, almak istediği konutu kendileri bulma hakkına sahiptir ve tapulu olmak kaydıyla istediği konutu almakta da serbesttirler. Konutun teslim edilmesinden sonra kalan borç üzerinden yeniden senet düzenlenmekte ve konuta kalan borç miktarı kadar ipotek konulmaktadır. Aynı zamanda konuta, zorunlu deprem sigortası (DASK) yaptırılmaktadır. Alım satım sürecinde, sigorta, tapu, vekâletname masrafları birey tarafından, haciz ve ipotek masrafları ise kurum tarafından karşılanmaktadır.³⁵⁴ Ancak bu minvaldeki ödemelerde firmalar arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu sistemde kişilere doğrudan ev veya araba satışı

³⁵³ Mehmet Birsin-Hatice Ötegeçeli, “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi ve Fıkhî Meşruiyeti Üzerine Yapılan Değerlendirmeler, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Haziran 2019, s. 85-114.

³⁵⁴ Ergüven, *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi*, s. 64-80.

yapılmamaktadır. Burada yapılan işlem, kişilerin birikim yapmasını kolaylaştırarak, bireyin satın almak istediği ev ya da araba için birikim olanağı sağlamaktır.

Türkiye’de bu alanda topluma hizmet veren çeşitli kurumlar bulunmakta olup, bunların bazıları Eminevim, Fuzulev, Birevim, Hedefevim, Katılımevim, Meskennevim, örnek olarak zikredilebilir.³⁵⁵ Söz konusu kurumların işleyişlerinde nüanslar olsa da genel itibarıyla yukarda değinilen şekilde işlemektedir.

Söz konusu sitemin, faizsiz bir finansal enstrüman olarak toplumda yaygınlaşması, insanların meraklarını celbeden bir husus halini almaktadır. Dinî hassasiyete sahip bireyler, bu şekilde bir organizasyona dahil olmanın dinî veçhesini merak ederek Kurula bu mesele hakkında çeşitli sorular yöneltmektedirler. Yapılan araştırma neticesinde Kurulun bu mesele hakkında halka açık, yazılı ve resmî bir fetvasının bulunmadığı görülmektedir. Ancak talebimiz doğrultusunda, Kuruldan gönderilen dokümanlar içerisinde bu mesele hakkında fetvaya yer verilmektedir. Kurulun talebi doğrultusunda söz konusu fetvanın, orijinal metni paylaşılammakta olup özet bir şekilde atıf yapılmaktadır.

Öncelikle Kurul, bu minvaldeki organizasyonları bir tasarruf yöntemi ve yardımlaşma olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Kurul, söz konusu organizasyonlarda, kira yardımı ve ek olan diğer ödemelerin, geriye dönük olarak hesaplanan enflasyon farkından fazla olmaması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, geleceğe yönelik tahmin edilen enflasyon oranında ödemenin şart koşulması ribâ olacağından Kurul, bunun caiz olmayacağını belirtmektedir. Kurul, bu hususlara dikkat edildiği takdirde bu minvaldeki organizasyonlara katılmayı caiz görmektedir. Dolayısıyla günümüzdeki haliyle söz konusu uygulamalar, bu fetvanın dışında kalmaktadır.

Yukarıda değinilen fetvanın yanı sıra Diyanet TV’de yayınlanan “Diyanet’e Soralım” adlı programda, bir seyirci tarafından “Sisteme dahil olmak için alınan katılım ücreti faiz midir ya da böyle bir şüphesi var mıdır?” şeklinde bir soru yöneltiştir. Bu soruya İdris Bozkurt’un verdiği cevap aynen şu şekildedir:

³⁵⁵ Ergüven, *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi*, İstanbul 2021, s. 6.

“Şimdi bu katılım ücretini biraz da organizasyon masrafları olarak görmek lazım. Bu elbirliği sistemi açıkçası ülkemizde tuttu. Elbirliği sistemi gerek ev için gerek araba için... Bu organizasyonlar insanlara ev veya araba almıyor. Sadece biz kendi aramızda günler yaparız ya... Kadınlar, erkekler, çalışanlar, bunun bir benzerini onlar daha büyük organizasyonlar şeklinde yapıyor. Kişinin ödeyeceği aylık primleri veya aidatları dikkate alarak o kategoride insanları toplayıp yapıyor. Bunun da organizasyon için belirli bir masraf var bu masrafı alabilir bunda sorun yoktur. Fakat bu elbirliği sistemlerin ev için ya da araba için olsun, yapılan işlemi incelediğimizde açıkçası bazı açık kapılar var. Tamamıyla elbirliği sistemi dinen helal hoştur, hiçbir sakınca yoktur diyeceğimiz noktada değildir. Mesela basit bir şey söyleyeyim şimdi ara ödemeler... İlk defa kendisi kurada çıkan kişi, ne yapacak son çıkan ya da daha sonraki kişilere kira veya başka bir isim altında bir ödeme yapacak. Bu ödemenin karşılığını bulmak da zor. Diyelim ki paranın değer kaybı enflasyon farkıysa onu da hesaplamadan... Çünkü başta veriyor ortaya çıkmadan netleşmeden onu almak veya ödemek şüphe doğurmaktadır. Bazı şüpheli ve açık noktalar var. Tavsiyem şudur: Bu tür organizasyonları yapanlara bu açık kapıları kapatsınlar. Şüphe ve tereddüt oluşturan noktaları izale etsinler ki bu organizasyonlara biz de gönül hoşluğuyla girebilirsiniz, bu tür sistemlere dahil olarak tasarruf yapabilirsiniz diyebilelim.”³⁵⁶

Bununla birlikte “Diyanet’e Soralım” adlı programın başka bir bölümünde bir seyirci tarafından “Araç satın almak için katıldığımız organizasyonlarda faiz var mıdır?” şeklinde bir soru daha sorulmuştur. İdris Bozkurt’un bu soruya verdiği cevabın yazılı metne dönüştürülmüş hali şu şekildedir:

“Organizasyonun isminde evim, arabam veya oto tabirleri olmasına çok aldanmamak lazım nihayetinde bu tür organizasyonlar bize ne araba ne ev alıyor. Sadece elbirliği sistemiyle yani halkımız seyircilerimiz pekâlâ bilecektir. Bu nedir, sadece bir tasarruf etmek için bir organizasyonun adıdır. Hani gün yaparız ya arkadaşlar arasında bunun gibi bir şey, bu tür organizasyonlar tasarruf yapmak için bir elbirliği sistemi. Siz elde ettiğiniz para ile ister ev ister araç alırsınız ya da başka ihtiyacınızı karşılırsınız. Yani ismin, evim veya arabam olması oto olması ya da başka bir şey olması konuyu değiştirmiyor, sadece elbirliği

³⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=L2pkM7UN7sA&t=2s>. (20.11.2021).

sistemiyle tasarruf yapma sistemi... Sistemi incelediğimizde bazı ufak kaçak noktalar vardır. Bunlardan biri ara ödeme, ya da kurada ilk çıkan kişi daha sonrakilere kira ismi altında bir para ödemesi veya son çıkan kişinin çeşitli ödemeler almasıdır. Bu ödemelerin ölçüleri enflasyon kaybının üstüne çıkmamalı. Çıktığı takdirde faiz endişesi olmaktadır. Bu kurallara uyarak el birliği sistemi uygulamasında veya bu organizasyonlarla tasarruf yapmakta dinen bir sakınca yoktur.”³⁵⁷

Esasında Kurul, elbirliği sisteminin bir yardımlaşma ve tasarruf yöntemi olduğunu kabul etmektedir. Ancak söz konusu mesele hakkında verilen bu iki fetva ve tarafımıza iletilen karardan hareketle, Kurulun bu meseleyi tamamıyla caiz olarak kabul etmediği görülmektedir. Her iki fetvada da değinilen husus olan kira yardımı, Kurul tarafından karşılığı bulunmayan bir fazlalık olarak telakki edilmektedir. Bunun yanı sıra Kurul, söz konusu fazlalığın enflasyona bağlı bir fazlalık olduğu takdirde de oranların aşılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Bununla birlikte fetvada ara ödemelerden bahsedilmekte olup, ancak tam olarak hangi ödemelerin kastedildiği açıklanmamaktadır. Şöyle ki tasarrufa dayalı finans sisteminde müşterilerden ara ödeme talep edilmemektedir. Sistemdeki ara ödemeler, yalnızca isteğe bağlı olarak bireyin dahil olduğu vade ortası ödemeli yöntemde görülmektedir.³⁵⁸ Kanaatimizce, söz konusu fetvada ara ödemelerle hangi ödemelerin kastedildiği izaha muhtaç görülmektedir.

Bir diğer husus, bu sistemde birçok farklı uygulama bulunmakta, dolayısıyla verilen fetvaların biraz daha özele indirgenmesi beklenmektedir. Örneğin, çekilişli yöntemlerde kira yardımı talep edilirken diğer ödeme yöntemlerinde kira yardımı talep edilmemektedir. Bunun yanı sıra yine elbirliği sistemiyle faaliyet gösteren birçok kurum bulunmakta ve bunlar arasında da uygulamalarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, Birevim sisteminde çekilişli yöntem uygulanmamakta, birey sisteme dahil olurken hangi zaman diliminde tahsilat yapılacağını bilmektedir. Bunun yanı sıra kira ücreti minvalinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Örneklik teşkil etmesi bağlamında zikredilen bu kurum için verilecek fetvanın diğerlerine

³⁵⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=GKhIh6OtrVw&t=22s>. (20.11.2021).

³⁵⁸ Ergüven, *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi*, s. 77.

verilenlerden farklı olması beklenmektedir. Ancak tespit edildiği kadarıyla, çalışmada zikredilen her iki fetvada da Kurulun bu meseleyi genel olarak değerlendirdiği görülmektedir.

Netice itibarıyla bu fetvalarla, mesele hakkında net bir hüküm verilmediğini ve söz konusu muamelenin Kurul tarafından şarta bağlandığı tespit edilmektedir. Dolayısıyla da söz konusu kurumlar, bu şekilde işlediği sürece ve mevcut halleriyle Kurulun caiziyet noktasındaki beklentisini karşılamamaktadır. Ancak Kurulun fetvaları da sistemin tamamının değerlendirilerek verilmediğini göstermektedir.

Bununla birlikte, son zamanlarda söz konusu kurumlar hakkında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kurumlar, devlet tarafından denetlenmeye başlamış ve yine söz konusu fonlar devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Resmî Gazete’de yayımlanan 6361 sayılı “Finansal Kiralama, Faktoring, Finansman ve Tasarruf Finansman Şirketleri Kanunu” ile bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler, şirketin öz kaynakları, tasarruf havuzundaki fonların değerlendirilme alanları, çekilişli sistemler, gayri menkullerle ilgili sınırlamalar ve daha birçok konu ele alınarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.³⁵⁹ Söz konusu düzenlemelerle sisteme katılan bireylerin haklarının koruması hedeflenmektedir.

³⁵⁹ RG. 07.04.2021/31447; RG. 13.12.2012/28496.

SONUÇ

Din İşleri Yüksek Kurulunun faizsiz finans uygulamalarına karşı yaklaşımını ele aldığımız bu çalışmada, Kurulun 2000’li yıllardan itibaren mevzu bahis meselelerle daha yakından ilgilendiğini ve bu meseleler alakalı çalışmalar yaptığını tespit ettik. Önceki dönemlerde bu alanla ilgili soruların uzmanlar tarafından cevaplandırıldığını öğrendik. Ancak bu meselelerin ele alındığı müstakil bir çalışma tespit edemedik.

Genel olarak bu süre zarfında Kurulun bazı fetvalarında uygulamaya göre değişikliğe gitmesi, çağın ihtiyaçlarını gözettiğini göstermektedir. Ancak bu durumun çalışma kapsamında ele aldığımız her fetva için geçerli olduğunu söylemek, elde ettiğimiz sonuçlarla uyumlu olmamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümün ilk kısmında, Kurulun sarf akdi kapsamına giren fetvalarını birlikte değerlendirdik. Söz konusu meselelerle ilgili fetvaların gerekçelerine baktığımızda, günümüzde hala altının para olarak kabul edilmesine dayandığını gördük. Örneğin, güncel meselelerden olan altın hesabı ya da kredi kartı ile altın alımı gibi durumlarda bu dayanaktan hareketle Kurulun fetva verdiğini tespit ettik.

Çalışmanın devamında katılım bankacılığı uygulamalarına yer verdik. Bu konuları ele alırken genel olarak Kurulun, katılım bankacılığı işlemleriyle ilgili fetva verirken faiz hassasiyetini gözettiğine tanık olduk. Kurulun bu konudaki fetvalarında, faiz şüphesi olan meselelerde bile bireylerin tedbirli davranıp bu işlemlerden uzak durmasının tavsiye edildiğini gördük. Bunun yanı sıra, dahil olunan organizasyonlarda dinen caiz olan işlemlerin yapılmasına, yatırılan fonların dinen uygun bir yöntemle ve uygun yerlerde işletilmesi hususuna Kurul, özellikle dikkat çekmektedir.

Var olan fetvaların yanı sıra, günümüz finans sektöründeki bazı uygulamalar karşısında Kurulun; resmî, yazılı, halka açık ya da televizyon programları vasıtasıyla da olsa herhangi bir fetvasına ulaşamadık. Bu durum Kurulun bu meselelere karşı yaklaşımını tespit etmemizi güçleştirdi. Bununla birlikte Kurulun, güncel meselelerle alakalı birçok çalışma yaptığını gördük. Ancak çalışmada zikredilen bazı meselelerde Kurulun teorideki birtakım fetvalarının, pratikteki uygulamalarla örtüşmediğini tespit ettik.

Çalışma kapsamındaki fetvaları değerlendirecek olursak Kurulun, söz konusu meseleler hakkında resmî, yazılı ve halka açık yayımlanan fetvalarının sınırlı olduğunu gördük. Bilhassa güncel meselelerin birçoğuyla alakalı, Kurulun yazılı fetvalarına ulaşamadık. Söz konusu meselelerin fetvaları ise uzmanların televizyon programlarında, Kurulun görüşlerini yansıtan açıklamalarından hareketle tespit ettik.

Araştırma süreci boyunca Kurulun düzenlediği televizyon programlarında daha fazla içerik olduğunu belirtmemiz gerekir. Kurulun fetvalarını, yazılı ve soru cevap şeklindeki televizyon programlarında ve daha çok internet ortamlarında halka ulaştırdığını tespit ettik. İnternet kullanımının yaygın olduğu bu çağda, insanlar daha çok izleyerek bilgiye ulaşmakta dolayısıyla da Kurul, televizyon programları ile söz konusu kitleye daha çok hitap etmektedir. Kurulun televizyon programlarının, halka daha çok hitap eden ve bireylerin kolaylıkla soru sorarak bilgi alabileceği zengin içeriğe sahip bir platform olarak işlevini başarılı bir şekilde sürdürdüğü kanaatindeyiz.

Çalışmada ele alınan meselelerle ilgili ulaşılan fetvalar, genel olarak göz önünde bulundurduğumuzda Kurulun birçok mesele hakkında çalışmalar yaptığı ve imkanlar ölçüsünde, çeşitli platformlarda insanları bilgilendirdiğini tespit ettik. Bununla birlikte araştırma esnasında gördüğümüz kadarıyla bazı konularla alakalı fetvaların, kısa, genel, yüzeysel ve belirli şartlara bağlı olarak verildiğini gördük. Fetvaların kısa olması meselenin tam anlamıyla anlaşılmasına olanak sağlamadığı kanaatindeyiz.

Çalışma kapsamında ele aldığımız fetvaları genel olarak şu şekilde değerlendirebiliriz: Söz konusu fetvaların bazılarında, meselenin genel hatlarına değinildiğini gördük. Fetvaların genel kapsamda verilmesi, birçok detayı bulunan finans meseleleri için yeterli olmamakta, pratikte farklı şekillerde uygulanan muamelelerin çoğunu kapsamadığını tespit ettik.

Fetvaların bir kısmının ise yüzeysel olarak açıklandığını gördük. Meselelerin yüzeysel olarak ele alınması ise halk nezdinde tam anlamıyla karşılık bulmamakta ve hatta karışıklığa sebep olabileceğini düşündük.

Bununla birlikte Kurulun bazı fetvaları, günümüz şartları değiştiğinden artık ihtiyacı tam anlamıyla karşılamamakta ve dolayısıyla da fetvaların güncellenmesi, ihtiyaçların karşılanması hususunda önem arz ettiği sonucuna ulaştık.

Çalışmada değindiğimiz fetvaları göz önünde bulundurduğumuzda, Kurulun diğer fetvalarına kıyasla sigorta meselesi hakkında yayımladığı karar daha detaylı ve açıklayıcı bulduk. Kurulun diğer fetvaları da bu şekilde ele alması sonucunda halkın ihtiyacını daha çok karşılayacağını ön görmekteyiz.

Sonuç itibarıyla söz konusu fetvalarla, Kurulun faizsiz finans uygulamaları hakkında ılımlı bir yaklaşım sergilediğini ve bu alanda özel çalışmalar yaptığını tespit ettik. Çalışmada değinildiği üzere birçok meselede katılım bankaları diğer bankalardan farklı tutulduğunu gördük. Bununla birlikte bireylere, tercih hakkı sunulduğu takdirde katılım bankalarını tercih etmelerinin tavsiye edildiğini tespit ettik. Kurul, her ne kadar katılım bankalarının her uygulamasını doğru bulmadığını ifade etse de katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini özellikle belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu, İstanbul.
- ABDUL-RAHMAN, Yahia; *İslam'da Bankacılık ve Finansman*, çev. Salih Tuğ-M. Abdullah Tuğ, İstanbul 2015.
- AKTEPE, İshak Emin; *Katılım Finans*, İstanbul 2017.
- AKTEPE, İshak Emin; “Kredi Kartı Sistemi ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 3, Haziran 2010, s. 134-157.
- AKTEPE, İshak Emin; *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, 1. Bs., İstanbul 2010.
- AKTEPE, İshak Emin; *Sorularla Katılım Bankacılığı*, 1. Bs., İstanbul 2013.
- AKSOY, Mine; *Açığa Satış, Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri Türkiye ve Dünya Uygulamalarının Karşılaştırılması*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- AKYILDIZ, Ali; “Şer‘iyyeyi Evkaf Vekâleti”, *DİA*, c. 39, İstanbul 20120, s. 7-8.
- AKYILDIZ, Ali; “Para”, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, s. 163-166.
- AKKUŞ, Mehmet; “TOKİ Konut Edindirme Uygulamalarının Fikhî Açısından Değerlendirilmesi”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı VII*, 1. Basım, edt. Mustafa Çakır-Fatih Mehmet Aydın. Ankara 2019.
- ALTUNTAŞ, Halil; *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*, 1. Bs., Ankara 2020.
- ALİ HAYDAR; *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 2. Bs., c. 4, İstanbul 2017.
- APAYDIN, H. Yunus; “Kefalet”, *DİA*, c. 25, Ankara 2005, s. 168-177.
- APAK, Sudi-Taşçıyan, Kamer Hagop; “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişmesi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, S. 2, Aralık 2010 s. 121-129.
- ARAS, Latife; *Makasid-ı Şeria Açısından Konut ve Konut Edinme Yolları*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- ASHRAFOV, Elmar; *İslami Borsa ve İslami Borsa Endekslerinin Performansının*

- Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- AYBAKAN, Bilal; “Sarf”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 137-140.
- AYBAKAN, Bilal; “Trampa”, *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, s. 305-306.
- AYBAKAN, Bilal; “Selem”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 402-405.
- AYUB, Muhammed; *İslâmî Finansı Anlamak*, çev. Suna Akten Çürük-Raif Parlakkaya, İstanbul 2017.
- AYHAN, Cansu-ÖZCAN, Abdulvahap; “Türkiye’de Sigortacılık Sektöründe Etkinlik Analizi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, S. 16, Ocak 2018, s. 78-93.
- BAĞCI ZEKİ, Dilara; *Emek Sermaye Ortaklığı Türk Katılım Bankacılığında Mudârebe Uygulamaları*, 1. Bs., İstanbul 2021.
- BARDAKOĞLU, Ali; “Bey”, *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 13-19.
- BAYINDIR, Abdülaziz; “Bey‘ bi’l-Vefâ”, *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 20-22.
- BAYINDIR, Abdülaziz; *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2018.
- BAYINDIR, Servet; *İslâmî Finans 2*, İstanbul 2015.
- BAYINDIR, Servet; *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005.
- BAYINDIR, Servet; “Şafiî Fukahâsının Beyu’l-İne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, Aralık 2013, s. 119-140.
- BİRSİN, Mehmet-ÖTEGEÇELİ, Hatice; “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi ve Fıkhî Meşruiyeti Üzerine Yapılan Değerlendirmeler”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Haziran 2019, s. 85-114.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi; *Hukukî İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye*, 8 Cilt, İstanbul.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl; *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr Nâsır, 9 Cilt. 1422.
- BULUT, Halil İbrahim-ER, Bünyamin; *Katılım Finansmanı*, 1. Bs., İstanbul 2021.
- BODUR, Halil Ömer Furkan; *Borsa Endeksi Belirleyicileri: Bist 100 Endeksi Örneği*. (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yunus Özcan), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, Sermaye Piyasası Ana Bilim Dalı, Sermaye Piyasası Bilim Dalı,

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- BOZKURT, Nebi; “Ev”, *DİA*, İstanbul 1995, s. 502-607.
- CANBAZ, Mustafa; *Katılım Bankacılığı*, 2. Bs., İstanbul 2018.
- CANBAZ, Muhammet Fatih-Erden, Ahmet Sami; “Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* S. 4, Aralık 2020, s. 646-658.
- CEBECİ, İsmail; “Sukûk”, *DİA*, c. EK-2, Ankara 2019, s. 523-527.
- CEBECİ, İsmail; “Tevrük”, *DİA*, c. EK-2, Ankara 2019, s. 594-595.
- CİVELEK, Aslı; *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar*. (Danışman: Prof. Dr. Tevhit Ayengin), Çanakkale Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- ÇAKIR, Mustafa; *İslam Hukuku Açısından Tevruk İşlemleri*, 1. Bs., Ankara 2021.
- ÇEKER, Orhan; *İslâm Hukukunda Akidler*, 1. Bs., Konya 2014.
- ÇELİK, İsmail; “Din ve Kapitalizm Kışkıracısındaki Katılım Bankacılarının Geleceği”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s. 80-97.
- ÇETİN, Dilşad Tülgen; *İslami Finans Sisteminde Sukuk: Türkiye’de Sukuk Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları Modeli ile Tahmini*. (Danışman: Doç. Dr. Osman Tuğay-Prof. Dr. Nevzat Aypek), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- DADAŞ, Mustafa Bülent; “Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Fetva Siyaseti”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* S. 25, Aralık 2015, s. 37-74.
- DAĞCI, Şamil; “Din İşleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 4, Aralık 2002, 5-20.
- DALGIN, Nihat; “Sigorta”, *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 159-164.
- DİNÇER, Hasan; *Leasing Yöntemiyle İşletme Finansmanı*. (Danışman: Prof. Dr. Niyazi Berk), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- DURMUŞ, Abdullah; “Katılım Bankacılığı İşlemleri ve Faiz”, *İktisadî Hayatta ve İslâm’da Faiz*. edt. Recep Cici-Süleyman Sayar, s. 287-240. 1. Bs., İstanbul, 2018.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi; “Murâbaha”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s.148-152.
- DÖNDÜREN, Hamdi; “Mesken”, *DİA*, c. 29, Ankara 2004, s. 316-317.
- DÖNDÜREN, Hamdi; *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 2016.
- DÖNDÜREN, Hamdi; *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul 2014.
- DURMUŞ, Abdullah; *Fıkhi Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 2. Bs., İstanbul 2014.
- EĞRİ, Taha-SAĞLAM, Muhlis Selman, “Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulamasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2020, s. 197-226.
- ELMAS, Ömer; “Bankacılık Kanunu Açısından Bağış ve Yardımlar ile Promosyonlara İlişkin Değerlendirme”, *Bankacılık Dergisi*, S. 63, 2007, s. 40-50.
- ERDOĞAN, Mehmet; *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. Bs., edt. Hüseyin Kahraman, İstanbul 2019.
- ERDOĞMUŞ, Hasan Fehmi; *Finansal Kiralama Sözleşmesi ve Hava Aracı ve Parçalarının Finansal Kiralama Yöntemi ile Temini*. (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Hatemi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.
- ERGÜVEN, Murat; *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi ve Yapı Tasarruf Sandığı Sistemi*, 1. Bs., İstanbul 2021.
- ERGÜVEN, Murat; *Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi*, 1. Bs., İstanbul 2021.
- ERSOY, Arif; “Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli”, *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları*, S. 12, s. 1-17.
- ESER, Fatoş; *Türkiye Ekonomisi ve Kripto Paraların Önemi*, Ankara 2020.
- FEYYÛMÎ, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî; *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's- Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*, Beyrût.

- GEDİKLİ, Ayfer-ERDOĞAN, Seyfettin; *Katılım Bankacılığı: Türkiye ve Dünya Uygulaması*, (Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı), *İslam Ekonomisi ve Finansı*, İstanbul 2016.
- GENÇ, Mehmet “Esham”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 376-380.
- GEZGİN, Yusuf Erdem; *Altın Mübadele İşlemleri*, 1. Bs., İstanbul 2020.
- GEZGİN, Yusuf Erdem; “Klasik Fıkıh Literatüründe Fazlalık Ribâsı Bağlamında Altın işçiliği ve Günümüz Altın Mübadelelerine Yansıması”, *İlahiyat Akademi*, S. 13, Haziran 2021, s. 141-182.
- GÖNEN, Doruk; “İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 1-2, 2005, s. 193-212.
- GÜNGÖREN, Muaz; *Katılım Bankalarında Alternatif Menkul Kıymet İhracının (Seküritizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi: Sukuk Örneği*. (Danışman: Prof. Dr. Hasan Selçuk), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- GÜVEN, Vedat-ŞAHİN; Erkin, *Blokzincir Kripto Paralar Bitcoin*, İstanbul 2021.
- GÖZÜBENLİ, Beşir; “Bey‘ Bi‘l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey‘ Bi‘l-İstiğlâl”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 9, 1990, s. 109-119.
- GÖZÜBENLİ, Beşir; “Şirket”, *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 198-201.
- HACAK, Hasan; “Misli”, *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 187-188.
- HACAK, Hasan; “Mal”, *DİA*, c. 27, Ankara 2003, s. 461-465.
- HAMMÂD, Nezih; *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul 1996.
- HAZIROĞLU, Temel; *Katılım Ekonomisi*, İstanbul 2018.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımeşkî; *Reddü‘l-Muhtâr ‘Ale‘d-Dürri‘l-Muhtâr*, 2. Bs., c. 6, Beyrût, 1386/1966.
- İBN CÜZEY, Ebü‘l-Kâsım Muhammed b. Ahmed; *el-Kavânînü‘l-Fıkhiyye*, c. 1, Dâru‘l-Fikr.
- İBN MANZÛR, Ebü‘l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî; *Lisânü‘l-‘Arab*, 3. Bs., c. 15, Beyrut 1414.

- İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî; *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, 2. Bs., c. 8, Dâru'l-kitâbi'l-islâmiyye.
- İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî; *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 3, Kahire 1325/2004.
- İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn; *Mecmûu Fetâvâ*, c. 35, Suudi Arabistan Krallığı 1416/1995.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme; *el-Mugnî*, c. 10, Kahire 1388/1968.
- İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb; *el-Müfredât*, çev. Yusuf Türker, İstanbul 2018.
- İPŞİRLİ, Mehmet; “Şeyhülislâm”, *DİA*, c. 39, İstanbul 2020, s. 91-96.
- KAAN, Enver Osman; “Finansman Kaynağı Olarak Bey‘ Bi'l-Vefa, Bey‘ Bi'l-İstiğlâl ve Bey‘u'l-İne”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* S. 17, Nisan 2018, s. 223-251.
- KACIR, Temel; “Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansal Kiralama Yöntemindeki Risk Faktörünün İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 3, Eylül 2020, s. 454-466.
- KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed; *Bedâiu's-Sanâi'*, 2. Bs., c. 5, Daru'l-Kitabü'l-İlmiyye, 1406/1986.
- KALLEK, Cengiz; *Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi, Konya 2016.
- KALLEK, Cengiz; “Mudârebe”, *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 359-363.
- KALLEK, Cengiz; “Sak”, *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, s. 584-586.
- KARADÂĞÎ, Ali Muhyiddin; *İslam İktisadına Giriş*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul 2018.
- KARACAN, Ali İhsan-KARACAN, Esra Erişir; *Kripto Varlıklar*, İstanbul 2021.
- KAYA, Süleyman-SELÇUK, Mervan-BEKTAŞ, İsmail (edt.); *Kripto Para Birimleri*, 1. Bs., İstanbul 2019.
- KAYA, Süleyman-DEDE, Kenan-KARABULUT, Esmâ; “Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları”, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, edt. Şakir Görmüş-R. Ahmet Albayrak-Aydın Yabanlı, s.

- 272-295, 2. Bs., İstanbul 2019.
- KAYA, Süleyman; “İslam Tarihinde Finansman ve Faiz (Osmanlı Devleti Örneği), *İktisadî Hayatta ve İslâm’da Faiz*, edt. Recep Cici-Süleyman Sayar, 1. Bs., İstanbul 2018.
- KAYA, Ferudun; *Kredi Kartları ve Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. (Danışman: Doç. Dr. M. Hasan Eken-Prof. Dr. Gürbüz Gökçen), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- KAYA, Bayram; *Katılım Banlarında Bireysel Emeklilik Sistemi ve İşleyişi*. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. C. Yiğit Özbek), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- KHAN, Muhammed Akram; *İslam İktisadının Meseleleri*, çev. Sercan Karadoğan, İstanbul 2018.
- KORKMAZ, Turhan-CEYLAN, Ali; *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, 8. Bs., Bursa 2017.
- LİLA, Nazan; *Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 1. Bs., İstanbul 2020.
- MERĞİNÂNÎ, Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî; *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü’l-Mübtedî*, c. 4, Beyrût-Lübnan.
- MÜSLİM, Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc; *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Beyrut.
- ONAT, Cem; *Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi*, Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kasım 2019.
- ÖZALP, Serdar; *Borsada Açığa Satış*, İstanbul 2020.ÖZSOY, Şerafettin; *Katılım Bankacılığına Giriş*, İstanbul 2012.
- ÖZCAN, Seyran; “Tekafül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, S. 2, Haziran 2017, s. 351-377.
- ÖZCAN, Doğan; *Blokzincir Mimarisi ve Merkezi Olmayan Uygulamalar*, 2. Bs., İstanbul 2021.
- ÖZDEN, Fatih; *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*, (Danışman:

- Abdullah Durmuş), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- ÖZSOY, İsmail; “Faiz”, *DİA*, c. 12, İstanbul 1992, s. 110-126.
- PAÇACI, İbrahim; “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul 2012.
- PARASIZ, İlker; *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa 1997.
- PEKACAR, Esra; *Osmanlı Devleti’nde Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası’nda Esham Tahvilat Borsasına Geçiş*. (Danışman: Prof. Dr. Hale Şıvgın), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- RESMÎ GAZETE, Bankacılık Kanunu, 25983 (1.11.2005), Kanun No. 5411, md. 2.
- RESMÎ GAZETE, Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 24366, (7 Nisan 2021), Kanun No. 4632, Md. 1.
- RESMÎ GAZETE, Din Şûrası Tüzüğü, 21567, (30/4/1993), md. 1.
- RESMÎ GAZETE, Finansal Kiralama, Faktoring, Finansman ve Tasarruf Finansman Şirketleri Kanunu, 28496, (13 Aralık 2012), Kanun No. 6361.
- SADR, Muhammed Bakır; *İslâm Ekonomi Sistemi*, çev. Beşir Eryarsoy, c. 3, 1. Bs., Ankara 1993.
- SAĞLAM, Hadi; *İslâm Hukuku Açısından Hayat Sigortası*. (Danışman: Prof. Dr. Beşir Gözübenli), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001.
- SAHİLLİOĞLU, Halil; “Altın”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 532-536.
- SAMAR, Mahmut. “Fıkhî Açından Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikası İhracı”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 33, (Ocak 2019), 307-336.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed; *el-Mebsût*, c. 30. Beyrut 1413/1993.
- SEYİDOĞLU, Halil; *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1999.
- ŞAFAK, Elvan; *Teminat Mektubu ve Teminat Akreditiflerinin Uluslararası Ticaret Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cemile Gökyayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Ana Bilim Dalı, Ekonomi Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

2010.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas; *Kitâbü'l-Ümm=Mevsuatü'l-İmam eş-Şâfîî*, c. 3, Beyrut 2001-1422.

ŞAKARCAN, Zeynep; *İslami Finans Yöntemlerinden Biri Olan Emek-Sermaye Ortaklığının Günümüzdeki Yeri: Bir Saha Çalışması*. (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ensari Yücel), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

TARHAN, Gülnihal; *Bankacılık Hizmetlerinde Promosyon Uygulamaları ve Muhasebesi*. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar Kabataş), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

TAN, Oğuzhan; “Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf Hadisi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 167-187.

T.C. ve Hazine ve Maliye Bakanlığı , “*Altın Tahvili Yatırımcı Kılavuzu*”.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre; *Sünen*, 2. Bs., Beyrut 1395/1975.

TUNÇ, Hüseyin; *Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, 11. Bs., İstanbul 2016.

TURAN, Melih; *İslâmî Finansta Kripto Para ve Blok Zinciri Teknolojisinin Kullanım Potansiyeli*, (edt.), Korkut C., İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale, 295-310, Ankara 2020.

UYANIK, Memet Zeki. “Bankaların Memur, İşçi ve Emeklilere Verdiği Maaş promosyonlarının Fıkî Durumu”, *Marîfe Dinî Araştırmalar Dergisi*, S. 18, 2018 s. 633-650.

WERBACH, Kevin; *Blokszinciri ve Yeni Güven Mimarisi*, çev. Ahmet Usta, İstanbul 2021.

YANPAR, Atilla; *İslâmî Finans*, 3. Bs., İstanbul 2021.

YAYLA, Şerafettin Okan; “Sigortacılık ve Türkiye’de Sigorta Sektörünün Durumu”, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 94, Haziran 2019, s. 107-125.

YAZICI, Selamet; *Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması*. (Danışman:

- Prof. Dr. Ercan Bayazıtlı), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.
- YENİÇERİ, Celal; “Cehbez”, DİA, c. 7, İstanbul 1993, s. 222-223.
- YILMAZ, Eyyüp; *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri*. (Danışman: Prof. Dr. Müfit Akyüz), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- YILDIRIM, Şanbaz; *Ticari ve Katılım (Tekafül) Sigortacılığında Tarafların Fıkhi Durumunun İncelenmesi*. (Danışman: Prof. Dr. Servet Bayındır), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- YÜCEL, İrfan; “Diyanet İşleri Başkanlığı”, DİA, c. 9, İstanbul 1994, s. 460-460.
- ZEYLAÎ, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî Mihcen b. Yunus; *Tebyînü’l-haka’ik fî Şerhi Kenzi’-d-Dekâik*, c. 4, Kahire 1313.

İTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.diyagnet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyagnet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>. (20.08.2021).
- <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Hakkimizda>. (20.08.2021).
- <https://www.diyagnet.tv/8-guncel-dini-meseleler-istisare-toplantisi>. (05.11.2021).
- <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/789/din-isleri-yuksek-kurulu-tarafından--diyanet-genc-calistayi-i--duzenlendi->. (23.08.2021).
- <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/831/uluslarasi-namaz-vakitleri-kongresi-sonuc-bildirgesi-yayimlandi>. (01.11.2021).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kriptoloji>. (05.09.2021).
- <https://coinmarketcap.com/tr/>. (05.11.2021).
- <https://www.youtube.com/watch?v=frCS1h6WA34>. (16.11.2021).
- <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Cevap-Ara/38212/dijital-kripto-paraların-kullanımının-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (12.09.2021).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Piramit_sistemi. (07.09.2021).
- <https://www.paxos.com/paxgold/>. (07.09.2021).
- <https://gold.tether.to>. (07.09.2021).
- <https://dglld.ch>. (07.09.2021).
- <https://www.pontegold.com/tr/#>. (07.09.2021).
- <https://paymon.org>. (07.09.2021).
- <https://biga.takasbank.com.tr>. (19.09.2021).
- <https://aurus.io/tr/>. (07.09.2021).
- <https://onegram.org>. (07.09.2021).
- <https://goldx.dforce.network/>. (07.09.2021).
- <https://www.qintarcoin.org/?lang=tr>. (07.09.2021).
- <https://www.youtube.com/watch?v=2fcWohPwhiE&list=PL42SoXPK4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=89&t=383s>. (05.11.2021).
- <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm>. (24.09.2021).
- <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0225.htm>. (29.11.2021).

<https://www.daralifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>.
(25.09.2021).

<https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80#.YU8Xly3OnfY>. (25.09.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38609/veresiye-veya-taksitli-altin--gumus-yahut-dovizin-alinip-satilmasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZglHImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
(24.09.2021).

<https://bkm.com.tr/kart-sayilari/> (25.09.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/964/kredi-karti-ile-altin-satisi-caiz-midir>
(24.09.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=GWjdkj6fBFs&list=PL42SoXPKe4BYeeegl-SkGzQkBkhABNGUK&index=7>. (18.12.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=Sy3HZiTSolIg&list=PL42SoXPKe4BYeeegl-SkGzQkBkhABNGUK&index=5>. (18.12.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=TXvBNTGTnlk&list=PL42SoXPKe4BYeeegl-SkGzQkBkhABNGUK&index=17>. (18.12.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=Iv1O9J29uC4&list=PL42SoXPKe4BYeeegl-SkGzQkBkhABNGUK&index=6&t=23s>. (18.12.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/958/altinin-karz-borc-verilmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZglHImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>.
(24.09.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=PC5pQwBTF18>. (18.11.2021).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/altin-tahvili-ve-kira-sertifikasi-2037175>. (01.10.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38204/altin-tahvili-ve-altina-dayali-kira-sertifikasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZglHImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
(26.10.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38204/altin-tahvili-ve-altina-dayali-kira-sertifikasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZglHImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.

(24.09.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38623/bankalarin-vadeli-mevduat-hesaplarinapara-yatirmanin-dini-hukmu-nedir?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
(05.11.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38287/katilim-bankalarindan-alinan-kar-payinin-dini-hukmu-nedir?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
(11.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=a4-SSpsUD0A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=19>. (20.11.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/972/leasing--finansal-kiralama--sistemi-ile-alisveris-caiz-midir?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>.
(12.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=a5HjfQVjfLE&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=22&t=1s>. (20.11.2021).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/icare-kiralama-muameleleri-2023511>. (14.10.2021).

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/leasing-nedir-caiz-olup-olmadigi-hakkinda-bilgi-verir-misiniz.html>. (14.10.2021).

<http://www.iktisat.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/Leasingin-Fıkhi-Hükmü.pdf>.
(14.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=4S7LthI9LWg&list=TLPQMTQxMDIwMjEdmJiIYvwk4w&index=6>.

<https://www.youtube.com/watch?v=26ceQzR4Az4&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=15&t=2328s>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=rPZgLNaiXdM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=21>. (20.11.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38287/katilim-bankalarindan-alinan-kar-payinin-dini-hukmu-nedir>

[?enc=QisAbR4bAkZglHIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d.](https://www.youtube.com/watch?v=rPZgLNaiXdM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=22)
(16.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=rPZgLNaiXdM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=22>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=cAlkndPHPOE&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=20>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=XL24ms7sWWM&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=18>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=6-kCoglu3hc>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=KPXSjJWKdfU>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=63DM9kWFyLk&t=45s>. (20.11.2021).

<https://www.kobi-line.com.tr/tesvik-kredisi-nedir-kimlere-verilir>. (17.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=B7BNMCOaxIM>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=U6LBMJ2hwZo&t=2s>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=baKSQziF3kM&t=4s>. (20.11.2021).

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00123.htm>. (18.10.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Promosyon>. (18.10.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38184/banka-promosyonu-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZglHIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
(18.10.2021).

https://www.youtube.com/watch?v=R_2RIpQL4rE. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=fIE-VwBoXN4&t=1s>. (20.11.2021).

https://www.youtube.com/watch?v=R_2RIpQL4rE&t=1s. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=W3mE-W5sNHw>. (20.11.2021).

https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021).

https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s. (20.11.2021);

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/962/kredi-karti-ile-yapilan-alisverislerde-bankanın-yaptigi-hizmet-karsiliginda-is-yeri-sahiplerinden-komisyon-almasi-faiz-olur->

[mu?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d.](https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s)
(17.10.2021).

[https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s.](https://www.youtube.com/watch?v=NoNDRj2hR_A&list=PL42SoXPKe4BYeeeg1-SkGzQkBkhABNGUK&index=42&t=1597s) (20.11.2021).

[https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38195/zorunlu-bireysel-emeklilik-sistemi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d.](https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38195/zorunlu-bireysel-emeklilik-sistemi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d)
(23.10.2021).

[https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/965/kredi-karti-ile-yapilan-taksitli-alisverislerde-pesin-fiyata-gore-bir-miktar-fazla-ucet-odenmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d.](https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/965/kredi-karti-ile-yapilan-taksitli-alisverislerde-pesin-fiyata-gore-bir-miktar-fazla-ucet-odenmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d)
(17.10.2021).

[https://www.youtube.com/watch?v=A6NSzByrF6Q.](https://www.youtube.com/watch?v=A6NSzByrF6Q) (20.12.2021).

[https://www.sozluk.gov.tr/.](https://www.sozluk.gov.tr/) (26.10.2021).

[https://www.youtube.com/watch?v=vgrdZhP46F0.](https://www.youtube.com/watch?v=vgrdZhP46F0) (20.11.2021).

[https://www.youtube.com/watch?v=KtAWIFN4LdQ&t=18s.](https://www.youtube.com/watch?v=KtAWIFN4LdQ&t=18s) (20.11.2021).

[https://www.youtube.com/watch?v=I5U7MnC6j-Y.](https://www.youtube.com/watch?v=I5U7MnC6j-Y) (20.11.2021).

[https://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/keMP_sunum.pdf.](https://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/keMP_sunum.pdf)(26.10.2021).

[https://www.ziraatportfoy.com.tr/tr/zpy-katilim-endeksi2.](https://www.ziraatportfoy.com.tr/tr/zpy-katilim-endeksi2) (29.10.2021).

[https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/aciga-satis-islemleri/342.](https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/aciga-satis-islemleri/342) (27.10.2021).

[https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38630/borsa-da-aciga-satis-islemi-yapmak-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d.](https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38630/borsa-da-aciga-satis-islemi-yapmak-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d)
(25.10.2021).

[https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/sigorta/4324.](https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/sigorta/4324) (30.10.2021).

[https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/3656/sigortanin-dini-hukmu.](https://kurul.diyamet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/3656/sigortanin-dini-hukmu)
(31.10.2021).

[https://diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29382/islama-uygun-ozgun-bir-sigorta-modelini-insa-etmek-vazgecilmez-bir-sorumluluktur.](https://diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29382/islama-uygun-ozgun-bir-sigorta-modelini-insa-etmek-vazgecilmez-bir-sorumluluktur) (01.11.2021).

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/dilek-gungor/2020/12/19/faizsiz-sigortada-turkiye-modeli>. (16.11.2021).

<https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>. (27.10.2021).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4375&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=> (28.10.2021).

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38340/toplu-konut-idaresi--toki--tarafindan-uygulanan-sosyal-konut-projesinin-dini-hukmu-nedir?enc=QisAbR4bAkZglHImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>. (25.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=xUtW74DgRUg&t=2098s>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=2aVloI1pB04&t=6s>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=xUtW74DgRUg&t=2098s>. (29.10.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=L2pkM7UN7sA&t=2s>. (20.11.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=GKhIh6OtrVw&t=22s>. (20.11.2021).

<https://bkm.com.tr/kart-sayilari/> (25.09.2021).

<https://www.btcfinans.com/tr/helpdesk/blog/double-spending-cift-harcama-nedir>. (05.11.2021)

<https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/ac2e3876713408175ef81c949f8bacdf.pdf>. (09.10.2021).

<https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/bb8e98b97bf9157d54125d6349a36d1d.pdf>. (20.11.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sübvansiyon>. (17.11.2021).

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES. 15.12.2021).

<https://garantor.nedir.org>. (15.12.2021).

<https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/endeks/1593>. (16.12.2021)

<https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/bdbc53eb4a918d7dd9d25a23e1f0b136.pdf>. (16.12.2021).

<https://www.generali.com.tr/sigorta-terimleri>. (16.12.2021).

<https://www.guvenligortam.com/BilgiMerkezi>. (16.12.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Üretici_fiyat_endeksi. (16.12.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tüketici_fiyat_endeksi. (16.12.2021).

https://tkbb.org.tr/Documents/faizsizfinanssozlugu100/FAIZSIZ_FINANS_SOZLUGU-GUNCEL.pdf. (01.10.2021).

<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Altın-Tahvili-Yatırımcı-Kılavuzu-Aralık-2018.pdf>. (29.09.2021).

